

Ks. Marek Starowieyski

EUCHARYSTIA W STAROŻYTNYM CHRZEŚCIJAŃSTWIE

Zestawienie topo-bibliograficzne

Wstęp

Celem niniejszej bibliografii jest podanie zestawu ważniejszych miejsc w pismach Ojców Kościoła dotyczących Eucharystii oraz bibliografii dotyczącej bądź nauki eucharystycznej poszczególnych pisarzy, bądź ogólnej — dzieł omawiających Eucharystię w starożytnym chrześcijaństwie.

Bibliografia powstała jako praca towarzysząca opracowaniu antologii *Eucharystia pierwszych chrześcijan* w związku z przygotowaniem do Kongresu Eucharystycznego.

Praca ta składa się z dwóch części. Pierwsza zasadniczo opiera się na dwutomowej antologii pióra hiszpańskiego jezuita, Jesus Solano (opis bibliograficzny por. skrót). Zestawiono w nim dzieła mniej więcej w takim porządku jak w dziele Solano, a więc chronologicznym, z tym że zostały one uzupełnione nowymi, wyprecyzowano autorstwo niektórych z nich, dodano odnośniki do polskich przekładów, znacznie poszerzono bibliografię dotyczącą nauki o Eucharystii u poszczególnych autorów; czasami, nie mogąc zlokalizować tekstów, podano samą literaturę. Dzieła cytujemy według dostępnych w Polsce kolekcji tekstów, nie podając oczywiście pełnego zestawu wydań. Teksty orientalne cytujemy zazwyczaj wedle przekładu niemieckiego zawartego w BKV.

Druga część stanowi zestawienie bibliografii prac o Eucharystii w starożytnym chrześcijaństwie. W zbieraniu bibliografii pomagali uczestnicy Seminarium Patrologicznego Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, księża K. Bardski, B. Kądziera, J. Krykowski i J. Naumowicz. Pracę wykonano w roku 1985, niestety, ze względów niezależnych od autora, nie mogła się ona wcześniej ukazać. Oprócz naniesienia danych z trzech tomów: *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, *Pokarm nieśmiertelności* i *Wieczera mistyczna* (opis bibliograficzny — por. skrót), nie uzupełniano na ogół bibliografii, by dalej nie opóźniać wydania pracy.

Bibliografia ta, kolejna po bibliografiach Maryjnych wydanych w „Częstochowskich Studiach Teologicznych“ 6 (1978) 94—104 — Ojcowie greccy; 7 (1979) 175—187 — Ojcowie łacińscy) oraz bibliografiach do *Reguł zakonnych* (PSP 26) i *Apoftegmatów ojców* (PSP 33) została przygotowana w tym celu, aby polskim badaczom dać do ręki narzędzie pracy pozwalające na zorientowanie się w

stanie badań z danej dziedziny. Autor niniejszej *Bibliografii* zdaje sobie doskonale sprawę z jej niedoskonałości i niekompletności, liczy jednak na możliwość uzupełnienia jej. W każdym razie będzie ona mogła stanowić punkt wyjścia do prac o Eucharystii, a w miarę upływu czasu będzie mogła zostać uzupełniona i poszerzona. Tego bowiem rodzaju prace nie pojawiają się nigdy w formie doskonałej.

SKRÓTY

Zastosowano skróty zawarte w „Encyklopedii Katolickiej” oraz następujące własne:

- Batiffol — P. Batiffol, *L'Eucharistie. La présence réelle et la transsubstantiation*, Paris 1913⁵.
- Bilczewski — J. Bilczewski, *Eucharystya w świetle najnowszych pomników piśmiennych*, Kraków 1898.
- CCL — *Corpus Christianorum*, series Latina, Turnhouti 1954 —
- ClavisG — M. Geerard, *Clavis Patrum Graecorum*, vol. 1—5, Turnhout 1974—1987.
- ClavisL — E. Dekkers, Ae.Gaar, *Clavis Patrum Latinorum*, Steenbrugis 1961².
Przy obydwu dziełach podajemy numery.
- Czuj — Św. Hieronim, *Listy*, t. 1—3, tł. ks. J. Czuj, Warszawa 1953n.
- Convivium — *Convivium Dominicum*, Catania 1959.
- EPC — *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, wybór i opracowanie ks. Marek Starowieyski [OŻ 7], Kraków 1987.
- L'Eucharistie* — W. Rordorf i inni, *L'Eucharistie des premiers chrétiens*, Paris 1976.
- Funk — *Didascalia et constitutiones Apostolorum*, vol. 1—2, ed. F.X. Funk, Paderbornae 1905.
- JS — Jesus Solano, *Textos eucarísticos primitivos*, vol. 1—2, [BAC 88 i 118], Madrid 1978.
- Konzil von Chalkedon* — *Das Konzil von Chalkedon*, vol. 1—3, hrsg. A. Grillmeier, H. Bacht, Würzburg 1953.
- OŻ — *Ojcowie Żywi*, Kraków 1978 —
- Piolanti — A. Piolanti (red.), *Eucharistia*, Roma 1957.
- PN — *Pokarm nieśmiertelności. Eucharystia w życiu pierwszych chrześcijan*, red. ks. W. Myszor i E. Stanula, Katowice 1987.
- STC — *Starożytne teksty chrześcijańskie*, Lublin 1976 —
- SW — *Sakramenty wiary*, Kraków 1970.
- WM — *Wieczera mistyczna*, oprac. ks. H. Paprocki, Warszawa 1988.
- WST — „Warszawskie Studia Teologiczne”, Warszawa 1983.

I. Teksty Ojców

Klemens Rzymski († 101)

Bibliografia

- List św. Klemensa — przekład polski POK 1,106—167; OŻ 8,61—109; PSP 45,23—55. EPC 332—336.
- Barnikol E., *Die vorsynoptische Auffassung von Taufe und Abendmahl im I Clemensbriefe*, Thjahrbüch 4(1936) 61—80.
- Batiffol 51—76.
- Blond G., *Clément de Rome*, w: *L'Eucharistie* 28—51.
- Gamber K., *Älteste Eucharistiegebete und das Eucharistiegebet im Clemensbrief*, OKS 8(1959) 31—45.
- Stalder K., *Apostolische Sukzession und Eucharistie bei Clemens Romanus, Irenäus und Ignatius von Antiochien*, IKZ 79(1972) 231—244, 80(1973) 100—128.

Ignacy Antiocheński († ok. 110)

Teksty

- Tł. polskie: POK 1,206—247; OŻ 8,132—181; PSP 45,66—95. EPC 73—76.
- Ephes.13.* JS 1,70; Funk—Bihlm. 86,16—20; Sch 10,68—70.
- Ephes.20,2.* JS 1,71; Funk—Bihlm. 88,14—16; Sch 10,76.
- Philad.4.* JS 1,72; Funk—Bihlm. 103,5—9; Sch 10,122.
- Rom.7,3.* JS 1,73; Funk—Bihlm. 100,18—101,2; Sch 10,116.
- Smyrn.7,1.* JS 1,74; Funk—Bihlm. 108,5—9; Sch 10,138.
- Smyrn.8,1n.* JS 1,75; Funk—Bihlm. 108,17—21; Sch 10,138.
- Funk—Bihlm. = F.X. Funk, K. Bihlmeyer, *Die apostolische Väter*, Tübingen 1970.

Bibliografia

- Bartsch H.W., *Gnostischen Gut- und Gemeindetradition bei Ignatius von Antiochien*, Gütersloh 1940.
- Batiffol 37—50.
- Bieder W., *Das Abendmahl im christlichen Lebenszusammenhang bei Ignatius von Antiochia*, EvTh 16(1956) 75—97.
- Colson J., *Agapè chez Ignace d'Antioche*, Paris 1960.
- Colson J., *Agapè chez Saint-Ignace d'Antioche*, StPatr 3, TU 78,1961, 341—353.
- Eynde van den D., *L'Eucaristia in S. Ignazio, S. Giustino e S. Ireneo*, w: Piolanti 115—127.
- Fritschel T.C., *The Relationship Between the World and the Sacraments in John and in Ignatius*, (Diss.), Heidelberg 1962/63.
- Gibbard S.M., *The Eucharist in the Ignatian Epistles*, StPatr 8, TU 93, 1966, 214—218.
- Gramaglia P., *L'Eucaristia in Ignazio di Antiochia*, „Parole di vita“ 14(1969) 132—145.

- Jankowski B., *De Eucharistia apud Ignatium Antiochenum*, CT 22(1950) 42—76.
- Johanny R., *Ignace d'Antioche*, w: *L'Eucharistie* 53—74.
- Köster H., *Geschichte und Kultus in Johannesevangelium und bei Ignatius von Antiochien*, ZThk 54(1957) 59—69.
- Maurer Ch., *Ignatius von Antiochien und das Johannesevangelium*, Zürich 1949.
- Padberg R., *Vom gottesdienstlichen Leben in den Briefen des Ignatius von Antiochien*, ThG 53(1963) 337—347.
- Pascher J., *Heilmittel der Unsterblichkeit*, Pro Mundi vita 1960, 280—293.
- Perler O., *L'Eucharistie et l'Unité de l'Eglise d'après S. Ignace d'Antioche*, w: *Actas del XXXV Congreso eucaristico internacional, Sesiones de estudio*, Barcelona 1953, 424 — 429 = idem, *Sapientia et Caritas*, Freiburg 1990, 167—172.
- Sousa de A.P.G., *A. Eucharistia em S. Inácio de Antioquia*, „Theologia“ (Braga) 10(1975) 9—21.
- Stalder K., *Apostolische Sukzession und Eucharistie bei Clemens Romanus, Irenäus und Ignatius von Antiochien*, IKZ 79(1972) 231—244, 80(1973) 100—128.
- Woodhall J.A., *The Eucharistic Theology of Ignatius of Antioch*, „Communio“ (Sevilla) 1972, 5—21.

Didache (I/II w.)

Teksty

- Tł. polskie: POK 1,22—40; SW, 131—138; OŻ 8,39—52; PSP 45,56—65. 9—10. JS 1,9n.; Sch 248,174—182. EPC 267n. 14. JS 1,14; Sch 248,192; EPC 251.

Bibliografia

- Adam A., *Erwägungen zur Herkunft der Didache*, ZKG 68(1957) 1—47.
- Audet J.P., *La Didache. Instruction des Apôtres*, Paris 1958. Batiffol 57—76.
- Betz J., *Die Eucharistie in der Didache*, ALW 11(1969) 10—39.
- Dibelius M., *Die Mahlgebete der Didache*, ZNW 37(1938) 32—41 = *Botschaft und Geschichte II*, Tübingen 1956, 117—127.
- Gribomont J., *Ecclesiam adunare. Un écho de l'Eucharistie africaine et de la Didaché*, RTAM 27(1960) 20—28.
- Peterson E., *Didache cap. 9 e 10*, EL 58(1944) 3—13.
- Rordorf W., *La Didaché*, w: *L'Eucharistie 7—28* = w: *Eucharisties d'Orient et d'Occident*, Paris 1970, 65—82.
- Sieniatycki M., *Eucharystia w „Didache“*, „Miesięcznik Kościelny (Unitas)”, 3(1911), t. 5, 366—374, 419—429.
- Vokes F.E., *The Riddle of the Didache*, London 1938.
- Vööbus A., *Liturgical Tradition in the Didache*, Stockholm 1968.
- Vööbus A., *The question of Literary Relation Between Didache IX, 4 and the Fourth Gospel*, VigCh 23(1969) 81—90.

Justyn († 167)

Teksty

- Apolog.* 65—67. JS 1,91—94; Goodspeed 74 nn.; PG 6,428n.432. Tł. POK 4, 75—78. EPC 252—254; 305.
- Dialog.* 41,1. JS 1,95n.; Goodspeed 138; PG 6,564 n. Tł. POK 4,166. EPC 163n.
- Dialog.* 70,3. JS 1,97; Goodspeed 180n.; PG 6,640n. Tł. POK 4,228n.
- Dialog.* 116n. JS 1,98n. Goodspeed 233n.; PG 6,744n. Tł. POK 4,305—307.
- Goodspeed = E.J. Goodspeed, *Die ältesten Apologeten*, Göttingen 1914.

Bibliografia

Batiffol 6—32.

- Casel O., *Die Eucharistielehre des hl. Justinus Martyr*, „Katholik“ 94(1914), 153—176, 243—263, 331—355, 414—436.
- Chadzikostas L, *H Theia Eucharistia kata ton Ioustinon*, „Gregorios ho Palamas“ 40(1957) 144—151.
- Eynde van den D., *L'Eucharistia in S. Ignazio, S. Giustino e S. Ireneo*, w: Piolanti 115—127.
- Goguel M., *L'Eucharistie, des origines à Justin martyr*, Paris 1910.
- Hamman A., *Valeur et signification des renseignements liturgiques de Justin*, StPatr 13, TU 116, 1975, 364—374.
- Hamilton J.D.B., *Justin's Apology 66. A Review of Scholarship and a Suggested Synthesis*, EThL 48(1972) 554—560.
- Jalland T.G., *Justin Martyr and the President of the Eucharist*, StPatr 5, TU 80, 1962, 83—85.
- Jurjon M., *Justin*, w: *L'Eucharistie* 75—88.
- Mokrzycki B., *Słowo Boże w liturgii: Pierwszy opis Mszy św. przez św. Justyna*, CT 49(1979), fasc. 1, 97—102.
- Otilio del Nino Jesus, *Doctrina eucharistica de San Justino filósofo y martir*, RET 4(1944) 3—58.
- Perler O., *Logos und Eucharistie nach Justins I Apologia c.66*, DTh 54(1940) 296—316.
- Porter H.B., *The Eucharistic Piety of Justin Martyr*, ATR 39(1957) 24—33.
- Ratcliff E.C., *The Eucharistic Institution Narrative of Justin Martyr's First Apology*, JEH 22(1971) 97—102.
- Rymuza M., *Eucharystia jako „czysta ofiara“ w pismach św. Justyna męczennika*, PN 37—45.

Ireneusz († 202)

Teksty

- Adv. haer.* 1,13,2. JS 1,112; PG 7,580n.; SCh 264,190—192.
- Adv. haer.* 4,17,5. JS 1,113; PG 7,1023n.; SCh 100**, 590—594. Tł. EPC 237—249.
- Adv. haer.* 4,18,4n. JS 1,114n.; PG 7,1027nn.; SCh 100**, 608—610.
- Adv. haer.* 4,33,2. JS 1,116; PG 7,1073; SCh 100*, 804—806.
- Adv. haer.* 5,2,2n.; JS 1,117n.; PG 7,1124—27; SCh 153*, 30—40. Tł. EPC 373—378.

List do pap. Wiktor I, w: Euzebiusz, HE 5,24,15—17. GCS 2,496; PG 7,1229.1232; 20,505.508; Sch 41,71. Tl.POK 3,242.
PN 63.

Bibliografia

- Alès A.d', *La doctrine eucharistique de saint Irénée*, RSR 13(1923) 24—26.
Andia Y.de, *Eucharistie et incorruptibilité*, RTh 85(1985) 464—469.
Batiffol 168—188.
Częsz B., *Eucharystia w nauczaniu św. Ireneusza*, PN 57—62.
Eynde van den D., *Eucharistia ex duobus rebus constans — S. Irénée*, Adv. haer. IV, 18,5, Ant 15(1940) 13—28.
Eynde van den D., *L'Eucaristia in S. Ignazio, S. Giustino e S. Ireneo*, w: Piolanti 115—127.
Gamber K., *Das Eucharistiegebet als Epiklese und ein Zitat bei Irenäus*, OKS 29(1980) 301—305.
Hamman A., *Irenée de Lyon*, w: *L'Eucharistie* 89—99.
Hitchcock F.R.M., *The Doctrine of the Holy Communion in Irenaeus*, CQR 129(1939/1940) 206—225.
Jong de J.P., *Der ursprüngliche Sinn von Epiklese und Mischungsritus nach der Eucharistielehre des hl. Irenäus*, ALW 9/1 (1956) 28—47
Jugie M., *La forme du sacrement de l'Eucharistie d'après saint Irénée*, w: *Mémorial Joseph Chaine*, Lyon 1950, 223—233.
Lassiat H., *Pour une théologie de l'homme. Création..., liberté..., incorruptibilité. Insertion du thème anthropologique de la jeune tradition romaine dans l'oeuvre d'Irénée de Lyon*, I—II, Lille 1972.
Massuet R., *S. Irenaei opera*, PG 7,321—358.
Palachkovsky V., *La théologie eucharistique de s. Irénée, évêque de Lyon*, StPatr 2, Tu 64, 1957, 277—281.
Rodopoulos P., *Irenaeus on the Consecration of the Eucharist*, w: *Kyriakon, Festschrift J. Quasten*, Münster 1970, 844—846.
Sesboué B., *Prière eucharistique selon S. Irénée*, „Christus“ 100(1978) 468—473.
Simonin H.D., *A propos d'un texte eucharistique de S. Irénée*, RSPT 23(1934) 281—292.
Stalder K., *Apostolische Sukzession und Eucharistie bei Clemens Romanus, Irenäus und Ignatius*, IKZ 79(1972) 231—244, 80(1973) 100—128.
Wingren G., *Människan och Inkarnationen enligt Irenaeus*, Lund 1947 = *Man and Incarnation*, London 1959.
Yevtits A., *Eglise, Orthodoxie et Eucharistie chez S. Irénée*, „Parole et Pain“ 46(1970) 267—286 = *Ekklesia, Orthodoxia kai Eucharistia para to h. Eirenaio*, „Kleronomia“ 3(1971) 217—249.
Ziegler A.W., *Das Brot von unseren Feldern. Ein Beitrag zur Eucharistielehre des hl. Irenäus*, Pro Mundi vita 1960, 21—43.

Klemens Aleksandryjski († ok. 212)

Teksty

Stromata 1,1. JS 1,156; GCS 15,5,16—20; PG 8,692B.

Stromata 1,19. JS 1,157; GCS 15,61,26—62,1; PG 8,813A.

Stromata 4,25. JS 1,158; GCS 15,319n.; PG 8,1369B.

Paedagogus 2,2,19n. JS 1,159; GCS 12,167n.; SCh 108,46—48.

Quis dives salvetur? JS 1,160; GCS 17,175,11nn.; PG 9,628D. Tł. Wwa 1953,39.

Uwaga! Polski przekład *Stromatów* złożony do druku w IWPax.

Bibliografia

Batiffol 248—261.

Eijk A.H.C. van, *The Gospel of Philip and Clement of Alexandria. Gnostic and Ecclesiastical Theology on the Resurrection and the Eucharist*, VigCh 25(1971) 94—120.

Méhat A., *Clément d'Alexandrie*, w: *L'Eucharistie* 101—127.

Mondésert C., *L'Eucharistie selon Clément d'Alexandrie*, „Parole et Pain“ 47(1971) 302—308.

Gnostycy

Bibliografia

Batiffol 189—203.

Casel O., *Gnosis und Mysterium*, JLW 15(1941) 155—305.

Eijk A.H.C. van, *The Gospel of Philip and Clement of Alexandria. Gnostic and Ecclesiastical Theology on the Resurrection and the Eucharist*, VigCh 25(1971) 94—120.

Gaffron H.G., *Studien zum koptischen Philippusevangelium unter bes. Berücksichtigung der Sakramente* (Diss.), Bonn 1969.

Grant R.M., *The Mystery of Marriage in the Gospel of Philip*, VigCh 15(1961) 129—140.

Myszor W., *Eucharystia w problematyce doketyzmu i gnostycyzmu*, PN 50—55.

Segelberg E., *The Coptic-Gnostic Gospel to Philip and its Sacramental System*, „Numen“ 7(1960) 189—200.

Unnik W.C. van, *Three Notes in the Gospel of Philip*, NTS 10(1963/64) 465—469.

Inskrypcje chrześcijańskie

Teksty

Abercius. JS 1,132; DAcl 1,70; ECat 1,70. Bilczewski 226—228. AP 489n.; EPC 411.

Pectorius. JS 1,125; DAcl 13,2892. Bilczewski 253. AP 491n. EPC 412.

Inne inskrypcje eucharystyczne: Bilczewski 264n.

Bibliografia

Bilczewski 213—265.

- Dölger F.J., *ICHTHYS 1*, Münster 1922, 454—515, 2, 1928, 3—159, 177—183.
 Leclercq H., *Abercius*, DACL 1, 66—87.
 Leclercq H., *Pectorius*, DACL 13, 2883—2898.

Tertulian († ok. 220)

Teksty

- De spectaculis* 13. JS 1,129; CCL 1,239; PL 1,6468. Tł. PSP 5,97.
De spectaculis 25. JS 1,130; CCL 1,249; PL 1,657A. Tł. PSP 5,109.
De spectaculis 29. JS 1,131; CCL 1,252; PL 1,660B. Tł. PSP 5,112.
De praescriptione haeret. 36. JS 1,132; CSEL 70,46; CCL 1,217; Sch 46,138—140.
 Tł. PSP 5,71.
De oratione 6. JS 1,133; CCL 1,261; PL 1,1160A—1161A. Tł. PSP 5,118.
De oratione 19. JS 1,134; CCL 1,268n.; PL 1,1181A—1183A. Tł. PSP 5,124.
De oratione 24. JS 1,135; CCL 1,272; PL 1,1192A. Tł. PSP 5,130.
De oratione 2,4. JS 1,136; CSEL 70,117; CCL 1,388n.; Sch 273,136; PL 1,1295AB.
 Tł. PSP 29,160.
De oratione 2,5. JS 1,137; CSEL 70,117n.; CCL 1,289n.; Sch 273,136—140; PL
 1,1295A—1297A. Tł. PSP 29,160n.
Adv. Marcionem 1,14. JS 1,138; CSEL 47,3,308; CCL 1,455; PL 2,262A.
Adv. Marcionem 1,23. JS 1,139; CSEL 47,322; CCL 1,466; PL 2,274A.
Adv. Marcionem 3,7. JS 1,140; CSEL 47,388; CCL 1,517n.; PL 2,331B.
Adv. Marcionem 3,19. JS 1,141; CSEL 47,408; CCL 1,533; PL 2,348A.
Adv. Marcionem 4,40. JS 1,142n.; CSEL 47,559n.; CCL 1,655n.; PL 2, 460A—462A.
Adv. Marcionem 5,8. JS 1,144; CSEL 47,597; CCL 1,686; PL 2,489A.
De anima 17. JS 1,145; CCL 2,806; PL 2,676C.
De resurrectione mortuorum 8. JS 1,146; CSEL 47,36n.; CCL 2,931; PL 2,806AB.
De corona 3. JS 1,147; CSEL 70,158; CCL 2,1043; PL 2,79A—80A.
De idolatria 7. JS 1,148; CSEL 20,36; CCL 2,1106; PL 1,669AB.
De fuga in persecutione 14. JS 1,149; CCL 2,1155; PL 2,119A.
De pudicitia 9. JS 1,150; CCL 2,1286; PL 2,997D—998C.
Passio SS. Perpetuae et Felicitatis. JS 1,151; PL 3,27A—29A. Tł. RH 2/3
 (1950—1951) 289n.; OŻ 9,252 (Ps. Tertulian?)
Adv. Iudaeos 14. JS 1,152; CCL 2,1394; PL 2,640C—641A (Ps. Tertulian?)

Bibliografia

- Alès A. d', *La théologie de Tertullien*, Paris 1905, 355—370.
 Batiffol 204—226.
 Camelot T., *Un texte de Tertullien sur l'Amen de la Communion*, MaisDieu
 79(1964) 108—113.
 Dekkers E., *Tertullianus en de geschiedenis der Liturgie*, Brussel—Amsterdam
 1947.
 Dieringer F.X., *Die Abendmahlslehre Tertullians*, „Katholik“ 44(1964) 227—318.
 Dölger F., *Sacramentum infanticidii*, ACh 4(1934) 188—228.
 Dölger F., *Das ungefähre Alter des „Ita missa est“*. Zu „dominica sollemnia“ bei
 Tertullianus, ACh 6(1940—1950) 108—117.

- Hitchcock F.R.M., *Tertullians Views on the Sacrament of Lord's Supper*, CQR 134(1942) 21—36.
- Leimbach C.L., *Beiträge zu Abendmahlslehre Tertullians*, Gotha 1874.
- Obrycki K., *Tertulian o Eucharystii*, PN 123—142.
- Saxer V., *Figura corporis et sanguinis Domini. Une formule eucharistique des premiers siècles chez Tertullien, Hippolyte et Am-broise*, RiVAC 47(1971) 65—89.
- Saxer V., *Tertullien, w: L'Eucharistie* 130—150.
- Scharsch P., *Eine schwierige Stelle über die Eucharistie bei Tertullian (Adv. Marc. 4,40), „Katholik“* 89(1909) 21—23.
- Stackenmeier B., *La dottrina di Tertulliano sull'Sacramento dell'Eucaristia*, RivStorCritScTeol 1909,199n., 265n.
- Struckmann A., *Die Gegenwart Christi in der hl. Eucharistie nach dem Schriftlichen Quellen der vornizänischen Zeit*, Wien 1905, 227—274.
- Watteville J. de, *La sacrifice dans les textes eucharistiques des premiers siècles*, Neuchâtel 1966, 103—124.

Hipolit Rzymiski († 235)

Teksty

- In Genes.* 38,19 frg. arab. JS 1,161; GCS 1,96.
- In Genes.* 49,15 frg. JS 1,162; GCS 1,63; PG 10,592C.
- Interpret. Cant. Cantic.* 1,4. JS 1,163; CSCO 263/264, iber. 15/16, 42/30; TU 23/2,34n.
- Interpret. Cant. Cantic.* 3,4. JS 1,164; CSCO 263/264, iber. 15/16, 60—63/45b; TU 23/2,64.65.68n.
- Comment. in Daniel.* 4,35. JS 1,165; GCS 1,278—280.
- In J* 19,34. JS 1,166—171; GCS 1,211; PG 83,285AB.
- Refut. omnium haer.* 6,39n. JS 1,168; GCS 26,170; PG 16,3251AB.
- Traditio Apostolica* 4. JS 1,170n.; Funk 2,98—100; SCh 11bis, 46—52. Tł. Mokrzycki 445; EPC 268—270.
- Traditio Apostolica* 20. JS 1,172; Funk 2,109.
- Traditio Apostolica* 21. JS 1,173n.; Funk 2,111; SCh 11bis, 90—94.
- Traditio Apostolica* 36n. JS 1,175; Funk 2,115n.; SCh 11bis, 118—120. Tł. EPC 421n.
- Traditio Apostolica.* Funk 2,117.
- Traditio Apostolica.* Funk 2,119.
- Mokrzycki = B. Mokrzycki, *Drogi chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Wwa 1983.

Bibliografia

- Alès A. d', *La théologie de S. Hippolyte*, Paris 1906.
- Botte B., *A propos de la Tradition Apostolique*, RTAM 33(1966) 177—86.
- Botte B., *Extendit manus suas cum pateretur*, QLP 49(1968) 307n.
- Casel O., *Die Kircheordnung Hippolyts*, ALW 2(1952) 115—130.
- Connolly R.H., *The Eucharistic Prayer of St. Hippolytus*, RTAM 39(1939) 350—369.

Hanssens J.M., *La liturgie d'Hippolyte*, Roma 1970.

Richardson C.C., *A Note on the Eiclesis in Hippolytus and the Testamentum Domini*, RTAM 15(1948) 357—359.

Saxer V., *Figura corporis et sanguinis Domini. Une formule eucharistique des premiers siècles chez Tertullien, Hippolyte et Ambroise*, RivAC 47(1971) 65—89.

Smith M.A., *The Anaphora of Apostolic Tradition Re-considered*, StPatr 10, TU 107,1970, 426—430.

Bibliografię pełną do 1968 zestawiał G. Dix w wydaniu „Tradycji”, London 1968, i B. Botte, Münster 1989⁵. Por. uwagi w ClavisG I, 1737.

Teksty prawno-liturgiczne

Teksty

1. Didascalia Apostolorum (III w.) 19. JS 1,178n.; Funk 1,158—166; TU 10,2,68n.; R.H. Connolly, Oxford 1929, 119n.

2. Tradycja Apostolska por. Hipolit Rzymski.

3. Constitutiones Apostolorum (ok. 380):
2,57. JS 1,958—964; Funk 1,159—164; PG 1,724—731. Tł. Bilczewski 102—105; A.J. Nowowiejski, *Msza w okresie przednicejskim*, Lwów 1922, 72—75; WM 60—69. EPC 254—258.

8,5.11n.; 6—15. JS 1,965—1002; Funk 1,476—498; PG 1,1076—1093. Tł. (częściowo parafraza) Bilczewski 106—116; Nowowiejski 75—98; EPC 273—280. 344—347.

Bibliografia

Metzger M., *Les deux prières eucharistiques des Constitutions Apostoliques*, RSR 167(1971) 52—77.

Metzger M., *La Didascalia et les Constitutions Apostoliques*, w: *L'Eucharistie* 187—210.

Apokryfy (II i III w.)

Acta Ioannis 85n. JS 1,1073; Lipsius-Bonnet 2,1,193; CCAp 1,291—93; WM 55n.

Acta Ioannis 109n. JS 1,1074; Lipsius-Bonnet 2,1,207n.; CCAp 1,301—305.

Acta Pauli et Simoni Magi 2. JS 1,1076; Lipsius-Bonnet 1,46; L. Vouaux, Paris 1922, 284.

Acta Thomae 27. JS 1,1077; Lipsius-Bonnet 2,1,142n.; WM 56—58.

Acta Thomae 49n. (46). JS 1,1078; Lipsius-Bonnet 2,1,165—167.

Acta Thomae 133. JS 1,1079; Lipsius-Bonnet 2,1,240.

Acta Thomae 158. JS 1,1080; Lipsius-Bonnet 2,1,268n.

Epistula Apostolorum 7—9 copt., 26 aeth. Tł. *Apokryfy NT*, Lublin 1980, 537.524.

CCAp = *Corpus Christianorum, Series Apocryphorum*.

Lipsius-Bonnet = R.A. Lipsius, M. Bonnet, *Acta Apostolorum Apocrypha*, 1—2, Leipzig 1891—1903

Orygenes († 254)

Teksty

- In Exodum* 13,3. JS 1,180; GCS 29,274; SCh 16,263; PL 12,391AB. Tł. PSP 31/1,273; EPC 332n.
- In Levit.* 13,3. JS 1,181; GCS 29,471n.; PG 12,547AC. Tł. PSP 31/2, 171.
- In Numeros* 7,2. JS 1,182; GCS 30,39n.; PG 12,613C. Tł. EPC 150.
- In Numeros* 16,9. JS 1,183; GCS 30,151; PL 12,701AB.
- In Numeros* 24,1. JS 1,184; GCS 30,225; PL 12,757A.
- In Iosue* 2,1. JS 1,185; GCS 30,296n.; SCh 71,116; PG 12,833C—834A.
- In Ps* 37,2,6. JS 1,186; PG 12,1386D. Tł. EPC 233.
- In Hieremiam* 19,13. JS 1,187; GCS 6,169; PG 13,489. Tł. PSP 30,167; EPC 140.
- In Ezechielem* 7,22. JS 1,188; PG 13,793B.
- Comm. in Matth.* 10,25. JS 1,189; GCS 40,34; PG 13,901D.904A.
- Comm. in Matth.* 11,14. JS 1,190; GCS 57n.; PG 13,948C—949.952A.
- In Matth. ser. comm.* 82. JS 1,191; GCS 38,194; PG 13,1372B.
- In Matth. ser. comm.* 85. JS 1,192; GCS 38,196n.; PG 13,1734A—1735A.
- In Matth. ser. comm.* 86. JS 1,193; GCS 38,199; PG 13,1736B—1737A. Tł. EPC 356n.
- In Ioannem* 32,24 (309n.). JS 1,194; GCS 10,468; PG 14,809AB. Tł. PSP 28/2,186.
- Contra Celsum* 8,33. JS 1,195; GCS 3,249; SCh 150,246; PG 11,1566C. Tł. PSP 17/2,235.
- Contra Celsum* 8,57. JS 1,196; GCS 3,274; SCh 150,304; PG 11,1604A. Tł. PSP 17/2, 256.

Bibliografia

- Batiffol 262—289.
- Crouzel H., *Origène et la structure du sacrement*, BLE 63(1962) 81—104.
- Daly R.J., *Early Christian Influence on Origen's Concept of Sacrifice*, w: *Origeniana*, Bari 1975, 327—332.
- Daly R.J., *Sacrifice in Origen*, StPatr 11, TU 108,1972, 125—129.
- Daniélou J., *Origène*, Paris 1948, 74—80.
- Grimmelt L., *Die Eucharistiefeier nach den Werken des Origenes*, Münster 1942.
- Hanson P.C., *Allegory and Event. A Study of the Sources and Significance of Origen's Interpretation of Scripture*, London 1959.
- Hitchcock F.R.M., *Origen's Theory of the Holy Communion and Its Influence in The Church*, CQR 133(1941) 216—239.
- Jacquemont P., *Origène*, w: *L'Eucharistie* 177—186.
- Kalinkowski S., *Orygenes o Eucharystii*, PN 64—75.
- Lies L., *Wort und Eucharistie bei Origenes. Zur Spiritualisierungstendenz des Eucharistieverständnisses*, Innsbruck 1978.
- Origeniana, PG 17,1076—1038.
- Vogt H.J., *Eucharistielehre des Origenes?*, FZPhTh 25(1978) 428—442.

Cyprian (†258)

Teksty

- Epist. 1,2.* JS 1,198; CSEL 3/2,463n.; PL 4,399AB (*Epist. 66*). Tł. PSP 1,28.
Epist. 5,2. JS 1,199; CSEL 3/2,453n.; PL 4,231A (*Epist. 4*). Tł. PSP 1,38.
Epist. 12,2. JS 1,200; CSEL 3/2,503; PL 4,328B—329A (*Epist. 37*). Tł. PSP 1,56n.
Epist. 15,1. JS 1,201; CSEL 3/2,513n.; PL 4,254AB (*Epist. 10*). Tł. PSP 1,64.
Epist. 16,2—4. JS 1,202; CSEL 3/2,518nn.; PL 4,251A—253B (*Epist. 9*). Tł. PSP 1,67n.
Epist. 17,2. JS 1,203; CSEL 3/2,522; PL 4,457A (*Epist. 11*). Tł. PSP 1,69n.
Epist. 37,1. JS 1,204; CSEL 3/2,576; PL 4,265A (*Epist. 15*). Tł. PSP 1,109.
Epist. 39,3. JS 1,205; CSEL 3/2,583; PL 4,323A (*Epist. 34*). Tł. PSP 1,115.
Epist. 57,2—4. JS 1,206n.; CSEL 3/2,651; PL 4,856A—858A (*Epist. syn. conc. Carth.*).
Tł. PSP 1,164 n.; EPC 401n.
Epist. 58,1.9. JS 1,208n.; CSEL 3/2,656.665; PL 4,350A.357A. Tł. PSP 1,167n.174.
Epist. 63. JS 1,210—228; CSEL 3/2,701—711; PL 4,373A—379A. Tł. PSP 1,202—214.;
EPC 123n.; 287—289; 337n.; 402n.
Epist. 65,2—4. JS 1,229; CSEL 3/2,723.725; PL 4,390B.392A (*Epist. 64*). Tł. PSP
1,218n.
Epist. 66,9. JS 1,230; CSEL 3/2,733n.; PL 4,406B—407A (*Epist. 69*). Tł. PSP 1,225n.
Epist. 67,3; JS 1,231; CSEL 3/2,737n.; PL 3,1023A—1025A (*Epist. syn. conc. Carth.*).
Tł. PSP 1,228.
Epist. 69,4n.8,14. JS 1,232—234; CSEL 3/2,752.754.757.764; PL 3,1141A.1142B.
1144C.1149B—1150A. Tł. PSP 1,251; EPC 362n.
Epist. 70,2; JS 1,235; CSEL 3/2,768; PL 3,1040A—1041B (*Epist. syn. conc. Carth.*).
Tł. PSP 1,251.
Epist. 72,2; JS 1,236; CSEL 3/2,776n.; PL 3,1048A—1049A (*Epist. syn. conc. Carth.*).
Tł. PSP 1,256.
Epist. 76,3; JS 1,237; CSEL 3/2,830n.; PL 4,417AB (*Epist. 77*). Tł. PSP 1,299 n.; EPC
366n.
Ad Donatum 15; JS 1,238; CSEL 3/1,15; PL 4,221B—222A (*Epist. 1*). Tł. POK 19,
96n.; EPC 404.
De lapsis 2.15.16.22.25. JS 1,239—244; CSEL 3/1,328.248.253.255n.; PL 4,466B.
478AB.479AB.484A.484C.487A. Tł. POK 19,208.213—216.
De cathol. Eccl. unitate 8.13.17. JS 1,245—247; CSEL 3/1,217.221n.226; PL
4,506AB.510A.513AB. Tł. POK 19,178.182.186; EPC 139.
De oratione Dominica 4.18. JS 2,248n.; CSEL 3/1,269.280n.; PL 4,522A.
531A—532A. Tł. POK 19,228.237n.; EPC 382n.
De opere et eleemosynis 15. JS 1,250; CSEL 3/1,384; PL 4,612A—613A. Tł. POK
19,337; EPC 341n.
De bono patientiae. JS 1,251; CSEL 3/1,407; PL 4,631BC. Tł. POK 19,329.
De zelo et livore 17. JS 1,252; CSEL 3/1,431; PL 4,650AB. Tł. POK 19,380; EPC 209.
Ad Quirinum 1,16.22. JS 1,253—254; CSEL 3/1,49n.57n.; PL 4,687BC.
693B—694A. Tł. POK 1,19,115.
Ad Quirinum 3,25n.94. JS 1,255—257; CSEL 3/1,103.106; PL 4,750D—751B.
774C—775A. Tł. POK 19,124—130.

Bibliografia

- Alès A. d', *La théologie de saint Cyprian*, Paris 1922², 249—272.
- Batiffol 227—247
- Fluck R., *La vie de la communauté chrétienne au IIIe siècle à travers la correspondance de saint Cyprien*, „Jeunesse de l'Eglise“ 4(1945) 89—124.
- Johanny R., *Cyprien de Carthage*, w: *L'Eucharistie* 151—175.
- Kaczmarek T., *Tajemnica Kielicha Pańskiego wg Listu 63 św. Cypriana*, PN 144—155.
- Krzyżaniak J., *Materia i forma Eucharystii według św. Cypriana*, RTK 5(1958), z. 3, 27—47.
- Longosz S., „Ciało Chrystusa spoczywa przed nami“, *Currenda* 127(1977) 271—273.
- Matellanes A., *Communicatio ...en S. Cipriano*, „Communio“ (Sevilla) 1(1969) 19—64. 343—401.
- Pellegrino M., *Eucaristia e martirio in San Cipriano*, *Convivium* 133—150.
- Pons A., *La communio d'après les deux grand docteurs Cyprien et Augustin et d'après la pratique de l'ancienne Eglise d'Afrique*, w: *XXX congrès eucharistique international*, Carthage 1930, Actes et documents, Tunis 1931, 149—170.
- Ramos-Lissón D., *Tipologias sacrificiales — eucarísticas del Antiguo Testamento en la Epistola 63 de San Cipriano*, Aug 22(1982) 187—197.
- Renaud B., *Eucharistie et culte eucharistique selon S. Cyprien*, Louvain 1967 (Thèse).
- Renaud B., *L'Eglise comme assemblée liturgique selon saint Cyprien*, RTAM 38(1971) 5—68.
- Saxer V., *Vie liturgique et quotidienne à Carthage vers le milieu du 3e siècle*, Città del Vaticano 1969.
- Schweitzer E., *Fragen der Liturgie in Nordafrika zur Zeit Cyprians*, AW 12(1970) 69—84.

Mojżesz i Maksym, kapłani rzymscy (III w.)

Cyprianus, *Epist.* 31,6. JS 1,258; CSEL 3/2,262; PL 4,295AB (*Epist.* 26). Tł. PSP 1,98n.

Nowacjan (połowa III w.)

De spectaculis 5. JS 1,261; CSEL 3/3,8; CCL 4,173n.; PL 4,779(811).

Dionizy Aleksandryjski († ok. 268)

Teksty

Eusebius, HE 6,44,2—5. JS 1,262; GCS 9,2,624.626; C. Feltoe, Cambridge, 1904, 19nn.; Sch 41,159n.; PG 10,1309—1312. Tł. POK 3,305; EPC 416n.

Tamże, 7,9,4n.; JS 1,263; GCS 9/2,648; C. Feltoe, Cambridge, 1904, 58n.; Sch 41,174n.; PG 5,97. Tł. POK 3,315.

Epist. ad Basilid. 2,4. JS 1,264n.; C. Feltoe, Cambridge 1904, 102n.; P.P. Joannou, *Fonti II*, Grottaferrata 1963,12—14; PG 10,1281A.1288BC.

Bibliografia

Batiffol 285—289.

Miller P.S., *Studies in Dionysius the Great of Alexandria*, Erlangen 1933.

Ton del G., *L'episodio eucaristico di Serapione, narrato da Dionigi Alessandrino*, SC 70(1942) 37—47.

Firmilian, bp Cezarei Kapadockiej (ok. 269)

Cyprianus, *Epist.* 75,10.21. JS 1,259n.; CSEL 3/2,817n.832n.; PL 4,1165A.1171B—1172A. Tł. PSP 1,288. 293n.

Por. Battifol 299—301.

Sobór Nicejski (325)

Can. 13.18. JS 1,289n.; Mansi 2,673—676; *Concil. Oecumen. Decreta*, Bologna 1973, 12.14n. Tł. EPC 417.

Euzebiusz z Cezarei († 339)

Teksty

Demonstratio evang. 1,6. JS 1,266; GCS 23,30; PG 22,61.

Demonstratio evang. 1,10. JS 1,267—271; GCS 23,46.47—49; PG 22,88BC.89B—93A. Tł. EPC 159—163.

Demonstratio evang. 5,3. JS 1,272—276; GCS 23,218n.220—22; PG 222,361AB.364AB.364C—368A. Tł. EPC 116—121.

Demonstratio evang. 8,1. JS 1,277; GCS 23,365n.; PG 22,593C—596B.

In Psalm. 33,6. JS 1,278; PG 23,296AB.

In Psalm. 36,2—9. JS 1,279; PG 23,325C.

De sollemn. Paschali 7,9—12. JS 1,280—284; PG 24,701AC.704A—705D.

Theophania 3,17. JS 1,285; GCS 11,2,161n.

Historia Ecclesiastica 10,3,3. JS 1,286; GCS 9,2.860—862; SCh 55,80; PG 20,848AB. Tł. POK 3,421. Por. pod Dionizy Aleksandryjski.

Vita Constantini 4,45. JS 1,287; GCS 7,1975,139; PG 20,1196AB.

Laudes Constantini 16. JS 1,288; GCS 7,1902,253; PG 20,1245D—1248A.

Bibliografia

Batiffol 295—299.

Berkhof H., *Die Theologie des Eusebius von Caesarea*, Amsterdam 1930.

Juwenkus (IV w.)

Evangeliorum L.4,vv.446—459. JS 1,291; CSEL 24,130n.; PL 19,316n.

Áfraates († po 345)

Teksty

Demonstratio 3,2. JS 1,314; PS 1,99—103.

Demonstratio 4,19. JS 1,315; PS 1,182.

Demonstratio 7,21. JS 1,316; PS 1,347—350.

Demonstratio 9,10. JS 1,317; PS 1,430.

Demonstratio 11,12. JS 1,318; PS 1,502n.

Demonstratio 12. JS 1,319-332; PS 1,506—539. Tł. EPC 128—133.

Demonstratio 16,3. JS 1,333; PS 1,766n.

Demonstratio 20,8. JS 1,334; PS 1,906n.

Demonstratio 21,10. JS 1,335; PS 1,959n.

Bibliografia

Beck E., *Symbolum — Mysterium bei Aphraat und Ephräm*, OC 42(1058) 19—40.

Bert G., *Aphrahat's des persischen Weissen Homilien*, TU 3,3—4, 1988.

Iunius Firmicus Maternus († po 360)

De errore profanarum religionum 12. JS 1,445—447; CSEL 2,102n.; PL 12,1022B—1025B. Tł. OŻ 2,287—290; PN 156.

Hilary z Poitiers († 367)

Teksty

Tractatus in Psalmos 9. JS 1,449; CSEL 22,283; PL 9,448B.449B.

Tractatus in Psalmos 127,6. JS 1,450; CSEL 22,631; PL 9,706B.

Tractatus in Psalmos 128,10. JS 1,451; CSEL 22,635; PL 9,709A.

Tractatus in Psalmos 135,15. JS 1,452; CSEL 22,723; PL 9,776C.

Commentarius in Evangelium Matthaei 9,3. JS 1,453n.; SCh 254,206; PL 9, 963AC.

Commentarius in Evangelium Matthaei 30,2. JS 1,456; SCh 258,222; PL 9,1065B.

Commentarius in Evangelium Matthaei 31,7. JS 1,456; SCh 258,232—234; PL 9,1068BC.

De Trinitate 8,13—17. JS 1,457—461; PL 10,245B—249B.

De Trinitate 10,18. JS 1,462; PL 10,356A—357A.

Epistula synodi Sardicensis. JS 1,463; CSEL 65,55; PL 10,665AB.

Epistula synodi Sardicensis ad Iulium. JS 1,464; CSEL 65,140; PL 10,643BC.

Fragmentum 7. JS 1,465; PL 10,725.

Liber ad Constantium imperat. JS 1,466; PL 10,588B—589A.

Bibliografia

Casel O., *Gnosis und Masterium*, JIWL 21(1941) 155—305.

Stanula E., *Św. Hilary z Poitiers o Eucharystii*, PN 157—176. W artykule znajdziemy uzupełnienie tu podanych danych oraz polskie przekłady fragmentów Hilarego.

Zenon z Werony († 372)

- Sermones seu tractatus* 1,5,8. JS 1,436; PL 11,308nn.
Sermones seu tractatus 1,14,4. JS 1,437; PL 11,358n.
Sermones seu tractatus 1,15,1—6. JS 1,438—442; PL 11,363—370.
Sermones seu tractatus 2,38. JS 1,443; PL 11,483.
Sermones seu tractatus 2,53. JS 1,444; PL 11,409.

Efrem († 373)

Teksty

- Hymn. 3 (De Epiphania)*, 11.17.22. JS 1,337—339; Lamy 1,34.38.40.
Hymn. 7 (De Epiphania), 6.23. JS 1,340n.; Lamy 1,64.66.72.
Sermo de peccatrice 1. JS 1,342; Lamy 1,314.
Sermo de septimana sancta 2,8.10. JS 1,343n.; Lamy 1,384—386.399.
Sermo de septimana sancta 4,3—7. JS 1,345—350; Lamy 1,414—428.
Hymni de azymis 2,1—8. JS 1,351n.; Lamy 576—578.
Hymni de azymis 6. JS 1,353—356; Lamy 1,592—594. Tł. W. Kania, Tarnów 1980, 10—14.
Hymni de azymis 14,22—24. JS 1,357; Lamy 1,604n.
Hymni de azymis 17,5n.17. JS 1,358; Lamy 1,618.620.
Hymni de azymis 19,1—4.22—24. JS 1,359n.; Lamy 1,624.628.
Hymni de azymis 21,1n.8n.24n. JS 1,361; Lamy 1,632.634.636.
Hymni de crucifixione 2. JS 1,362—371; Lamy 1,648.654.
Hymni de crucifixione 3,2.5n.9—12. JS 1,372—378; Lamy 1,656.658.660—662.
Sermo de magis 2. JS 1,379; Lamy 2,400.
Hymni de Nativitate Christi 2,14. JS 1,380; Lamy 2,450.
Hymni de Nativitate Christi 4,17. JS 1,381; Lamy 2,480—482.
Hymni de Nativitate Christi 5,6. JS 1,382; Lamy 2,488.
Hymni de Nativitate Christi 6,4. JS 1,383; Lamy 2,496.
Hymni de Nativitate Christi 7,16. JS 1,384; Lamy 2,508.
Hymni de ieiunio 7,2. JS 1,389; Lamy 2,686.
Hymni de resurrectione Christi 18,1.3.12. JS 1,390; Lamy 2,742.744.746.
Hymni de aceto et oliva 25,3. JS 1,391; Lamy 2,788.
Hymni de mysteriis Domini Nostri 29,13. JS 1,392; Lamy 2,810.
Hymni de mysteriis Domini Nostri 32,4. JS 1,393; Lamy 2,816.
Hymnus de fine et commonitione 7.13. JS 1,394; Lamy 3,146—148.156—158.
Oratio de vita futura. JS 1,395; Lamy 3,220.
Hymni de defunctis et Sanct. Trinitate 1—3. JS 1,396; Lamy 3,240.
Hymni de Iuliano Saba 21,20. JS 1,397; Lamy 3,920.
Hymni de restauratione Ecclesiae 2,2.5.7. JS 1,398; Lamy 3,996.968—970.
Hymni de restauratione Ecclesiae 5,25—32. JS 1,399—402; Lamy 3, 988—990.
Hymni de Ecclesia et de virginitate 35,4. JS 1,403; Lamy 4,618.
Hymni de Ecclesia et de virginitate 36,1.4—6. JS 1,404—407; Lamy 4,620—624.
Hymni de Ecclesia et de virginitate 37,1—3.5—9. JS 1,408—415; Lamy 4,624—628.
Carmina Nisibena 1,1n. JS 1,416n.; S. Euringer, BKV², 1919,1,252n.

- Carmina Nisibena* 3,7n. JS 1,418. S. Euringer, BKV², 1919, 1, 262.
Interpret. S. Scripturae, In Exodum. JS 1,419; J.S. Assemani, *Biblioth. Orient.*, Romae 1719,66n.
Interpret. S. Scripturae, In Ioel 2,24. JS 1,420; J.S. Assemani, Romae 1719, 2,252BD.
Hymni contra haereses 42,5—7.9. JS 1,421n.; J.S. Assemani, Romae 1719,524; A. Rücker, BKV², 1928, 153n.
Hymni contra haereses 43,3.22.25. JS 1,423; J.S. Assemani, Romae 1719,2, 535—537; A. Rücker, BKV², 1928, 155—158.
Hymni contra haereses 47,1—3.5—8. JS 1,424—430. J.S. Assemani, Romae 1719,2,542; A. Rücker, BKV², 1928,164—167.
Sermo de timore Dei et mundi fine 12. JS 1,431; J.S. Assemani, Romae 1719,3,638; S. Euringer, BKV², 1919,77.
Hymni de fide. JS 1,432; J.S. Assemani, Romae 1719,1,101.
Hymni de paradiso 6,8. JS 1,433; E. Beck, *StAns* 26,1951, 51; *SCh* 137,84.
Hymni de paradiso 7,1. JS 1,434; E. Beck, *StAns* 26,1951, 63; *SCh* 137,95.
Testamentum 72.78. JS 1,435; J.S. Assemani, Romae 1719, 401.
Diatessaron (podaję miejsce i stronę wg wyd. *SCh* 121) 5,15,114; 5,24,119; 7,25,156; 12,1n.,313n; 12,10n.,218—220; 19,3—5,331—334; 20,3,345; 20,26, 361n.; 21,25n.,288n.; *Modlitwa* 8,405.
Polskie przekłady: *EPC* 77, 135, 138, 195, 205, 289, 295, 367, 379, 399, 404, 437. *PSP* II, 43—48; Tarnów 1983.

Ps. Efrem (V w. ?)

- Hymni de Maria* 1,7.10.14. JS 1,385; Lamy 2,522—524. Tł. A. Bielenin, rkp.
Hymni de Maria 7,7; JS 1,386; Lamy 2,546. Tł. A. Bielenin, rkp.
Hymni de Maria 10,8.16; JS 1,387n.; Lamy 2,558,562—564. Tł. A. Bielenin, rkp.
Lamy = T.I.Lamy, *Sancti Ephraem Syri hymni et sermones, Mechliniae* 1882—1902. Nie wszystkie dzieła tu podane są autentyczne. Nie mieliśmy możliwości weryfikacji z nowym wydaniem krytycznym pism św. Efrema wydawanych przez CSCO.

Bibliografia

- Aalst van den P., *De H.Eucharistie bij de H.Ephrem*, „Het christijk Oosten en hereniging“ 10(1957)—58) 219—230.
Beck E., *Symbolum — Mysterium bei Aphraat und Ephräm*, *OC* 42(1958) 19—40.
Beck E., *Die Eucharistie bei Ephräm*, *OC* 38(1954) 41—67.
Graffin F., *L'Eucharistie chez S. Ephrem*, „Parole de l'Orient“ 1973, 93—121.
Hobeika J., *S. Ephrem et la sainte Eucharistie*, Beyrouth 1926.
Jong de J.P., *La connexion entre le rite de la consignation et d'epiclèse dans S. Ephrem*, *StPatr* 2, TU 64, 1957, 29—37.
Mariès L., *Une antiphone de s.Ephrem sur l'Eucharistie*, *RSR* 42(1954) 394—403.
Yusif P., *L'Eucharistie et le S. Esprit d'après S.Ephrem de Nisibe*, w: *Tribute to A. Vööbus*, Chicago 1977.
Yusif P., *L'Eucharistie chez S. Ephrem de Nisibe*, Roma 1984.

Atanazy († 373)

Teksty

- Epistulae fest.* 1.9. JS 1,292; PG 26,1365B.
Epistulae fest. 4,8. JS 1,293n.; PG 26,1377D—1379A.
Epistulae fest. 5,1.5. JS,1,295n.; PG 26,1379C—1380A. 1382D—1383A.
Epistulae fest. 7,4—10. JS 1,297—303; PG 26,1392C—1396C.
Epistulae fest. 13,7. JS 1,304; PG 26,1418BC.
Apologia de sua fuga 11,7. JS 1,305—308; H.G. Opitz, *Athan. Werke*, Berlin 1938,96nn.,99n.; PG 25,265D—269B. 277AD. Tł. PSP 21,104nn.
Epistula ad Serapionem 4,19. JS 1,309; PG 26,665D—668A.
De virginitate 12. JS 1,311; PG 28,265AB.
Expositiones in Psalmos 17,12. JS 1,312; PG 27,112B.
Sermo ad neophytos. JS 1,313; PG 26,1325CD.

Bibliografia

- Batiffol 318—325.
Dimitrijevic D., *Christologie des heiligen Athanasius und ihre Bedeutung für die Auffassung der Eucharistie*, *Kyrios* 14(1974) 61—84.
Longosz S., *Św. Atanazy o Eucharystii*, PN 77—88.

Marceli z Ancyry (IV w.)

- De incarnatione et contra Arianos* 16. JS 1,310; PG 26,1012AB.
Sermo maior de fide. JS 1,1094; PG 26,1284CD.1288D—1289B (ClavisG 2, 2803).

Damazy († 384)

- Epigr.* 15. JS 1,467; A. Ferrua, *Città del Vatic.* 1942, 117; PL 13, 392. Tł. AP 552; EPC 413.

Egeria (czas pielgrzymki 381—384)

- Itinerarium* 3,5—7. JS 1,1005; CSEL 39,40; CCL 175,40n.; SCh 296, 132.134. Tł. PSP 6,170.
Itinerarium 4,3n.8. JS 1,1006; CSEL 39,41n.; CCL 175,42; SCh 296,138.142. Tł. PSP 6,171n.
Itinerarium 13,4.14,2. JS 1,1007; CSEL 39,56n.; CCL 175,54n.; SCh 296,184.186. Tł. PSP 6,185n.
Itinerarium 16,6n. JS 1,1008; CSEL 39,59n.; CCL 175,58; SCh 296,196. Tł. PSP 6,188.
Itinerarium 23,6. JS 1,1009; CSEL 39,70; CCL 175,66; SCh 296, 230. Tł. PSP 6,199.
Itinerarium 26. JS 1,1010; CSEL 39,77; CCL 175,72; SCh 296,256. Tł. PSP 6,206.
Itinerarium 27,7.9. JS 1,1011; CSEL 39,80; CCL 175,74; SCh 296,262.264. Tł. PSP 6,208.
Itinerarium 46,6. JS 1,1012; CSEL 39,98; CCL 175,88; SCh 296,312. Tł. PSP 6,225.

Itinerarium 47,1—4. JS 1,1013; CSEL 39,99; CCL 175, 88n.; Sch 296,312—314. Tł. PSP 6,225n.

Cyryl Jerozolimski († po 386)

Teksty

Catechesis mystagog. 4. JS 1,468—476; Sch 126,134—144; PL 33,1097A—1105A. Tł. PSP 9,314—316; EPC 81—84.

Catechesis mystagog. 5. JS 1,477—499; Sch 126,145—174; PL 33,1109A—1128. Tł. PSP 9,317—323; PN 107; EPC 258—266.

Bibliografia

Batiffol 371—381.

Fernández D., *Diversos modos de la presencia de Cristo en las catequesis de san Cirilo de Jerusalém*, w: „Estudios Trinitarios“, Salamanca 1973, 245—272.

Karpiak I., *Tainstvo Eucharistii u tvoreniach Sv. Kirylla Jerozolimskogo i Dionizja Areopagita*, *Cerkovnyj Vestnik* 22(1975), z.9,10—17.

Ozorowski E., *Nauka św. Cyryla Jerozolimskiego o Eucharystii*, PN 90—106.

Rodopoulou P., *He Theia Leiturgia kata tas Mystagogicas Katecheseis tou Kyryllou Hierosolymou*, w: *Pomena Eugnomon*, Athenai 1969,601—603.

Schmitt V., *Die Verheissung der Eucharistie (Joh 6) bei den Antiochenern Cyrillus von Jerusalem und Johannes Chrysostomus*, Würzburg 1903.

Stanulet C., *La doctrine eucharistique dans les oeuvres de saint Cyrille de Jérusalem*, *Ort* 23(1971) 210—218.

Tuttaeus A.A., PG 33, 243—273.

OJCOWIE KAPADOCY

1. Bazyli Wielki († 379)

In Gordium martyrem 2. JS 1,607; PG 31,496AB.

Regulae morales 8. JS 1,608; PG 31,712CD.

Regulae morales 21. JS 1,609—612; PG 31,737C—741A.

Asceticon magnum, qu. 172. JS 1,613; PG 31,1196AC. Tł. SW 210; EPC 397n.

Asceticon magnum, qu. 309. JS 1,614; PG 31,1301C—1304B.

Asceticon magnum, qu. 310. JS 1,615; PG 31,1304BC. Tł. EPC 302n.

De Spiritu Sancto 27,66. JS 1,616; Sch 17bis,480; PG 32,1888AB.

Epistula 93. JS 1,617; PG 32,484B. Tł. SW 209n.; Wwa 1972,132; EPC 404n.; PN 89.

Epistula 199,22.24. JS 1,618; PG 32,721C—724AB. Tł. Wwa 1972,206n.; EPC 422.

Epistula 243,2. JS 1,620; PG 32,905BC. Tł. Wwa 1972,299n.; EPC 303.

De baptismo 2,3. JS 1,621n.; PG 31,1584B—1585C.

Homilia de Spiritu S. PG 31,1476n. Tł. STC 1,248—250. (Ps. Bazyli, *ClavisG* 2, nr 2926).

Poenae 31,42. JS 2,1371n.; PG 31,1309C.1312B. Por. *ClavisG* 2,2897.

2. Grzegorz z Nazjanzu († 390)

Sermo 2,4.8.95. JS 1,623—625; PG 35,412AB.416B.494AB. Tł. Grzegorz 258n.284.
Sermo 4,1.52. JS 1,626; PG 35,576BC. Tł. Mowy 65.81.
Sermo 8,18. JS 1,627; PG 35,809B—812A. Tł. Grzegorz 311n.
Sermo 17,12. JS 1,628; PG 35,980AB. Tł. Mowy 207.
Sermo 18,10.28n.38. JS 1,629—633; PG 25,996C—997A.1017C—1024B.1036BC. Tł. Grzegorz 327.335n.342.

Sermo 45,19. JS 1,634; PG 36,649BD. Tł. Mowy 541.
Epistula 171,2. JS 1,635; PG 37,280C—281A. Tł. POK 15,211n.
Carmen II,1,24. JS 1,636; PG 37,1284. Tł. Grzegorz 520.
Carmen II,28. JS 1,637; PG 37,1287n. Tł. Grzegorz 521.
Carmen II,93. JS 1,638; PG 37,1448.

Grzegorz = I.M.Szymusiak, *Grzegorz Teolog*, Poznań 1965.

Mowy = Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Wwa 1967.

3. Grzegorz z Nyssy († 394)

In Ecclesiasten 8. JS 1,639; PG 44,737D—740A.
In Canticum Cantic. 10. JS 1,640; PG 44,989B—992C.
Oratio catechetica magna 18,3—4,37,3—12. JS 1,642—653; Paris 1908, 92—96.
172—182. PG 45,53D—56C.93A—97B. Tł. Wwa 1963, 94n.125—129. PSP 14,154n.176—179.
De perfectione Christiana. JS 1,654; PG 46,268AD.
In diem luminum. JS 1,656; PG 46,581BD.
In Christi resurrectionem 1. JS 1,656; PG 46,612CD.
In ascensione Christi. JS 1,657; PG 46,689—692. Tł. Wwa 1963,194n.

Bibliografia

Althaus H., *Die Heilslehre des heiligen Gregor von Nazianz*, Münster 1972.
Batiffol 393—407.
Balás D.L., *Metousia Theou. Man's Participation in God's Perfection According to saint Gregory of Nyssa*, Roma 1966.
Capelle B., *Les liturgie „basiliennes“ et S. Basile*, w: J. Doresse, E. Lanne, *Un témoin archaïque de la liturgie de S. Basile*, Louvain 1960, 45—74.
Daniélou J., *L'Être et le temps chez Grégoire de Nysse*, Leiden 1970.
Meier J., *Die Eucharistielehre der drei grossen Kappadozier*, Breslau 1919.
Schulz J.H., *Eucharistie und Einheit der Kirche nach Basilius*, w: *Heilig Basilius, Heiliger der eine Kirche*, hrsg. A.Rauch, P.Imhof, München 1982,199—215.
Palachkovsky V., *La théologie eucharistique de saint Grégoire de Nysse*, Cont 25(1973) 233—238.

Apolinary, bp Laodycei († 390)

Bibliografia

Bates W.N., *The Background of Apollinaris Eucharistic Teaching*, JournEcclHist 12(1961) 139—154.

Filastriusz z Brescji († 391)

Diversarum haereseon liber 49(77). JS 1,506; CSEL 38,40; CCL 9,249; PL 11,1188B—1189A.

Diversarum haereseon liber 82(110). JS 1,507; CSEL 38,73n.; CCL 9, 273n.; PL 11,1231A—1332A.

Optatus Milevitanus († przed 400)

Contra Parmenianum Donat. 2,12. JS 1,500; CSEL 26,47; PL 11,965AB.

Contra Parmenianum Donat. 2,19. JS 1,501; CSEL 26,53; PL 11,972A.

Contra Parmenianum Donat. 3,4. JS 1,502; CSEL 26,85; PL 11,1012B—1013A.

Contra Parmenianum Donat. 3,12. JS 1,503; CSEL 26,99n.; PL 11,1026A—1027A.

Contra Parmenianum Donat. 6,1. JS 1,504n.; CSEL 26,142—146; PL 11,1063D—1066A.1067B—1068B.

Ambroży († 397)

Teksty

Hexaëmeron 5,24,92. JS 1,508; CSEL 32/1,203; PL 14,242. Tł.PSP 4,186.

De Cain et Abel 1,5,19. JS 1,509n.; CSEL 32/1,355nn.; PL 14,326B—327B. Tł.EPC 153n.

Explanatio super Psalmos 38,25. JS 1,511; CSEL 64/2,203n.; PL 14,1051C—1052A. Tł. EPC 111n.

Explanatio super Psalmos 43,37. JS 1,512; CSEL 64/2,288n.; PL 14, 1107AC.

Expositio de Psalmo 118,14,2. JS 1,513; CSEL 62,299; PL 15,1390CD.

Expositio de Psalmo 15,28. JS 1,514; CSEL 62,354; PL 15,1420AB.

Expositio de Psalmo 18,26nn. JS 1,515—518; CSEL 62,410nn.; PL 15, 1461C—1462C. Tł. SW 229 (frg.); EPC 399—401.

De Patriarchis 9,38n. JS 1,519; CSEL 32/2,146n.; PL 14,686CD. Tł. EPC 180n.

De Helia et ieiunio 10,33n. JS 1,520—521; CSEL 32/2,429n.; PL 14,708B—709A. Tł. EPC 319.

De Helia et ieiunio 12,82. JS 1,522; CSEL 32/2,462n.; PL 14,727AB.

Expositio Evang. secundum Lucam 1,28. JS 1,523; CSEL 32/4,28; CCL 14,20; PL 15,545. Tł. PSP 16,38; EPC 321.

Expositio Evang. secundum Lucam 6,70—72. JS 1,524—526; CSEL 32/2,261; CCL 14,199; PL 15,1686C—1687A. Tł. PSP 16,235n. (i dalej aluzje); EPC 176—178.

Expositio Evang. secundum Lucam 6,84. JS 1,527; CSEL 32/2,269; CCL 14,204; PL 15,1691A. Tł. PSP 16,242.

Expositio Evang. secundum Lucam 7,204. JS 1,528; CSEL 32/2,374; CCL 14,285; PL 15,1754B. Tł. PSP 16,334; EPC 319.

De officiis ministrorum 1,41,205. JS 1,529; PL 16,84A—85A. Tł. Wwa 1967,93.

De officiis ministrorum 1,48,239. JS 1,530; PL 16,94AB. Tł. Wwa 1969,104.

De virginibus 3,5,22. JS 1,531; Torino 1942,68; FlorPatr 31,72; PL 16,226. Tł. EPC 208.

- De viduis 10,60,65. JS 1,532; PL 16,252C—254A.
 De virginitate. JS 1,533; PL 16,291C.
 De Fide 1,15,98. JS 1,534; PL 16,551BC. Tł. Wwa 1970,354.
 De Fide 4,10,123—126. JS 1,535n.; PL 16,640D—641C. Tł. W-wa 1970,146.
 De Spiritu Sancto 3,11,79. JS 1,537; PL 16,794D—795A.
 De Spiritu Sancto 3,16,112. JS 1,538; PL 16, 803B.
 De incarnationis Dominicae sacramento 4,23. JS 1,539; PL 16, 824C—825A.
 De sacramentis 4,13—29. JS 1,540—556; SCh 25bis,108—118; PL 14,439A—446B.
 Tł. POK 26,74—78; PN 190n.; 354—356.
 De sacramentis 5,1—26. JS 1,557—570; SCh 25bis,120—134; PL 14,445C—450A.
 Tł. POK 26,79—85; EPC 338; 380n.
 De sacramentis 6,1—4. JS 1,571n.; SCh 25bis,138—140; PL 14,453C—455A. Tł. POK 26,86n.
 De mysteriis 43—58. JS 1,573—888; SCh 25bis,178—190; PL 14,403B—410A. Tł. POK 26,45—50; EPC 121n.; 144n.
 De excessu fratris Satyri 1,42.44.46. JS 1,589—591; PL 16, 1304A—1305A. Tł. POK 21,123—125.
 Epistula I cl. 7,8. JS 1,592; PL 16,907B.
 Epistula I cl. 20,4n. JS 1,593; PL 16,995AB.
 Epistula I cl. 22,13. JS 1,594; PL 16,1023B.
 Epistula I cl. 41,15. JS 1,595; PL 16,1117C.
 Epistula II cl. 64,1. JS 1,596; PL 16,1219B. Tł. EPC 148n.

Bibliografia

- Batiffol 335—349.
 Bernareggi A., *S. Ambrogio ed il Sacrificio Eucaristico*, „Ambrosius“ 16(1940) 133—142. 145—155; 17(1941) 14.
 Beumer J., *Die ältesten Zeugnisse für die römische Eucharistiefeier bei Ambrosius von Mailand*, ZKTh 95(1973) 311—324.
 Fitzgerald C., *De sacrificio caelesti secundum S. Ambrosium*, Mundelein 1944.
 Gamber K., *Zur Liturgie des Ambrosius von Mailand*, ZKG 88(1977) 309—329.
 Hitchcock F.R.M., *The Holy Communion in the De Mysteriis and De Sacramentis*, CQR 137(1943—1944) 21—36.
 Hitchcock F.R.M., *The Holy Communion in Ambrose of Milan*, tamże 140 (1945) 127—153.
 Huhn J., *Die Bedeutung des Wortes Sacramentum bei dem Kirchevater Ambrosius*, Fulda 1928.
 Johann R., *L'Eucharistie centre de l'histoire du salut chez S. Ambroise de Milan*, Paris 1969.
 Kerkevoorde A., *Multiplication des pains et l'Eucharistie chez S. Ambroise*, AssSeign 60(1964) 63—82.
 Lavorel L., *La doctrine eucharistique selon S. Ambroise*, Thèse (Inst. Cath.Lyon) 1956.
 Lavorel L., *Oblats et corps du Christ sur l'autel d'après S. Ambroise*, RTAM 24(1957) 205—224.
 Lavorel L., *Que signifie l'expression „perfectiora sacramenta“ chez S. Ambroise?* RSR 32(1958) 251—254.

- Lazzati G., *Motivi eucaristici nell'opera di S. Ambroggio*, w: *Convivium* 99—131 — Ambrosius 35(1959) 65—97.
- Libera P., *Eucharystia i „Pieśń nad Pieśniami“ u św. Ambrożego*, PN 179—189.
- Lisiecki S., *Quid S. Ambrosius de sanctissima Eucharistia docuerit?* Breslau 1910.
- Morino C.G., *Catechesi eucaristica in Sant'Ambroggio*, *PaldelClero* 51(1972) 327—342.
- Paredi A., *Catechesi della Messa in Saint'Ambroggio*, *RiL* 53(1966) 259—269.
- Sexer V., *Figura corporis et sanguinis Domini. Une formule eucharistique des premiere siècles chez Tertullien, Hippolyte et Ambroise*, *RivAC* 47(1971) 65—89.
- Schmitz J., *Gottesdienst im altchristlichen Mailand... zur Zeit des Bischofs Ambrosius*, Bonn 1975.
- Schuster I., *Gli scritti eucaristici di Sant'Ambroggio*, „Ambrosius“ 12(1936) 41—54.
- Segalla G., *La conversione eucaristica in S. Ambroggio*, „Studia Patavina“ 14(1967) 3—35. 111—203.
- Spedaglieri F., *S. Ambroggio e l'eccellenza del sacerdozio*, *SC* 91(1940) 321—331.
- Studer B., *Eucarastia, remissione dei peccati secondo S. Ambroggio*, w: *Catechesi battesimale e Riconciliazione nei Padri s. IV*, Roma 1984, 65—79.

Ambrozjaster (koniec IV w.)

Comment. in Epist. I ad Corinth. 20—34. JS 1,597—604; PL 17,242C—244B. Tł. EPC 220—222.

Dydym Ślepy († ok. 398)

De Trinitate 2,8. JS 1,658; PG 39,589C.
De Trinitate 2,14. JS 1,659; PG 39,716A—717A.
De Trinitate 3,21. JS 1,660; PG 39,906CD.
In Psalmum 106,22. JS 1,661; PG 39,1530CD.

Syrycjusz, pp. († 399)

Epistula 1,3,6. JS 1,605n.; PL 13,1136A—1137AB.

Martyrium S. Theodoti († 303, IV w.)

JS 1,448; P. Franchi de' Cavalieri, *SteT* 6,1901,65; *ASanc*, maius 4 (ed. 1685) 152.

Anonimowe utwory III i IV w.

Adversus omnes haereses 2. JS 1,1081; CSEL 47,3,216; PL 2,63B—64A (ClavisL 34, III w. ? IV w. ?)
In sanctum Pascha sermo 26.49. JS 1,1082; SCh 27,153.175; PG 59, 740.743 (ClavisG 2,4611, III w.?)

Adamantius, *De recta in Deum fide*. JS 1,1083; PG 11,1840A—1842C (ClavisG 1,1726, IV w.)

Ps. Ambrosius, *Sermo* 24,10. JS 1,1085; PL 17,653A—654A.

De Spiritu Sancto (Ps. Ambrosius). JS 1,1086; PL 17,1010AC.

Sermo de sacerdotum instructione. JS 1,1087; PG 31,1685D—1688C.

Poezja anonimowa IV w.

JS 1,1061. F. Cabrol, H. Leclercq, *Reliquiae liturgicae vetustissimae*, Parisiis 1913, CCXXXV; Borgia 43. Tł. EPC 433.

JS 1,1062n. Rocchi, cod. 6 B'VII, f.15nn.; Borgia 46—50. Tł. EPC 433n.

JS 1,1064. C. del Grande, *Liturgiae preces. Hymni christianorum e papyris collecti*, Napoli 1928, 29; Borgia 51. Tł. EPC 435.

JS 1,1065. Rocchi, cod. 6 B'VII, f.53; Borgia 53. Tł. EPC 435 n.

JS 1,1066. A. Dmitrievski, *Opisanie liturgičeskich rukopisej... Typika*, Kiev 1901, 174; Borgia 55.

JS 1,1067. Rocchi, Cod. 6 B'VII, f.116; Borgia 57.

JS 1,1068—1070. Rocchi, Cod. 6 B'X, f.23.; Borgia 58—60.

JS 1,1071. Rocchi, Cod. 6 B'VII, f.116.

JS 1,1072. Rocchi, Cod. 6 B'VII, f.114 i B'X, f.23. Borgia 62.

Borgia = N. Borgia, *Frammenti eucaristici antichissimi*, Grottaferrata 1932.

Rocchi = E. A. Rocchi, *Codices Cryptenses digesti et illustrati*, Tusculani 1883.

Pacjan z Barcelony (IV w.)

Paraenesis 7,1. PL 13.1085; ed. Barcelona 1958, 14. Tł. EPC 230n.

Ps. Macarius Symeon (IV w.) por. ClavisG 2,2410n.

Homilia 14,3n. JS 1,1088; PG 34,572CD.

Homilia 15,4. JS 1,1089; PG 34,577CD.

Homilia 19,7. JS 1090; PG 34,640AB.

Homilia 27,17. JS 1,1091; PG 34,704AC.

Monastycyzm egipski (IV w.)

Historia monachorum in Aegypto (ok. 400) łac.

7. JS 2,19—20; PL 21,418ABD—419A.

14. JS 2,21; PL 21,433AB.

29. JS 2,22; PL 21,455AB.

Apoftegmaty mnichów, PN 211n.

O. B. Degórski, *Eucharystia u mnichów pachomiańskich w IV w.* PN 204—210.

Vita S. Polycarpi (IV w.)

23,7. JS 1,1092; F. X. Funk, D. Diekamp, *Patres Apostolici*, Tübingen 1913², 434n.

Ps. Epifaniusz (IV w.)

Vitae prophetarum (Malachias). JS 1,1093; T.Schermann, Leipzig 1907,23; PG 43,413A.

Epifaniusz z Salaminy († 403)

Teksty

Ancoratus 57. JS 1,1052; GCS 25,65—67; PG 43,117AB.

Panarion, Haer. 30,6. JS 1,1053; GCS 25,353; PG 41,432B.

Panarion, Haer. 42,3. JS 1,1054; GCS 31,98; PG 41,700A.

Panarion, Haer. 46,2. JS 1,1055; GCS 31,205; PG 41,840C.

Panarion, Haer. 47,1. JS 1,1056; GCS 31,216; PG 41,852B.

Panarion, Haer. 49,2. JS 1,1057; GCS 31,243,11nn.; PG 41,881B.

Panarion, Haer. 55,6. JS 1,1058; GCS 31,331; PG 41,981AB. Tł. EPC 125.

Panarion, Haer. 61,1. JS 1,1059; GCS 31,380; PG 41,1040C.

Panarion, Haer. 79,3. JS 1,1060; GCS 31,478; PG 42,744C.

Bibliografia

Mees M., *Textformen und Interpretation von Joh. VI bei Epiphanius*, Aug 21(1981) 339—364.

Prudencjusz († po 405)

Cathemerinon 4,16—102. JS 2,1—8; CSEL 61,21—24; PL 59,812—818. Tł. Kantecki 80—82.

Cathemerinon 5,105—108.137—140. JS 2,9; CSEL 61,29n.; PL 59,826.829. Tł. Kantecki 94n.

Cathemerinon 9,58—63. JS 2,10; CSEL 61,53; PL 59,868n. Tł. Kantecki 109n.

Apotheosis 355—359.430—432. JS 2,11; CSEL 61,95.99; PL 59,952—958.

Psychomachia 59—68. JS 2,128; CSEL 61,169; PL 60,18nn. Tł. Kantecki 13.

Psychomachia 374—378. JS 2,13; CSEL 61,51; PL 60,51. Tł. Kantecki 28.

Peristephanon 2,65—72. JS 2,14; CSEL 61,298; PL 60,300. Tł. Kantecki 150 n.

Peristephanon 3,211—215; JS 2,15; CSEL 61,325; PL 60,356n. Tł. Kantecki 172 (v. 201—205).

Peristephanon 11,169—176. JS 2,16; CSEL 61,418; PL 60,578. Tł. Kantecki 195.

Peristephanon 12,63. JS 2,17; CSEL 61,423; PL 60,568. Tł. Kantecki 201.

Dittochaeon 37. JS 2,18; CSEL 61,444.

Kantecki = *Poezye Aureliusza Prudencjusza Klemensa*, przełożył ks. A. Kantecki, Poznań 1888.

Jan Chryzostom († 407)

Teksty

Ad Demetrium de compunctione 1,6. JS 1,663; PG 47,402.

- De sacerdotio 3,4—6. JS 1,664—666; SCh 272,142—150; PG 48,642n. Tł. POK 23,43—47; EPC 285—287.
- De sacerdotio 6,4. JS 1,667—670; SCh 272,314—318; PG 46,680n. Tł. POK 23,123—125; EPC 290n.
- De incomprehens. Dei natura hom. 3,6n. JS 1,671n.; SCh 28bis, 216—225; PG 48,725nn.
- De beato Philogonio. JS 1,673—678; PG 48,753—756.
- Contra Iudaeos et gentiles quod Christus sit Deus 9. JS 1,679; PG 48,826.
- Adversus Iudaeos orationes 2,3. JS 1,680; PG 48,861.
- Adversus Iudaeos orationes 3,4. JS 1,681—683; PG 48,866—870.
- Ad populum Antiochenum (De statutis) 2,9. JS 1,684; PG 49,46 n.
- Ad populum Antiochenum 11,5. JS 1,658n.; PG 49,126nn.
- Ad populum Antiochenum 20,7.1. JS 1,687—691; PG 49,197nn.207n.
- Ad illuminandos catecheses 1n. JS 1,692n.; PG 49,223—225.
- De poenitentia 9. JS 1,694—696; PG 49,343—346. Tł. Kraków 1947, 148—153.
- In diem natalem 7. JS 1,697n.; PG 49,360n. Tł. PSP 8,100—102.
- De baptismo Christi 4. JS 1,699—702; PG 49,369—372. Tł. STC 1,83—85; PN 121; EPC 313—316.
- De prodicione Iudae 1,5. JS 1,703—708; PG 49,379—382.
- De prodicione Iudae 2,4—6. JS 1,709—716; PG 49,388—392.
- De caemeterio et cruce. JS 1,717—719; PG 49,397n. Tł. Kraków 1947, 160n.
- De resurrectione mortuorum 8. JS 1,720; PG 50,431n.
- De resurrectione Dni nostri Jesu Christi 2n. JS 1,721—726; PG 50,436nn. Tł. Kraków 1947, 181n.; EPC 311n.
- De sancta Pentecoste 4. JS 1,727; PG 50,458n. Tł. PSP 8,130n.; EPC 324—326.
- In S. Lucianum martyrem 2. JS 1,728; PG 50,524.
- In S. Eustachium Antioch. 2. JS 1,729; PG 50,601.
- De sanctis martyribus 3. JS 1,730n.; PG 50,649n.
- Non esse ad gratiam concionandum. JS 1,732—735; PG 50,653n.
- In principium Actorum 1,2. JS 1,737n. PG 51,70.
- Quales ducendae sunt uxores 3,3. JS 1,739; PG 51,229. Tł. EPC 207n.
- In dictum Pauli: Noli vos ignorare 4—6. JS 1,740—742; PG 51,248—251.
- In illud: Vidua eligatur 16. JS 1,743; PG 51,337.
- Epistula ad Innocentium papam 1,3. JS 1,744; PG 42,533.
- Homilia in sanctum Pascha 3n. JS 1,745—747; PG 52,768nn. Tł. PSP 8,106—108; EPC 310n.
- In Genesim hom. 27,9,8. JS 1,748; PG 53,251.
- In Genesim hom. 29,9,3. JS 1,749; PG 53,265.
- In Genesim hom. 36,15,3. JS 1,750; PG 53,336.
- In Genesim hom. 67,49,3. JS 1,751; PG 54,574.
- Expositiones in Psalmos 46,2. JS 1,752; PG 55,210.
- Expositiones in Psalmos 109,8. JS 1,753; PG 55,276n.
- Expositiones in Psalmos 123,2. JS 1,754n.; PG 55,355n.
- Expositiones in Psalmos 133. JS 1,756n.; PG 55,386.
- Expositiones in Psalmos 140,4. JS 1,758; PG 55,433.
- Expositiones in Psalmos 144,1. JS 1,759; PG 55,464.
- In illud: Ne timueris cum dives factus fuerit homo 4. JS 1,760; PG 55,517.

- In illud: Vidi Dominum* 1,2.4. JS 1,761; PG 56,99.102.
- In illud: Vidi Dominum* 6,3n. JS 1,762—771; PG 56,138—142.
- Contra ludos et theatra.* JS 1,772; PG 56,270. Tł. PSP 8,181.
- In Matthaeum hom.* 4,9. JS 1,773; PG 57,50. Tł. Lwów 1886,1,48.
- In Matthaeum hom.* 23(24),3. JS 1,774n.; PG 57,310n. Tł. Lwów 1886,1,288n.
- In Matthaeum hom.* 25(26),3n. JS 1,776—778; PG 57,331. Tł. Lwów 1886,1,317n.
- In Matthaeum hom.* 32(33),7. JS 1,779n.; PG 57,385. Tł. Lwów 1886,2,81n.
- In Matthaeum hom.* 45(46),2n. JS 1,781n.; PG 58,484. Tł. Lwów 1886,2,213.
- In Matthaeum hom.* 49(50),3. JS 1,783; PG 58,500. Tł. Lwów 1886,2,250.
- In Matthaeum hom.* 50(51),2—4. PG,507—510. Tł. Lwów 1886,2,260—265.
- In Matthaeum hom.* 78(79),3. JS 1,784n.; PG 58,715. Tł. Lwów 1886,3,214n.
- In Matthaeum hom.* 82(83),1.4—6. JS 1,786—806; PG 58,737—740.742—746. Tł. Lwów 1886,3,246—257; PSP 8,53—55.61—65; EPC 188—195.
- In Matthaeum hom.* 89(90),3n. JS 1,807; PG 58,784—787n. Tł. Lwów 1886, 3,316n.
- In Ioannem hom.* 46(45). JS 1,808—824; PG 59,257—262.
- In Ioannem hom.* 47(46),1—3,5. JS 1,825—840; PC 59,261.267n.
- In Ioannem hom.* 60(59),5. JS 1,841; PG 59,334.
- In Ioannem hom.* 62(61),5. JS 1,842; PG 59,347n.
- In Ioannem hom.* 78(77),4. JS 1,843—846; PG 59,425n.
- In Ioannem hom.* 85(84),3. JS 1,847n.; PG 59,463. Tł. EPC 208n.
- In Acta Apostol. hom.* 21,4. JS 1,849n.; PG 60,170nn.
- In Acta Apostol.* 24,4. JS 1,851n.; PG 60,190nn.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 8,1. JS 1,854; PG 61,69.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 23,2. JS 1,855—858; PG 61,190nn. Tł. EPC 112.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 24,1—5. JS 1,859—874; PG 61,199—201.203—206. Tł. EPC 214—218.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 27,1—5. JS 1,875—891; PG 61,223nn.227—232. Tł. EPC 226—226.396n.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 28,1—3. JS 1,892—898; PG 61,231—235. Tł. EPC 231n.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 34,2. JS 1,899; PG 61,287n. Tł. EPC 132.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 36,5. JS 1,900; PG 61,313.
- In epist. I ad Corinthios hom.* 41,4. JS 1,901n.; PG 61,360n. Tł. EPC 378n.
- In epist. II ad Corinthios hom.* 4,2.5. JS 1,903—905; PG 61,399.
- In epist. II ad Corinthios hom.* 6,4. JS 1,906; PG 61,440.
- In epist. II ad Corinthios hom.* 11,2. JS 1,907; PG 61,476. Tł. EPC 113.
- In epist. II ad Corinthios hom.* 18,3. JS 1,908—911; PG 61,527n.
- In epist. ad Ephesios hom.* 3,3—5. JS 1,912—921; PG 62,27—30. Tł. EPC 226—229.
- In epist. ad Ephesios hom.* 23,2. JS 1,922—924; PG 62,165n. Tł. EPC 137.
- In epist. ad Philippenses hom.* 3,4. JS 1,925; PG 62,204.
- In epist. ad Thessalonicenses hom.* 4,4. JS 1,926; PG 61,492.
- In epist. I ad Timothaeum hom.* 5,2n. JS 1,927—931; PG 61,528nn. Tł. Kraków 1949, 68—70; EPC 396n.
- In epist. I ad Timothaeum hom.* 6,1. JS 1,932—934; PG 61,530. Tł. Kraków 1949, 71—74.
- In epist. I ad Timothaeum hom.* 15,4. JS 1,935; PG 62,586. Tł. Kraków 1949, 168.

In epist. II ad Timotheum hom. 2,4. JS 1,936; PG 61,612; Tł. Kraków 1949, 214n.; EPC 250.

In epist. ad Hebraeos hom. 14,1. JS 1,937n.; PG 63,111.

In epist. ad Hebraeos hom. 17,3—5. JS 1,939—947; PG 63,131—134.

In epist. ad Hebraeos hom. 20,1n. JS 1,948—951; PG 63,144n.

Ps. Jan Chryzostom

In prodicionem Iudae. JS 1,736; PG 50,718n.

Ad baptizatos. JS 1,952—957; ZKTh 28(1904) 180—184.186.

Bibliografia

1. Szkoła antiocheńska

Lécuyer J., *L'Eucaristia nella Scuola di Antiochia*, w: Piolanti 147—163.

Lécuyer J., *Théologie de l'anaphore selon les Pères de l'école d'Antioche*, OrSyr 6(1961) 385—412; skrót: *Anaphora nach der Schule von Antiochien*, LJb 11(1961) 81—92.

Siman Pataq E., *L'expérience de l'Esprit par l'Eglise d'après la tradition syrienne d'Antioche*, Paris 1971.

2. Jan Chryzostom (por. także Liturgia — anafory)

Alès, A. d', *Un tete eucharistique de saint Jean Chrysostome, homilia IX „De paenitentia“*, PG XLIX,345, RSR 23(1933) 451—462.

Batiffol 408—421.

Bobrinskoy B., *L'Esprit du Christ dans les sacraments chez J. Chrysostome et Augustin*, w: *Chrysostome et Augustin*, Paris 1975, 247—279.

Fittkau G., *Das Begriff des Mysteriums bei Johannes Chrysostomus. Eine Auseinandersetzung mit dem Begriff des „Kultusmysteriums“ in der Lehre Odo Casels*, Bonn 1953.

Kania W., *Eucharystia w pismach św. Jana Chryzostoma*, HD 35(1966) 120—122.

Lampen W., *Doctrina S. Joannis Chrysostomi de Christo se offerente*, Ant 18(1943) 3—16.

Lécuyer J., *Le sacerdoce céleste du Christ selon Chrysostome*, NRTh 72(1950) 561—579.

Longosz S., *„Ciało Chrystusa spoczywa przed nami“ Adoracja Najśw. Sakramentu słowami Jana Chryzostoma*, „Currenda“ 127(1977) 271—273.

Madey J., *Die Rolle des Heiligen Geistes in der Eucharistiefeier. Im Anschluss an die „Göttliche Liturgie“ des heiligen J. Chrysostomus*, „Catholica“ 28(1974) 227—234.

Manna S., *Il ruolo della fede unica condizione dell'unica Eucaristia in S. Giovanni Crisostomo (Comm. alla lett. agli Efesini)*, „Nicolaus“ 9(1981) 291—302.

Marins L., *Eucharistiae promissio secundum Chrysostomum in hom. ad Jo 6*, Romae 1949 (Diss.).

Mateos J., *Evolution historique de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, POC 15(1965) 333—351; 16(1966) 3—18. 133—161; 17(1967) 141—176; 18(1968) 305—325; 20(1970) 97—122.

- Michaud E., *S. Jean Chrysostome et l'Eucharistie*. *RevIntTheol* 11(1903) 93—111.
- Naegle A., *Die Eucharistielehre des hl. Johannes Chrysostomus, des Doctor Eucharistiae*, Freiburg 1900.
- Paverd F. van de, *Zur Geschichte der Messliturgie in Antiocheia und Konstantinopel gegen Ende des vierten Jh. Analyse der Quellen bei Johannes Chrysostomus*, Roma 1970.
- Puniet P. de, *La promesse de l'Eucharistie (Io 6) interpretée par St. Jean Chrysostome*, *RThom* 15(1907) 584—612.
- Salaville S., *L'epiclèse d'après St. Jean Chrysostome et la tradition occidentale*, *EO* 11(1908) 101—112.
- Saxen von M., *La doctrine de S. Jean Chrysostome sur la divine Eucharistie*, w: *Rapport of XIX Eucharistic Congress*, London 1909, 121.
- Schmitt V., *Die Verheissung der Eucharistie (Joh 6) bei den Antiochenern Cyrillus von Jerusalem und Johannes Chrysostomus*, Würzburg 1903.
- Sorg J., *Die Lehre des hl. Johannes Chrysostomus über die reale Gegenwart Christi in der Eucharistie und die Transsubstantiation*, *ThQ* 79(1897) 259—297.
- Staniek E., *Duszpasterskie podejście Jana Chryzostoma do Eucharystii w „Homiliach na listy św. Pawła”*, *PN* 108—120.
- Stöcker C., *Eucharistische Gemeinschaft bei Chrysostomus*, *StPatr* 2, TU 64, 1957, 309—316.

Sewerian z Gabela († po 408)

In ascensione Dni nostri Jesu Christi et in principium Actorum. *JS* 1 1003n.; *PG* 52,782n.

Chromancjusz z Akwilei († 408)

Tractatus in Evang. Matthaei 14,15. *JS* 2,23n.; *CCL* 9A,332 (*Tract.* 28); *PL* 20,360n.

Stival G., *L'Eucaristia in S. Cromazio di Aquileia*, *SD* 30(1985) 132—154.

Gaudencjusz z Brescji († 410)

Tractatus 2,6—14.32—34. *JS* 2,25—37; *CSEL* 68,25n.29—32; *PL* 20,854n.857—861. *Tł.* *OŻ* 2,306; *PN* 221.

Tractatus 5,1.3n. *JS* 2,38n.; *CSEL* 68,43n.; *PL* 20,871nn.

Teofil Aleksandryjski († 412)

Epist. 16 (między listami św. Hieronima 96),11.17.20. *JS* 2,40—42; *CSEL* 55,169.177.181; *PL* 22,781.787.790. *Tł.* *Czuj* 2,287n.295.298.

Epist. 17 (między listami św. Hieronima 98),13. *JS* 1,43; *CSEL* 55, 196n.; *PL* 22,801. *Tł.* *Czuj* 2,315n.

Homilia de mystica caena. *JS* 2,44—60; *PG* 77,1016C—1024C.1028B—1029B.

Nicetas z Remezjany († po 414)

De diversis appellationibus Iesu Christi convenientibus. JS 2,455; E.A. Burn, Cambridge 1905,2nn.; PL 52,865A.866A. Tł. EPC 393.

Sewer z Minorki († po 417)

Epistula ad omnem Ecclesiam de virtutibus in Minorcensi insula factis. JS 2,456; PL 20,742AB; 41,829.

Innocenty I († 417)

Epist. 30 (wśród listów św. Augustyna 182)5. JS 2,454; CSEL 44, 720; PL 33,785.

Hieronim († 419)

Teksty

Liber quaestionum hebraic., in Gen. 14,18. JS 2,61; CCL 72,19; PL 23,961AB.

Comment. in Eccles. 3,12n. JS 2,62; CCL 72,278; PL 23,1039A. Tł. EPC 330n.

Comment. in Isaiam 15,55,1. JS 2,63—65; CCL 73A,617n.; PL 24, 529A—530A.

Comment. in Isaiam 18,66,17. JS 2,66; CCL 73A,785n.; PL 24,666B.

In Hieremiam prophetam 6,17 (Jr 51,12.14). JS 2,67n.; CCL 74,304—306; CSEL 59,386nn.; PL 24,875D—876D.

Comment. in Ezechielem 12,41. JS 2,69; CCL 75,595; PL 25,399B.

Comment. in Ezechielem 14,46,12—15. JS 2,70—72; CCL 75,699n.; PL 25, 462A—463A.

Comment. in prophet. minores:

in Oseam 2,8,12. JS 2,73; CCL 76,89; PL 25,888CD.

in Oseam 3,11,4. JS 2,74; CCL 75,123; PL 25,917AB.

in Amos 2,5,27. JS 2,75; CCL 76,298; PL 25,1057A.

in Sophoniam 3,5,7. JS 2,76n.; CCL 76A,697.699; PL 25,1375A.1377B.

in Aggeum 2,15. JS 2,78; CCL 76A,737; PL 25,1409AB.

in Malachiam 1,7. JS 2,79; CCL 76A,908n.; PL 25,1548CD.

Comment. in Evang. Matthaei 1,6,11. JS 2,80; CCL 77,37; Sch 242,130—132; PL 26,43AB.

Comment. in Evang. Matthaei 2,15,32. JS 2,81; CCL 77,136; Sch 242,336; PL 26,111C—112A.

Comment. in Evang. Matthaei 4,26,1n.26n. JS 2,82n.; CCL 77,244.251; Sch 259,232.246; PL 26,190BC.195BC.

Comment. in epist. ad Ephesios 1,1,7. JS 2,84n.; PL 26,450C—451B.

Comment. in epist. ad Ephesios 3,5,29. JS 2,86; PL 26,533C—534A.

Comment. in epist. ad Titum 1,8n.15. JS 2,87; PL 26,569A.576A.

Comment. in epist. ad Titum 2,12nn. JS 2,88; PL 26,588A—589A.

Tractatus in Psalmos 66,6n. JS 2,89; CCL 78,37n.

Tractatus in Psalmos 109,4. JS 2,90; CCL 78,225n.

Tractatus in Psalmos 145,7. JS 2,91; CCL 78,326.

Tractatus in Psalmos 147,14. JS 2,92; CCL 78,337n.
Tractatus in Psalmos II,15,5. JS 2,93; CCL 78,373.
Tractatus in Psalmos 87. JS 2,94; CCL 78,403.
Tractatus in Evang. Marci 5,43. JS 2,95; CCL 78,472n.; PLS 2,145.
De exodo in vigilia Paschae (Ex.12,11). JS 2,96; CCL 78,540; PL 40,1204.
In Ps 41 ad neophytos 41,3. JS 2,97; CCL 78,543; PL 40,1205. Tł. EPC 121.
Altercatio Luciferani et orthodoxi 3.5.19.21. JS 2,98—102; PL 23,157AC.160B. 173A.175C.
Adversus Iovinianum 1,20. JS 2,103; PL 23,238B.
Adversus Iovinianum 2,25. JS 2,104; PL 23,321B.
Contra Vigilantium 8. JS 2,105; PL 23,346B.
Dialogi contra Pelagianos 1,34. JS 2,106; PL 23,529. Tł. PSP 10,113.
Dialogi contra Pelagianos 3,15. JS 2,107; PL 23,585BC. Tł. PSP 10,188.
Epist. 14,7. JS 2,108; CSEL 54,54n.57; PL 22,352n. Tł. Czuj 1,40.
Epist. 21,26n. JS 2,109; CSEL 54,129; PL 22,388. Tł. Czuj 1,99.
Epist. 49(48),15. JS 2,110—112; CSEL 54,375—378; PL 22,505n. Tł. Czuj 1,296—298.
Epist. 52,3. JS 2,113; CSEL 54,419; PL 22,530. Tł. Czuj 1,133.
Epist. 64,5. JS 2,114; CSEL 54,593; PL 22,611. Tł. Czuj 2,41.
Epist. 71,6. JS 2,115; CSEL 55,6; PL 22,672. Tł. Czuj 2,131n.; EPC 406.
Epist. 73,3. JS 2,116; CSEL 55,15; PL 22,678. Tł. Czuj 2,139n.
Epist. 81,2n. JS 2,117; CSEL 55,109; PL 22,737. Tł. Czuj 2,230n.
Epist. 98, 13. PL 22,801. Tł. Czuj 2,315; EPC 353.
Epist. 114,2. JS 2,118; CSEL 55,395; PL 22,934. Tł. Czuj 3,42n. EPC 304.
Epist. 120,2. JS 2,119—121; CSEL 55,479nn.; PL 22,985n. Tł. Czuj 3,120 n.
Epist. 125,20. JS 2,122; CSEL 56,141; PL 22,1085. Tł. Czuj 3,270n.
Epist. 146,1. JS 2,123; CSEL 56,308; PL 22,1192n. Tł. Czuj 3,429.

Bibliografia

Górny J.J., *Modlitwa i Eucharystia w życiu wspólnot monastycznych z przełomu IV—V w. w świetle pism św. Hieronima*, *Studia Warmińskie* 16(1978) 463—475.
Górny J.J., *La preghiera e l'Eucaristia nelle comunità monastiche alla luce degli scritti di S. Girolamo*, w: *Miscellanea Patristica in memoriam Jan Czuj*, Warszawa 1980,89—109.
Węglewicz M.S., *Doctrina sancti Hieronymi de sanctissima Eucharistia*, Roma 1931.

Paula († 404) i Eustochium († 419)

Między listami św. Hieronima 46,2. JS 2,124; CSEL 54,331; PL 22,484. Tł. Czuj 1,258.

Maruta z Majferqat († ok. 420)

J.A.Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, Romae 1719, 179. JS 2,457.

Maksym z Turynu († ok. 420)

Homilia 45,3. JS 2,458; PL 57,330A—331A; CCL 23,113 (*Sermo* 29). Tł. EPC 149.
Sermo 78. JS 2,459—461; PL 57,689B—691A (Ps. Aug. 221). Tł. EPC. 367n.
Sermo 93. JS 2,462; PL 57,719A—720A.

Teodor z Mopsuestii († 428)

Teksty

- Comment. in XII Prophet. minores, In Malachiam* 3,2nn. JS 2,125—127; PG 66,621A—624A.
In Matthaeum 26,26. JS 2,128; PG 60,713B.
Comment. in Ioannem (Frg. graeca) 6,29. JS 2,129; Devresse 328; PG 66,745D—748A.
Comment. in Ioannem (Frg. graeca) 6,31nn. JS 2,130; Devresse 329.
Comment. in Ioannem (Frg. graeca) 6,41n. JS 2,131; Devresse 330.
Comment. in Ioannem (Frg. graeca) 6,49n. JS 2,132; Devresse 331.
Comment. in Ioannem (Frg. graeca) 6,63. JS 2,133; Devresse 331.
In epist. I ad Corinthios 10,3nn.6. JS 2,134; PG 66,885D—888A.
In epist. I ad Corinthios 11,20.23.28.34. JS 2,135—138; PG 66,888D—889D.
Homilia catechetica 15. JS 2,139—163; R. Tonneau, Città del Vaticano 1949, 461—531; SW, 212n. (frg.); PN 122.
Homilia catechetica 16. JS 2,164—185; R. Tonneau, Città del Vaticano 1949, 531—605.
Comment. in Ioannis evang. CSCO 116—117/Syri 62—63, s.109/137—109/153; 338/242.
Polski przekład EPC 295—299,321—323.339,342.347—352.363.371n. 379n. 387—390.
Devresse = R. Devresse, *Essai sur Théodore de Mopsueste*, Città del Vaticano 1948.

Bibliografia

- Abramowski L., *Zur Theologie Theodors von Mopsuestia*, ZKG 72(1961) 263—293.
Casel O., *Neue Zeugnisse für das Kultusmysterium*, JIWL 13(1936) 96—126.
Dölger T., ACh 4, 1934, 231.
Ducros X., *L'Eucharistie chez Théodore de Mopsuestia d'après son Commentaire sur l'Evangile selon S. Jean*, w: *Actes du XXI Congrès International des Orientalistes*, Paris 1949, 366n.
Jugie M., *Le „liber ad baptisandos“ de Théodore de Mopsuestie*, EO 38(1935) 257—271.
Lécuyer J., *Le sacerdoce chrétien et le sacrifice eucharistique selon Théodore de Mopsueste*, RSR 36(1949) 561—579.
Lietzmann H., *Die Liturgie des Theodor von Mopsuestia*, „Sitzungsberichte Preuss. Akad. Wiss., Phil.-hist. Klasse“ 23(1933) 915—936.

- Quasten J., *The Liturgical Mysticism of Theodore of Mopsuestia*, ThS 15(1954) 31—439.
- Quasten J., *Mysterium tremendum, w: Vom christlichen Mysterium*, Düsseldorf 1951, 66—75.
- Quasten J., *Initiation aux Pères de l'Eglise*, 3, Paris 1963, 589—592.
- Reine F.J., *The Eucharistic Doctrine and Liturgy of the Mystagogical Catechese of Theodore of Mopsuestia*, Washington 1942.
- Rücker A., *Ritus baptismi et missae, quem descripsit Theodorus episcopus Mopsuestenus*, Monasterii 1933.
- Vries W. de, *Der Nestorianismus Theodors von Mopsuestia in seiner Sakramentalen Lehre*, OCP 7(1941) 91—148.

Maksymin († 428; por. ClavisL 996), arianin

Tractatus contra Iudaeos. PL 57,802C.

Augustyn († 430)

Teksty

- Confessiones* 6,2,2. JS 2,187; PL 32,719. Tł. Wwa 1982², 87n.
- Confessiones* 9,11,27. JS 2,189; PL 32,755. Tł. Wwa 1982², 168n.
- Confessiones* 9,12,32. JS 2,190; PL 32,777. Tł. Wwa 1982², 171.
- Confessiones* 9,13,36. JS 2,194; PL 32,778. Tł. Wwa 1982², 173.
- Confessiones* 11,2,2. JS 2,192; PL 32,809. Tł. Wwa 1982², 218.
- Epistulae* 36,34. JS 2,193; CSEL 34/1,53; PL 33,147.
- Epistulae* 54,1n.,4—10. JS 2,104—204; CSEL 34/1,158n.; PL 33,200—204.
- Epistulae* 98,9. JS 2,205; CSEL 34/1,530; PL 33,363n.
- Epistulae* 140,46.48. JS 2,206n.; CSEL 44,194nn.; PL 33,557n.
- Epistulae* 149,16n. JS 2,208—211; CSEL 44,362nn.; PL 33,636n.
- Epistulae* 153,21. JS 2,212; CSEL 44,421; PL 33,663.
- Epistulae* 185,50. JS 2,213; CSEL 57,43n.; PL 33,815.
- Epistulae* 186,28—30. JS 2,214—216; CSEL 57,67nn.; PL 33,826.
- De doctrina Christiana* 3,9,13. JS 2,217; CCL 21,85n.; PL 34,71. Tł. PSP 32,77.
- De doctrina Christiana* 3,16,24. JS 2,218; CCL 21,92; PL 34,71. Tł. PSP 32,81.
- Quaestiones in Heptat.* 3,27. JS 2,219; CSEL 28,289; CCL 33,216; PL 34,704.
- Tractatus in Evang. Ioann.* 11,4n. JS 2,220—224; CCL 36,111—113; PL 35,1476. Tł. PSP 15,171n.; EPC 148.
- Tractatus in Evang. Ioann.* 26,11—20. JS 2,225—237; CCL 36,264—269; PL 35,1611—1615. Tł. PSP 15/1,373—379; PN 203; EPC 145n.
- Tractatus in Evang. Ioann.* 27. JS 2,238; CCL 36,270—277; PL 35,1615—1621. Tł. PSP 15/1,380—389.
- Tractatus in Evang. Ioann.* 47,2. JS 2,254; CCL 36,404n.; PL 35,1733. Tł. PSP 15/2,10.
- Tractatus in Evang. Ioann.* 84,1. JS 2,255; CCL 36,536n.; PL 35,1846. Tł. PSP 15/2, 184n.
- Enarrationes in Psalmos* 21,1,26.30. JS 2,256; CCL 38,120n.; PL 36,170.

- Enarrationes in Psalmos* 21,2,27n. JS 2,257n.; CCL 38,129n.; PL 36,178.
- Enarrationes in Psalmos* 33,1. JS 2,259—275; CCL 38,273—281; PL 35,300—307.
- Enarrationes in Psalmos* 33,2,2. JS 2,276; CCL 38,282n.; PL 35,308.
- Enarrationes in Psalmos* 39,12. JS 2,277n.; CCL 38,434; PL 35,441n.
- Enarrationes in Psalmos* 48,3. JS 2,279; CCL 38,553; PL 35,545.
- Enarrationes in Psalmos* 98,9. JS 2,280—282; CCL 39,1385; PL 37,1264.
- Enarrationes in Psalmos* 100,9. JS 2,283; CCL 39,1414; PL 37,1290.
- Sermo* 9,10,14. JS 2,284; CCL 41,134n.; PL 38,85.
- Sermo* 17,5,5. JS 2,285; CCL 41,241; PL 38,127.
- Sermo* 31,1,2. JS 2,286; CCL 41,392; PL 38,193.
- Sermo* 56,6,10. JS 2,287n.; PL 38,381.
- Sermo* 57,7,7. JS 2,289; PL 38,389.
- Sermo* 58,4,5. JS 2,290; PL 38,395. Tł. EPC 328.
- Sermo* 59,3,6. JS 2,291; PL 38,401.
- Sermo* 71,11,17. JS 2,292; PL 38,453.
- Sermo* 89,7. JS 2,293; PL 38,558.
- Sermo* 95,3. JS 2,294; PL 38,581.
- Sermo* 106,4,4. JS 2,295n.; PL 38,581.
- Sermo* 112,1,1,4n. JS 2,297—299; PL 28,643.645n.
- Sermo* 113,2,2. JS 2,300; PL 38,649.
- Sermo* 131,1,1. JS 2,301n.; PL 38,729n. Tł. EPC 178n.
- Sermo* 132. JS 2,303—309; PL 38,734—739.
- Sermo* 172,2,2. JS 2,310—312; PL 38,936n.
- Sermo* 174,6,7. JS 2,313; PL 38,944.
- Sermo* 227. JS 2,314—318; PL 38,1099nn. Tł. STC 1,176,199—202; PN 197n.; EPC 336n. 343.398.
- Sermo* 229 = Denis 6. JS 2,319; PL 38,1103.
- Sermo* 234,2. JS 2,320; PL 38,1116. Tł. EPC 212.
- Sermo* 235,2,3. JS 2,321—323; PL 38,1118n. Tł. EPC 211n.
- Sermo* 239,2,2. JS 2,324; PL 38,1127. Tł. EPC 213.
- Sermo* 272. JS 2,325—330; PL 38,1246. Tł. EPC 402.
- Sermo* 273,7,7. JS 2,331n.; PL 38,1251.
- Sermo* 310,2,2. JS 2,333; PL 38,1412.
- Sermo* Denis 3. JS 2,334—341; PL 46,827. Tł. EPC 85—88.
- Sermo* Denis 6. JS 2,342—347; PL 46,834nn. Tł. EPC 343n. 380.391.
- Sermo* Denis 11. JS 2,348; PL 46,850.
- Sermo* Caillau-St.Ives 2,7.8.10. JS 2,349—351; Morin 260; PLS 2,431.
- Sermo* Mai 22,1. JS 2,352; Morin 314n.; PLS 2,467n.
- Sermo* Mai 86,3. JS 2,353; Morin 326; PLS 2,477.
- Sermo* Mai 89,1. JS 2,354; Morin 331; PLS 2,481.
- Sermo* Mai 129. JS 2,355—358; Morin 375—377; PLS 2,518n.
- Sermo* Guelferbr. 7. JS 2,359—363; Morin 462; PLS 2,554—556.
- Sermo* Guelferbr. 9,4. JS 2,364; Morin 470; PLS 2,561.
- Sermo* 8,5. JS 2,365; Morin 617; PLS 2,1351 (Ps. Augustinus).
- Sermo* Wilmart 9,12. JS 2,366; Morin 693; PLS 2,725.
- Sermo* Lambot 5. JS 2,367; RBen 49(1937) 278; PLS 2,776n.
- Sermo* Lambot 8. JS 2,368; RBen 50(1938) 620; PLS 2,788.

- Sermo Lambot* 20,1. JS 2,369; RBen 59(1949) 69; PLS 2,818.
- De diversis quaest.* 61,2. JS 2,1370; CCL 44A,122; PL 40,49. Tł. EPC 125.
- De fide et operibus* 6,9. JS 2,371; CSEL 41,45; PL 40,202.
- Enchiridion ad Laurent.* 110. PL 40,283n. Tł. *Pisma katech.*, Wwa 1952, 161n.
- De adulter. coniug.* 1,27,34. JS 2,373; CSEL 41,381; PL 40,470.
- De cura pro mort. gerenda* 1,2. JS 2,373—376; CSEL 41,622nn.; PL 40,593n.
- De cura pro mort. gerenda* 18,22. JS 2,377; CSEL 41,658; PL 40,609.
- De civitate Dei* 8,27. JS 2,378n.; CSEL 40/1,405; CCL 47,248; PL 41,255. Tł. Wwa 1977,1,411.
- De civitate Dei* 10,5. JS 2,380—384; CSEL 40/1,452; CCL 47,276—278; PL 41,281nn. Tł. Wwa 1977,1,447n.
- De civitate Dei* 10,6. JS 2,385—388; CSEL 40/1,281nn.; CCL 47,278n.; PL 41,283n. Tł. Wwa 1977,1,448n.; EPC 260—262.
- De civitate Dei* 10,16. JS 2,389; CSEL 40/1,475; CCL 47,291; PL 41,291. Tł. Wwa 1977, 1,464.
- De civitate Dei* 10,20. JS 2,390; CSEL 40/1,480; CCL 47,294; PL 41,298. Tł. Wwa 1977,1,468; EPC 294n.
- De civitate Dei* 16,22. JS 2,391n.; CSEL 41/2,163n.; CCL 48,524; PL 41,499. Tł. Wwa 1977,2,241.
- De civitate Dei* 17,20. JS 2,393n.; CSEL 42/2,259nn.; CCL 48,588n.; PL 41,555. Tł. Wwa 1977,2,310n.; EPC 155.
- De civitate Dei* 18,35. JS 2,395; CSEL 42/2,322; CCL 48,628n.; PL 41,594. Tł. Wwa 1977,2,359; EPC 164.
- De civitate Dei* 19,23. JS 2,396; CSEL 42/2,418; CCL 48,694n.; PL 41,655. Tł. Wwa 1977,2,434.
- De civitate Dei* 21,25. JS 2,397—404; CSEL 42/2,564—567; CCL 48,794—796; PL 41,741. Tł. Wwa 1977,2,540—542.
- De civitate Dei* 22,8. JS 2,402; CSEL 42/2,602; CCL 48,820; PL 41,764. Tł. Wwa 1977,2,569.
- De civitate Dei* 22,10. JS 2,403; CSEL 42/614n.; CCL 48,828; PL 41,722. Tł. Wwa 1977,2,577.
- De haeresibus* 17.26.28. JS 2,404—406; CCL 46,296.302; PL 42,28.30n.
- Adversus Iudaeos* 12,3. JS 2,407; PL 42,57.
- Contra Adimantium Manich. discipul.* 12,3. JS 2,408; CSEL 25,140; PL 42,144.
- Contra Faustum Manich.* 6,5. JS 2,409; CSEL 25,290n.; PL 42,231.
- Contra Faustum Manich.* 20,13; JS 2,410; CSEL 25,552; PL 43,379.
- Contra Faustum Manich.* 20,18. JS 2,411n.; CSEL 25,558n.; PL 42,231.
- Contra Faustum Manich.* 20,21. JS 2,413—419; CSEL 25,562—565; PL 42,384nn.
- Contra Faustum Manich.* 22,17. JS 2,420; CSEL 25,604; PL 42,409.
- Contra advers. Legis et Proph.* 1,18,20n.37.39. JS 2,421—425; PL 42, 623—627.
- Contra advers. Legis et Proph.* 2,9,34. JS 2,426; PL 42,658.
- De Trinitate* 3,4,10. JS 2,427; CCL 50,136n.; PL 42,873n.; Tł. POK 25,156n.
- De Trinitate* 3,10,21. JS 2,428; CCL 50,149; PL 42,881. Tł. POK 25,166n.
- De Trinitate* 4,14,18n. JS 2,429n.; CCL 50,186n.; PL 42,901. Tł. POK 25,194; EPC 249n.
- Contra epist. Parmeniani* 3,2,5n.10n. JS 2,431—435; CSEL 51,55nn.; PL 43,56nn.
- De baptismo contra Donat.* 3,19,27. JS 2,436; CSEL 51,222; PL 43,154.

- De baptismo contra Donat.* 5,8,9. JS 2,437; CSEL 51,270; PL 43,181.
Contra litteras Petiliani 3,2,47,110. JS 2,438; CSEL 52,84n.; PL 43,298.
De peccat. meritis et remissione et de bapt. parvul. 1,20,26. JS 2, 439—442; CSEL 60,25nn.; PL 44,123.
De peccat. meritis et remissione et de bapt. parvul. 1,24,34. JS 2,443—446; CSEL 60,33n.; PL 44,128n.
De spiritu et littera 11,18. JS 2,447; CSEL 60,170; PL 44,211. Tł. PSP 19/3,84.
De natura et origine animae 1,9,10. JS 2,448; PL 44,480.
De natura et origine animae 2,15,21. JS 2,449; PL 44,508.
De dono perseverantiae 4,7. JS 2,450; PL 45,998. Tł. POK 27,430.
Contra II Iuliani respons. imperf. opus 2,30. JS 2,451; PL 45,1154.
 Morin = G. Morin, *S. Augustini sermones post Maurinos reperti*, Roma 1930.

Bibliografia

- Adam K., *Die Eucharistielehre des heiligen Augustinus*, Paderborn 1908.
 Adam K., *Zu Eucharistielehre des heiligen Augustinus*, ThQ 112(1931) 490—536
 = *Gesammelte Aufsätze*, Augsburg 1936, 237—267.
 Arias L., *La eucaristia signo de la unidad de la Iglesia, doctrina de S. Agustín*, EstA 3(1968) 319—340.
 Armans G., *La Eucaristia signo y causa de la unidad y de la paz católica según s. Augustin*, w: *Acta del XXXV Congresso Eucaristico Internat. Sesiones de estudio*, 1, Barcelona 1953, 258—274.
 Batiffol 422—453.
 Bauduin L., *La liturgie chez S. Augustin*, QLP 16(1931) 210—217.
 Bazdugan C., *Eucharystia tajemnicą jedności wg św. Augustyna (po rumuńsku)* „Metropolia Moldovei si Suevoi” 49(1973) 47—61.
 Bergeron R., *La doctrine eucharistique de l’ „Enarratio in Ps XXXIII” d’Augustin*, REAu 19(1973) 101—110.
 Berkans H., *Cène et croix dans la pensée patristique de IV—V s.*, Roma 1955—1956 (Diss.).
 Berrouard F., *Pour une réflexion sur „Sacramentum” Augustin. La Manne et l’Eucharistie*, w: *Forma Futuri. Studi in onore del Card. M. Pellegrino*, Torino 1975, 830—844.
 Berrouard M.F., *L’être sacramentel de l’Eucharistie selon s. Augustin. Commentaire de Jean VI*, 60—63 dans le „Tractatus XXVII, 1—6 et 11—12 in Ioannis Evangelium”, NRTTh 109(1977) 702—721.
 Bertocchi P., *Il simbolismo ecclesiologico dell’Eucaristia in S. Agostino*, Bergamo 1937.
 Blank O., *Die Lehre des hl. Augustinus vom Sakramente der Eucharistie*, Paderborn 1906.
 Bobrinskoy B., *L’Esprit du Christ dans les sacraments chez S. Jean Chrysostome et S. Augustin*, w: *Jean Chrysostome et Augustin*, Paris 1975, 247—279.
 Boyer Ch., *L’Eucharistie selon s. Augustin*, „Augustinus” 12(1967) 125—138.
 Bracci P.G., *Victima sacra. Pensiero, dottrina e insegnamento di S. Agostino sull’Eucaristia*, Roma 1931.
 Brigué N., *La disposizione per la S. Comunione secondo S. Agostino*, RSR 29(1939) 335—428.

- Busch B., *De initiatione christiana secundum doctrinam S. Augustini*, Roma 1939.
- Camelot T., *Réalisme et symbolisme dans la doctrine eucharistique de S. Augustin*, RSPT 31(1947) 394—410.
- Casati G., *La liturgia della Messa al tempo di S. Agostino*, Aug 9(1949) 484—514.
- Coassolo G.P., „*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie*“ in S. Agostino, w: *Convivium* 45—66
- Dekkers E., *La codification des prières liturgiques. La rôle de S. Augustin*, w: *Forma Futuri, Studi in onore del Card. M. Pellegrino*, Torino 1975, 845—855.
- Dijk W. van, *S. Augustin en de heilige Eucharistie*, Schiedam 1930.
- Donegan A.F., *St. Augustine and the Real Presence*, Washington 1952.
- Druilhe M., *La catéchèse eucharistique de S. Augustin*, Paris 1955 (Thèse).
- Düring W., *Die Exegese der vierten Vaterunser-Bitte bei Augustinus*, LJ 22(1972) 49—61.
- Eborowicz W., *Teologia Eucharystii w listach św. Augustyna*, PN 192—196.
- Folgado Flores S., *La Eucharistia „sacramentum unitatis“, en la ecclesiologia de S. Augustin*, CD 177(1964) 607—634.
- Frankovich L.F., *Augustine's Theory of Eucharistic Sacrifice*, Milwaukee 1976.
- Gamber K., *Die Messliturgie im Nordafrika zur Zeit des hl. Augustinus*, w: K. Gamber, *Liturgie und Kirchenbau*, Regensburg 1976, 28—45.
- Gamber K., *Ordo Missae Africanae. Der nordafrikanische Messenritus zur Zeit des hl. Augustinus*, RQAKG 64(1969) 139—153.
- Garrido Sanz A., *Realismo y simbolismo eucarístico-agostiniano*, EstA 14(1979) 521—540.
- Gessel W., *Eucharistische Gemeinschaft bei Augustin*, Würzburg 1966.
- Gessel W., *Gemeinschaft durch die Speisung des Wortes nach Augustin*, REAu 12(1966) 241—245.
- Gessel W., *Der Brotcharakter des Wortes Gottes in seiner gemeinschaftswirkenden und einheitsstiftenden Funktion nach Augustin*, StPatr 11,2, TU 108, 1972, 322—327.
- Gliściński J., *Problem obecności Eucharystii w „De Catechizandis rudibus“ św. Augustyna*, PN 199—202.
- Hofmann F., *Der Kirchenbegriff des heiligen Augustinus*, München 1933.
- Krueger A.F., *Synthesis of Sacrifice according to S. Augustin*, Mundelein 1950.
- Lacordier G., *La doctrine de l'Eucharistie chez S. Augustin*, Paris 1930.
- Lang H., *S. Aurelii Augustini episcopi Hipponensis textus eucharistici selecti*, Bonnae 1935.
- Lécuyer J., *Le sacrifice selon S. Augustin*, w: *Augustinus Magister*, 2, Roma 1954, 905—914.
- Lekkerkerker A.E.N., *De aard van Christus tagenwoordigheid in het arondmaa, „Kerk Theologie“* 2(1951) 154—165.
- Lekkerkerker A.E.N., *Realis praesentia bij Augustinus*, w: *Schriften en Kerk, Festschr. T.L. Haitjema*, Nijkirk 1953.
- Lof L.J. van der, *Eucharistie et présence réelle selon S. Augustin (Civ.Dei X,6)*, REAu 10(1964) 295—304.
- Madec G., *Panis Angelorum (selon... S. Augustin)*, w: *Forma Futuri. Studi in onore del Card. M. Pellegrino*, Torino 1975, 818—829.

Marini A., *La partecipazione dei fedeli alla messa negli scritti di S. Agostino*, EL 93(1979) 3—37.

Martin C., *Participación de los fieles en la Eucaristia según S. Augustin*, RelCult 17(1971) 415—428.

Mizzi G., *La formula della consecrazione eucaristica in una citazione biblica di S. Agostino*, EL 67(1953) 210—220.

Pédézert M., *Certains aspects de la doctrine eucharistique dans les Tractatus in Ioannem de S. Augustin pour une perspective oecuménique*, Montpellier 1966 (Diss.).

Pons S., *La communion d'après les deux grands docteurs Cyprien et Augustin et d'après la pratique de l'ancienne Eglise d'Afrique*, w: XXXe congrès eucharistique international, Carthage 1930, Actes et documents, Tunis 1931, 149—170.

Ratzinger J., *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*, München 1954.

Schanz P., *Die Lehre des hl. Augustinus über Eucharistie*, ThQ 1898, 79—115.

Siedlecki E.I., *A Patristic Synthesis of John VI*, 54, Mundelein 1956.

Volpi J., *Communione e Salvezza in S. Agostino*, Roma 1954.

Willis G.G., *Saint Augustine and the Donatist Controversy*, London 1950.

Nil z Ancyry († 430)

Epist. 1,44. JS 2,481; PG 79,104AB.

Epist. 1,99. JS 2,482; PG 79,124D—125A.

Epist. 1,100. JS 2,483; PG 79,125AB.

Epist. 1,101. JS 2,484; PG 79,125B.

Epist. 3,39. JS 2,485; PG 79,405BC.

Epist. 3,280. JS 2,486; PG 79,521D. Tł. STC 2,301; EPC 403.

Marek Eremita († 431)

De Melchisedech 8. JS 2,488; PG 65,1132A. Tł. EPC 124.

Paulin z Noli († 431)

Epist. 6,2. JS 2,489; CSEL 29,41; PL 61,178C.

Epist. 11,6. JS 2,490; CSEL 24,65; PL 61,194AB.

Epist. 32,5.6.7. JS 2,491—493; CSEL 24,280n.283; PL 61,333AC.334BC.

Palladiusz († 431)

Historia Lausiaca 18.25. JS 2,476; C. Butler, Cambridge 1904,56; G.J.M. Bartelink, b.m.w. 1974, 92; PG 34,1065B (c.20n.).

Historia Lausiaca 19,10n. JS 2,477; C. Butler, Cambridge 1904,62; G.J.M. Bartelink, b.m.w. 1974,100—102; PG 34,1067D—1068A (c.22).

Historia Lausiaca 25,2—5. JS 2,478; C. Butler, Cambridge 1904,79n.; G.J.M. Bartelink, b.m.w. 1974,132—134; PG 34,1090B—1091A (c.31)

Historia Lausiaca 38,13. JS 2,479; C. Butler, Cambridge 1904,122; G.J.M. Bartelink, b.m.w. 1974,202; PG 34,1194D (c.86).

Filostorgiusz († po 433)

HE 2,13. JS 2,480; GCS 21,325; PG 65,476C.

Jan Kasjan († 435)

Collationes 7,29n. JS 2,463—465; CSEL 13,207n.; SCh 42,270—272; PL 49, 708A—710B. Tł. POK 6,236n.

Collationes 22,4—9. JS 2,466—473; CSEL 13,619—623.626n.; SCh 64, 119—127; PL 49,1222A—1227B,1230B—1232B. Tł. POK 7,361—371; EPC 394—396.233.

Collationes 23,21. JS 2,474; CSEL 13,670n.; SCh 64,167n.; PL 49, 1278B—1290B. Tł. POK 7,420n.

Institutiones caenobiorum 3,3. JS 2,475; CSEL 17,37n.; SCh 109,100; PL 49, 122A—125A.

Izydor z Peluzjum († 435)

Epist. 1,38. JS 2,494; PG 78,205BC.

Epist. 1,123. JS 2,495; PG 78,264D—265A.

Epist. 1,170. JS 2,496; PG 78,293CD. Tł. STC 2,273.

Epist. 1,228. JS 2,497; PG 78,325A.

Epist. 2,52. JS 2,498—499; PG 78,496AB.

Epist. 2,172. JS 2,500; PG 78, 624B.

Epist. 2,246. JS 2,501n.; PG 78,684D—685C.

Epist. 3,75. JS 2,503n.; PG 78,781C—784A.

Epist. 5,12. JS 2,505; PG 78,1332BC.

Rabbulas bp Edessy († po 436)

Kanony. JS 2,506; G. Bickell, BKV 1874,237; PG 77,1475B. Tł. EPC 424.

List do bpa Guamnelina. JS 2,507—517; G. Bickell, BKV 1874,250—254.257n.

Hymn o pokucie. JS 2,518; G. Bickell, BKV 1874,266.

Hymn o wiernych zmarłych 1. JS 2,519; G. Bickell, BKV 1874,267.

Hymn o wiernych zmarłych 4. JS 2,520; G. Bickell, BKV 1874,268.

Hymn eucharyst. 1. JS 2,521; G. Bickell, BKV 1874,269. Tł. EPC 425.

Hymn eucharyst. 2. JS 2,522; G. Bickell, BKV 1874,269 n. Tł. EPC 425n.

Possydiusz, bp Kalamy († po 437)

Vita S. Augustini 28. JS 2,523; PL 32,58. Tł. POK 11,LXXVIII.

Vita S. Augustini 31. JS 2,524; PL 32,64. Tł. POK 11,XCIII.

Capreololus († 437)

Epistula ad Vitalem et Tonantium 3. JS 2,776; ACO 2,3,3,VIII; PL 58,851BC.

Salwianus z Marsylii († po 440)

- De gubernatione Dei* 4,17,85. JS 2,525; CSEL 8,95n.; SCh 220,298—300; PL 53, 90C—91A. Tł. Wwa 1953,55.
De gubernatione Dei 6,7,38. JS 2,526; CSEL 8,135; SCh 220,386—388; PL 53,116B.
De gubernatione Dei 8,2,11. JS 2,527; CSEL 8,195n.; SCh 220,516—518; PL 53, 154C—155B.
Ad Ecclesiam 2,6,23. JS 2,528; CSEL 8,252; SCh 176,202—204; PL 53,194BC.

Cyryl Aleksandryjski († 444)

Teksty

- De adoratione et cultu in spiritu et veritate* 2. JS 2,529—531; PG 68,229AB.261BC.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 3. JS 2,531—544; PG 68,284B.285B. 288C—293B.297D.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 6. JS 2,545; PG 68,416C—417D.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 7. JS 2,546; PG 68,501AC.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 9. JS 2,547—549; PG 68,604B—605B.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 10. JS 2,550—554; PG 68, 708AD.709CD.712C.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 11. JS 2,555n.; PG 68,761D—764A.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 12. JS 2,557—571; PG 68, 793BC.797AB.800BD.801B—804C.805AC.829A—832A.833D—836A.
De adoratione et cultu in spiritu et veritate 17. JS 2,572; PG 68,1072A.
Glaphyra in Genesim 1,5. JS 2,573; PG 69,29BC.
Glaphyra in Genesim 2,9. JS 2,574; PG 69,105AC.
Glaphyra in Exodum 2,2. JS 2,575—578; PG 69,425D—428D.
Glaphyra in Exodum 2,3. JS 2,579n.; PG 69,456D—457B. Tł. EPC 147.
Glaphyra in Leviticum. JS 2,581—590; PG 69,548C—553B.
Comment. in Isaiam prophet. 3,1. JS 2,591; PG 70,561C.
Comment. in Habacuc 47. JS 2,592; P.E.Pusey, Oxonii 1868,2,138n.; PG 71, 916CD.
Comment. in Sophoniam 2,39. JS 2,593; P.E.Pusey, Oxonii 1868,2,228n.; PG 71,1008BD.
Comment. in Zachariam 6,115. JS 2,594—597; P.E.Pusey, Oxonii 1868, 2,541n.; PG 72,272B—273B.
Comment. in Malachiam 1,1.12. JS 2,598n.; P.E.Pusey, Oxonii 1868, 2,547n.565n.; PG 72,280B.297CD. Tł. EPC 165.
Comment. in Matthaeum 26,26n. JS 2,600—602; PG 72,452A—453A.
Comment. in Lucam 2,7. JS 2,603n.; PG 72,488D—489B.
Comment. in Lucam 4,38—41. JS 2,605n.; PG 72,552AC.
Comment. in Lucam 22,14—21. JS 2,607—614; PG 72,905AC.908B—912B.
Comment. in Ioannem 3,6. JS 2,615—617; P.E.Pusey, Oxonii 1972,1,475n.; PG 73,520D—521C.
Comment. in Ioannem 4.2nn. JS 2,618—653; P.E.Pusey, Oxonii 1872, 514—518. 520n.524—536; PG 73,560C—564D.565CD.568C.572B—585B.

- Comment. in Ioannem* 4,3. JS 2,654—671; P.E.Pusey, Oxonii 1872,1,537n. 545—554; PG 73,585CD.593D—596C.597B—605A.
- Comment. in Ioannem* 4,4. JS 2,672—675; P.E.Pusey, Oxonii 1872,1,570nn.; PG 73, 621D—624D.
- Comment. in Ioannem* 10,2. JS 2,676—681; P.E.Pusey, Oxonii 1872, 2,541—544; PG 74,341A—344C.
- Comment. in Ioannem* 11,9. JS 2,682n.; P.E.Pusey, Oxonii, 2,706n.; PG 74,528AC.
- Comment. in Ioannem* 11,11. JS 2,684—690; P.E.Pusey, Oxonii 1872, 2,735nn.; PG 74,560A—561C.
- Comment. in Ioannem* 11,12. JS 2,691—696; P.E.Pusey, Oxonii 1872, 3,2n.88n.; PG 74,564C—565A.660B—661A.
- Comment. in Ioannem* 12,1. JS 2,697n.; P.E.Pusey, Oxonii 1872,3,144; PG 78, 725C—728A.
- Quod Christus sit unus.* JS 2,699n.; PG 75,1360AB.
- Libri V contra Nestorium* 4,4. JS 2,701—715; ACO 1,1,6,84; PG 76,189B—D, 192A—197C.
- Libri V contra Nestorium* 4,6. JS 2,716—718; ACO 1,1,6,88n.; PG 76,200C—201C.
- Libri V contra Nestorium* 4,7. JS 2,719; ACO 1,1,6,90n.; PG 76,205D—208A.
- Explanatio XII capitulorum* 11. JS 2,720n.; ACO 1,1,5,24n.; PG 76,309D—312B.
- Apologia XII capitulorum contra Orientales* 11. JS 2,722; ACO 1,1,7,59; PG 76,373A.
- Epistula ad Calosirium.* JS 2,723; P.E.Pusey, Oxonii 1872,3,605n.; PG 76, 1073A—1076A.
- Responsiones ad Tiberium* 11. JS 2,724n.; P.E.Pusey, Oxonii 1872,3,595; PG 76, 1097BC.
- Oratio ad Theodosium imp. de recta fide* 38. JS 2,726—729; ACO 1,1,1,67n.; PG 76,1189B—1192B. Tł. PSP 18,68.
- Oratio ad Arcadium et Marinam Augustas de fide.* JS 2,730; ACO 1,1,5,95; PG 76,1281AB. Tł. PSP 18,124n.; EPC 218.
- Epistula ad Nestorium* 3(17),7. JS 2,731n.; ACO 1,1,1,37n.; PG 77, 113C—116A.

Bibliografia

- Batiffol 466—476.
- Caraza J., *Nauka eucharystyczna św. Cyryla z Aleksandrii* (po rumuńsku), StT 2, ser. 20,1968,528—542.
- Du Manoir de Juaye, *Dogme et spiritualité chez S. Cyrille d'Alexandrie*, Paris 1944, 181n.; 185—218, 435nn.
- Gembremedhin E., *Life-Giving Blessing. An Inquiry into the Eucharistic Doctrine of Cyril of Alexandria*, Stockholm 1977.
- Mahé J., *L'Eucharistie d'après saint Cyrille d'Alexandrie*, RHE 8(1907) 677—696.
- Marić J., *Nova exegesis commentarii a Cyrillo Alexandrino in Joh 6,54 compositi*, „Bogoslovska Smotra“ 11(1923) 296—306.
- Rücker A., *Cyrril von Alexandrien und die Judaskommunion*, BZ 15(1921) 337n.
- Struckmann A., *Die Eucharistielehre des hl. Cyrril von Alexandrien*, Paderborn 1910.

Piotr Chryzolog († 450)

Teksty

- Sermo* 33,5. JS 2,733; CCL 24,190; PL 52,295C—296A.
Sermo 34,3. JS 2,734n.; CCL 24,195n.; PL 52,297AB.
Sermo 68,7. JS 2,736; CCL 74A,409; PL 52,395BC.
Sermo 70,7. JS 2,737; CCL 74A,442; PL 52,400AB.
Sermo 71,6n. JS 2,738; CCL 74A,426; PL 52,402CD.
Sermo 72,7. JS 2,739; CCL 74A,433; PL 52,406B.
Sermo 95,1—5. JS 2,740—744; CCL 74A,585—588; PL 52,467A—468B.
Sermo 108. CCL 74A,668—671; PL 52,499—501.
Sermo 109. CCL 74A,672—675; PL 52,501—503.
Sermo 160,6. JS 2,745; CCL 74B,992; PL 52,622BC.

Bibliografia

- Olivar A., *La Eucaristía en la predicación de san Pedro Crisólogo*, CTom 86(1959) 605—628.

Seduliusz († ok. 450)

- Carmen Paschale* vv.32—39.400—404. JS 2,746n.; CSEL 10,116n.143; PL 19,707A. 747A.
Opus Paschale 5,2n.35. JS 2,748—750; CSEL 10,275.300; PL 19,707B—708B. 748B.

Hezychiusz z Jerozolimy († 451)

- Comment. in Leviticum* 1,4. JS 2,751—753; PG 93,821D—822C.
Comment. in Leviticum 6,22. JS 2,754—759; PG 93,1071A—1072C.
De titulis Psalmorum 110,5,9. JS 2,760; PG 27,1149A. Tł. EPC 332.
Capita paraenetica 120. JS 2,487; PG 79,1260D.

Arnobiusz młodszy († po 451)

- Comment. in Psalm.* 109,3. JS 2,761; PL 53,496B.

Quodvultdeus († 453)

- Adversus quinque haereses* 7,28—30. JS 2,777; CCL 60,297; PL 42,1114.
De benedictionibus et praedicationibus Dei 1,39,56. JS 2,778n.; CCL 60,64n.; SCh 101,278—280; PL 51,765CD.766B.
De benedictionibus et praedicationibus Dei 2,2,4. JS 2,780; CCL 60,740; SCh 101,300; PL 51,770C.
De benedictionibus et praedicationibus Dei 2,25,54. JS 2,781n.; CCL 60,122n.; SCh 102,420—422; PL 51,798CD.
De benedictionibus et praedicationibus Dei 4,6,10. JS 2,783n.; CCL 60,196n.; SCh 102,606—608; PL 51,842B—843C.

De benedictionibus et praedicationibus Dei 5,14,17. JS 2,785; CCL 60,221; Sch 102,670; PL 51,856B.

Koriun († 460)

Vita et mors S. Mesrop 23. JS 2,762; S. Weber, BKV², 1927,1,229.

Balai († ok. 460)

Carmen in occasione consecrationis ecclesiae in Quenešrim. JS 2,763—774; J.J.Overbeck, Oxonii 1865,251; S.Landersdorfer, BKV², 1912,9—15(63—69). Tł. PSP 11,149—164.

Oratio pro defunctis. JS 2,775; S.Landersdorfer, BKV²,1912,45(99).

Teodoret z Cyru († 460)

Interpret. Psalorum 62. JS 2,786; PG 80,1337AB.

Interpret. Psalorum 109. JS 2,787—789; PG 80,1772A—1773A.

Explanatio in Cantic. Canticorum 1,1. JS 2,790; PG 81,53AC.

Explanatio in Cantic. Canticorum 1,2. JS 2,791; PG 81,89AB.

Explanatio in Cantic. Canticorum 2,3. JS 2,792; PG 81,128.

Interpret. in Isaiam 6,6. JS 2,793; PG 81,268BC.

Interpret. in Isaiam 11,6. JS 2,794; PG 81,316AB.

Interpret. in Hieremiam 33,18. JS 2,795; PG 81,676D—677A.

Interpret. in Ezechielem 48,35. JS 2,796n.; PG 81,1252C—1253B.

Interpret. in epist. 1 ad Corinthios 5,11. JS 2,798; PG 82,264B.

Interpret. in epist. 1 ad Corinthios 10,16n.21. JS 2,799; PG 82,305AD.

Interpret. in epist. 1 ad Corinthios 11,20—34. JS 2,800—809; PG 82,316A—320A.

Interpret. in epist. 1 ad Corinthios 13,12. JS 2,810; PG 82,336D—337A.

Interpret. in epist. ad Ephesios 5,28—30. JS 2,811; PG 82,548BC.

Interpret. in epist. ad Hebraeos 8,1—5. JS 2,812—814; PG 82,733C—736C.

Interpret. in epist. ad Hebraeos 10,20. JS 2,815; PG 82,752BC.

HE 4,10. JS 2,816; GCS 19,229; PG 82,1141D—1144B.

HE 5,18. JS 2,816n.; GCS 19,309; PG 82,1232CD (c.17).

Historia religiosa 20. JS 2,817n.; Sch 257,64—68; PG 82,1429B—1432A.

Historia religiosa 26,7n. JS 2,819n.; Sch 257,170—174; PG 82,1469BD.

Eranistes 1. JS 2,821—830; PG 83,52D—57A.

Eranistes 2. JS 2,831—836; PG 83,165C—169A.

Eranistes 3. JS 2,837—839; PG 83,269C—272A.

Haeticorum fabularum compendium 1,4. JS 2,840; PG 83,368A.

Haeticorum fabularum compendium 1,20. JS 2,841; PG 83,369D.

Haeticorum fabularum compendium 1,24. JS 2,842; PG 83,373D—376A.

Leon Wielki († 461)

Teksty

Epist. 9,2. JS 2,843; PL 54,626C—627B.

Epist. 10,8. JS 2,844; PL 54,635AB.

Epist. 59,2. JS 2,845; ACO 2,4,34 (*Epist.*34); PL 54,868AB.

Epist. 156,5. JS 2,846; ACO 2,4,103 (*Epist.*97); PL 54,1131A.

Sermo 5,3. JS 2,847; SCh 200,282 (*Sermo* 96); CCL 138,23n.; PL 54,154BC. Tł. POK 24,19; EPC 120n.

Sermo 42,5. JS 2,848; SCh 49bis,112 (*Sermo* 29); CCL 138A,247n.; PL 54,279B—280A. Tł. POK 24,189.

Sermo 54,3. JS 2,849; SCh 74bis,56—58 (*Sermo* 41); CCL 138A,319; PL 54,320B. Tł. POK 24,248.

Sermo 58,3n. JS 2,850; SCh 74bis,94—96 (*Sermo* 45); CCL 139A,342n.345; PL 54,333BC.334A.335B. Tł. POK 24,266.

Sermo 59,7. JS 2,851—852; SCh 74bis,114—116 (*Sermo* 46); CCL 138A,357n.; PL 54,341BC. Tł. POK 24,275n.

Sermo 63,7. JS 2,853; SCh 74bis,160—162 (*Sermo* 50); CCL 138A,387n.; PL 54,357BC. Tł. POK 24,297n.; EPC 139n.

Sermo 91,3. JS 2,854; SCh 200,126 (*Sermo* 78); CCL 138A,566; PL 54,452AB. Tł. POK 24,419n.

Bibliografia

Soos M.B. de, *Le mystère liturgique d'après Leo le Grand*, Münster 1958.

Izaak z Antiochii († 461)

Homilia o wierze. JS 2,855—858; G. Bickell, *Gissae* 1878,56; S. Landersdorfer, *BKV*², 1912,139n. Tł. EPC 156n.

Gelazy z Kyziku († 475)

HE 2,31,6. JS 2,859; GCS 28,110; PG 85,1317AB (cap. 30).

Faustus z Riez († 480)

Homilia 16. JS 2,860—873; PL 30,271A—276A; 67,1052C—1056C; 83,1225A—1228C. Tł. EPC 89—98.

Homilia 57,3. JS 2,873a; PL 39,2172.

Eliše Wardapet († 480)

Explicatio orationis „Pater noster“ 7. JS 2,874—877; S.Weber, *BKV*², 1927,282.

Wiktor z Wity († ok. 486)

Historia persecutionis Africanae provinciae 1,22. JS 2,949; CSEL 7,10; PL 58,159B—190A (1,7). Tł. POK 14,41.

Historia persecutionis Africanae provinciae 1,42. JS 2,950; CSEL 7,18; PL 58,198A (1,13). Tł. POK 14,48.

Historia persecutionis Africanae provinciae 2,28. JS 2,951; CSEL 7,34; PL 58,210A (2,9). Tł. POK 14,62.

Historia persecutionis Africanae provinciae 2,34. JS 2,952; CSEL 7,37; PL 58,212A (2,11). Tł. POK 14,64.

Gelazy I († 496)

Teksty

Tractatus de duabus naturis 3,14. JS 2,953n.; A.Thiel, *Brunsborgae* 1868,541; PLS 3,773.

Tractatus de duabus naturis 2, frg.7. JS 2,955; A.Thiel, *Brunsborgae* 1868,486.

Bibliografia

Brinktrine I., *Der Vollzieher der Eucharistie nach dem Brief des Papstes Gelasius an den Bischof Elpidius von Volterra*, w: *Miscellanea Liturgica in honorem L.C. Mohlberg* 2, Roma 1948,66—69.

Jan Mandakuni († 498)

De poenitentia 13. JS 2,878n.; S. Weber, *BKV*², 1927,2,67n.

De spectaculis peccaminosis et diabolicis 2. JS 2,880n.; S.Weber, *BKV*², 1927,2,185n.

De iracundis 9n. JS 2,882n.; S.Weber, *BKV*², 1927,2,155.

De terribili grandine 6. JS 2,884—886; S.Weber, *BKV*², 1927,2,216nn.

De sanctissimo Sacramento. JS 2,887—909; S.Weber, *BKV*², 1927,2,223—234.

De consolatione defunctorum 9.11. JS 2,910n.; S.Weber, *BKV*², 1927,2,239—241.

Cyryllonas (V w.)

De Christi Pascha hom. 1. JS 1,1014—1047; ZDMG 27(1873) 569nn.; S. Landersdorfer, *BKV*², 1912,30—39. Tł. W.Kania, *PSP* 11,89—105; Tarnów 1983, *EPC* 200—205.

De Christi Pascha hom. 2. JS 1,1048 (frg.); S. Landersdorfer, *BKV*², 1912,43—45. Tł. *PSP* 9,111—114.

De tritico. JS 1,1049—1051 (frg.); S.Landersdorfer, *BKV*², 1912,47—54. Tł. *PSP* 11,140—148 (całość).

Makary Magnes (V w.)

Apocriticus 3,23n. JS 2,452n.; C.Blondel, *Parisiis* 1876,105nn.; PL 5,348nn.

Gennadius z Marsylii (koniec V w.)

Liber sive definitio ecclesiasticorum dogmatum 23,41n. JS 2,912—915; PL 42, 1217.1220.

Narsai († 502)

Teksty

Hom. 17. R.M.Connolly, *The liturgical Homilies of Narsai*, Cambridge 1909;
E.Hamman, *L'initiation chrétienne*, b.m.w. 1980,214—247 (przekład fran-
cuski). Polski przekład: EPC 291—294.323.350.384—387.407n.428n.

Bibliografia (dotycząca także nestorian)

Batiffol 454—466.

Chadwick H., *Eucharist and Chrystology in the Nestorian Controversy*, JTS
1951,145—164.

Ratcliff E.C., *A Note on the Anaphora Described in the Liturgical Homilies of
Narsai*, w: *Biblical and Patristic Studies in Mem. of R.Casey*, Freiburg
1963,235—244.

Spinks B., *A Note on the Anaphora Outlined in Narsai's Homily XXXII*, JTS
31(1980) 82—93.

Vries W. de, *Sakramententheologie bei den Nestorianern*, Roma 1947.

Eugeniusz z Kartaginy († ok. 505)

Professio fidei 2 (u Wiktora z Wity). JS 2,948; CSEL 7,48; PL 58,220C—221. Tł.
POK 14,74.

Eugipiusz († ok. 509)

Excerpta ex operibus S.ⁿⁱ Augustini 125. PL 62,751nn. PSP 32,2, por.34 = JS 2,
196—202. Por. JS 2,1044.

Excerpta ex operibus S. Augustini 205. PL 62,867n. Tł. PSP 32,2,94n. = JS 2,208.
210n.

Excerpta ex operibus S. Augustini 230. PL 62,894. PSP 32,2, por. 124 = JS 2,205.

Excerpta ex operibus S. Augustini 276. PL 62,963. PSP 32,2, por. 131 = JS 2,218.

Excerpta ex operibus S. Augustini 306. PL 62,1020. PSP 32,2, por. 174 = JS 2,375.

Excerpta ex operibus S. Augustini 309. PL 62,1026. PSP tamże. = JS 2,377.

Awit z Vienne († 518)

Homiliae frg. 7.3. JS 2,956—960; MGHauct.ant 6,2,104n.; PL 59,306BC.
321C—322A.

Sermo frg. 4. JS 2,961; MGHauctant 6,2,106; PL 59,322B.

Sermo. JS 2,962; MGHauctant 6,2,130; PLS 3,809.

Jan Maksencjusz († 520)

Dialogus contra Nestorianos 2,5. JS 2,1098n.; ACO 4,2,30; PG 86,138D—139A.

Jakub z Sarug († 521)

Homilia de defunctis et de SS.Sacramento. JS 2,963—990; S.Landersdorfer, BKV², 1912,305—315. Tł. EPC 122n.

Fulgencjusz z Ruspe (532)

Teksty

Ad Monimum 2,2—7.9—12. JS 2,991—1004; CCL 91,34—42,43—48; PL 65, 179C.180AC.181A.182D—184C.186AC.187CD.188C.189CD.190BC.191BC.192BC. Tł. frg. w: *Katolicyzm*, 88—90.

Epist. 12,11n.24—26. JS 2,1005—1009; CCL 91,377—381; PL 65,390C—391C.392CD.

Epist. 14,39—46. JS 2,1010—1024; CCL 91,433—422; PL 65,427C—429A.430B—433C.

Epist. 17,11,22; 13,27. JS 2,1025n.; CCL 91A,580.594; PL 65,465C.468C.

De remissione peccatorum 1,5. JS 2,1027; CCL 91A,652; PL 65,531A.

Contra Fabianum 28. JS 2,1028—1039; CCL 91A,812—816; PL 65,788C—791C. Tł. frg. w: *Katolicyzm* 91—93; EPC 368—371. por. 363—366.

Contra Fabianum 29. JS 2,1040; PL 65,795B.

De fide ad Petrum 19,62. JS 2,1041—1043; CCL 91A,750n.; PL 65, 699AC; PL 40,772n.(nr 62). Tł. w: A. Bober, *Studia i teksty patrystyczne*, Kraków 1967, 235; PN 222.

Katolicyzm = H. de Lubac, *Katolicyzm*, Kraków 1961.

Bibliografia

Cal Pardo E., *Sacramentologia de S. Fulgencio de Ruspe*, „Compostellanum“ 24(1979) 191—291.

Prokop z Gazy († 538)

Comment. in Exodum. JS 2,1045n.; PG 87,565n.

Comment. in Isaiam 3,1. JS 2,1047n.; PG 87,1893C—1896B.

Cezary z Arles († 542)

Sermo 13,3. JS 2,1049; CCL 103,66; SCh 175,422; PL 39,2238. Tł. AP 418.

Sermo 16,2. JS 2,1050; CCL 103,77; SCh 175,456; PL 39,2241.

Sermo 33,3. JS 2,1051; CCL 103,146; SCh 243,178; PL 39,2238. Tł. EPC 405.

Sermo 44,3.5nn. JS 2,1052; CCL 103,196—200; SCh 243,330; PL 39,2298.

Sermo 73. JS 2,1053—1062; CCL 103,306—309; PL 39,2276nn. Tł. EPC 318.

Sermo 74. JS 2,1063—1070; CCL 103,310—312; PL 39,2278nn.

Sermo 78,2. JS 2,1071; CCL 103,323n.; PL 39,2319. Tł. EPC 331.

Sermo 107,4. JS 2,1072n.; CCL 103,446; PL 39,1801.

Sermo 124,3. JS 2,1074; CCL 103,516; PL 39,1825.

Sermo 161,1. JS 2,1075; CCL 104,662; RBen 23(1906) 392; PLS 4,411.

Sermo 170,4. JS 2,1076; CCL 104,698; PL 39,1925.

Sermo 184,4n. JS 2,1077; CCL 104,751; PL 39,2273.

Sermo 187,1.4. JS 2,1078—1080; CCL 104,763.765n.; PL 39,1973nn. Tł. STC 1,39—42.

Sermo 188,2. JS 2,1081; CCL 104,768; PL 39,1976:57,848D—849A. Tł. EPC 397n.

Sermo 199,7. JS 2,1082; CCL 104,806n.; PL 39,2024.

Sermo 202,2.4. JS 2,1083; CCL 104,815.816; PL 39,2035n. Tł. STC 1,118—121; PN 256. (Por. JS 2,267).

Sermo 227. JS 2,1084—1092; CCL 104,897—900; PL 39,2166nn.

Sermo 229,4n. JS 2,1093—1097; CCL 104,908—910; PLS 4,491n.

Ferrandus († ok. 546)

Epist. 1,4. PL 65,380A. Por. JS 2,1005 (św.Fulgencjusz) i 1100.

Epist. 2,2. PL 65,393CD. Por. JS 2,1010 (św.Fulgencjusz) i 1101.

Breviatio canonum 97.207.213. JS 2,1102; PL 67,954D.960AB.

Werekundus z Junki († 552)

Comment. super cantica ecclesiastica 2,14.18.39. JS 2,1128—1130; PLS 4,71.73.101.

Comment. super cantica ecclesiastica 4,11n. JS 2,1131n.; PLS 4,131n.

Comment. super cantica ecclesiastica 8,16. JS 2,1131; PLS 4,203.

Prymasius z Hadrumentum († po 552)

Comment. in Apocalypsin 1,2. JS 2,1134—1136; PL 68,805nn.

Comment. in Apocalypsin 2,6. JS 2,1137; PL 68,837B.

Comment. in Apocalypsin 2,7. JS 2,1138n.; PL 68,853C—855A.

Comment. in Apocalypsin 3,1. JS 2,1140; PL 68,856C.

Comment. in Apocalypsin 3,11. JS 2,1141; PL 68,870AB.871D—872A.

Comment. in Apocalypsin 3,12. JS 2,1142; PL 68,874BC.

Fakundus z Hermiany († 570)

Pro defensione Trium Capitulorum 9,5. JS 2,1143; PL 67,762C—763A.

Pro defensione Trium Capitulorum 12,1. JS 2,1144—1146; PL 67,830B—831B.

Pro defensione Trium Capitulorum 12,5. JS 2,1147; PL 67,849D—850A.

Epistula fidei catholicae. JS 2,1148n.; PL 67,874C—875A.

Marcin z Bragi († 580)

Canones ex Orientalium Patrum synodis 55. JS 2,1150; PL 84,582n. Tł. WST 2(1984) 117.

Eutyches z Konstantynopola († 582)

Sermo de Eucharistia 2n.5.7n. JS 2,1386—1396; PG 86,2,2393A—2396B.2396D—2402B. Por. ClavisG 3,6939.

Kasjodor († 583)

HE tripartita 7,11. PL 69,1077CD = JS 2,816 (Teodoret z Cyru), por. 1103.
HE tripartita 9,30. PL 69,1145BC = JS 2,816a (Teodoret z Cyru), por. 1104.
Expositio Psalmorem 15,4. JS 2,1105n.; CCL 97,138; PL 70,113BC.
Expositio Psalmorem 19,4. JS 2,1107; CCL 97,197n.; PL 70,144D—145A.
Expositio Psalmorem 22,5. JS 2,1108; CCL 97,212n.; PL 70,169D—170B.
Expositio Psalmorem 64,10. JS 2,1109; CCL 97,568; PL 70,448CD.
Expositio Psalmorem 72(tit.). JS 2,1110; CCL 98,659n.; PL 70,515CD.
Expositio Psalmorem 77,24n. JS,2,1111n.; CCL 98,718; PL 70,562AB (v.27n.).
Expositio Psalmorem 103,15. JS 2,1113n.; CCL 98,931n.; PL 70,733C—734A.
Expositio Psalmorem 110,5. JS 2,1115; CCL 98,1016n.; P. 70,801C—802A.
Expositio Psalmorem 118,152. JS 2,1116n.; CCL 98,1126; PL 70,890BC. Tł. EPC 124.
Expositio Psalmorem 135,26. JS 2,1118; CCL 98,1126; PL 70,973CD.
Expositio Psalmorem 137,2. JS 2,1119; CCL 98,1137n.; PL 70,980B.
Expositio Psalmorem 147,3(14). JS 2,1120; CCL 98,1311; PL 70,1039CD.
In 1 Corinth. 11,20—34. JS 2,1121—1127; PL 68,533B—535A.

Grzegorz z Tours († 594)

Historiarum libri 3,31. JS 2,1151; MGHSSrerMer. 1,1,35 (wyd.I); PL 71,264B.
Historiarum libri 4,31. JS 2,1152; MGHSSrerMer. 1,1,168; PL 71,295A.
Historiarum libri 6,40. JS 2,1153; MGHSSrerMer. 1,1,279; PL 71,406BC.
Historiarum libri 10,8. JS 2,1154; MGHSSrerMer. 1,1,414; PL 71,535BC.
Miraculorum libri 1,9. JS 2,1155—1158; MGHSSrerMer. 1,2,494; PL 71,714B—715B (c.10).
Miraculorum libri 1,74. JS 2,1159; MGHSSrerMer. 1,2,537; PL 71,771B.
Miraculorum libri 1,85. JS 2,1160n.; MGHSSrerMer. 1,2,545n.; PL 71,781C—782D (c.86).
De virtutibus S. Martini 1,12. JS 2,1162; MGHSSrerMer. 1,2,596; PL 71,926A.
De gloria confessorum 64. JS 2,1163; MGHSSrerMer. 1,2,785n.; PL 71,875BC.

Piotr z Laodycei (?)

Comment. in quattuor evang.:

Mt 21,26—29. JS 2,1405—1407; PG 86,2,3323B—3326C.

Mk 14,22. JS 2,1408—1411; PG 86,2,3325C—3328C.

Lc 22,19n. JS 2,1412n.; PG 86,2,3327C—3330B.

J (argum.). JS 2,1414n.; PG 86,2,3329—3330.

Expositio Orationis Dominicae. JS 2,1416; PG 86,2,3333A—3334B.

O autorstwie tych tekstów por. H.G.Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 468n.

Hesychius Synaita (?)

De temperantia et virtute 1,100. JS 2,1164; PG 93,1512AB.

Ewagriusz Scholastyk († ok. 600)

HE 4,36. JS 2,1165; PG 86,2769AC. Tł. Wwa 1990,210n.

Dionizy Pseudoareopagita (VI w.)

Teksty

De ecclesiastica hierarchia 2,II,7. JS 2,916; PG 3,396D. Tł. Wwa 1932,189.

De ecclesiastica hierarchia 2,III,8. JS 2,917; PG 3,404D. Tł. Wwa 1932,195.

De ecclesiastica hierarchia 3,I,III,1—4,7—10,12—15. JS 2,918—947; PG 3,424C—429C.433B—440B.441C—445C. Tł. Wwa 1932, 196—200.202—206.207—210.

Bibliografia

Boularand E., *L'Eucharistie d'après le Pseudo Denys l'Aréopagite*, BLE 58(1957) 123—217; 50(1958) 129—169.

Karpiak I., *Tainstvo Evcharistii v tvoreniach Sv. Kirylla Jarusalimskogo i Dionizija Areopagita*, „Cerkovnyj Vestnik“ 22(1975), z.9,10—17.

Turolla E., *Synaxis (Communio) presso Dionigi Areopagita*, w: *Convivium* 207—213.

Grzegorz Wielki († 604)

Teksty

Moralia sive expositio in Hiob 22,13,26. JS 2,1167; CCL 143A,1111; PL 76,228BC.

Homiliae in Evangelia 14,1. JS 2,1168n.; PL 76,1127CDL. Tł. PSP,3,85.

Homiliae in Evangelia 22,7n. JS 2,1170—1175; PL 76,1177D—1179B. Tł. PSP 3,151—153. EPC 133—135.

Homiliae in Evangelia 37,7—10. JS 2,1176—1182; PL 76,1274D—1275A.1278D—1279C.1281BD. Tł. PSP 3,285—289; EPC 359.

Dialogorum libri 4,55—59. JS 2,1183—1200; PL 76,420A—428B; SCh 265,180—207. Tł. PSP 2,211—218; EPC 373—375; 414—415.418—420.

Epist. 9,26. JS 2,1201; MGHEp. 2,59n.; PL 77,956C—957A (c.12). Tł. Wwa 3,77n.

In I librum Regum 2,1,15. JS 2,1400n.; CCL 144,128n.; PL 79,83C—84A. Por. ClavisL 1719.

In I librum Regum 3,6,132n. JS 2,1402n.; CCL 144,272n.; PL 79,200C—201A.

In I librum Regum 6,6,79. JS 2,1404; CCL 144,594; PL 79,452A.

Bibliografia

Górski T., *La terminologie de la Messe chez S. Grégoire le Grand*, w: *Miscellanea patristica in memoriam J. Czuj*, Warszawa 1980, 110-127.

Eulogiusz z Aleksandrii († 607)

Contra Novatianos, frg. JS 2,1202—1204; PG 86,2959D—2962A.

Kolumban († 615)

Bibliografia

Mould D.D.C., *St. Columban and the Mass*, IER 5 ser. 97(1962) 296—303. Por. EPC 423n.

Jan Moschos († 619)

Pratum 29. JS 2,1205—1207; PG 87,3,2876C—2877A.

Izydor z Sewilli († 636)

Teksty

Etymologiarum 6,19,4.38—42. JS 2,1208—1213; PL 82,252B.255B—256A.

Etymologiarum 8,5,22n.38. JS 2,1214; PL 82,300A.

De differentiis verborum 2,33,125. JS 2,1215; PL 83,89CD.

De haeresibus 20.38. PLS 4,1817n.

Allegoriae quaedam Sacrae Scripturae 19. JS 2,1216; PL 83,104A.

De fide catholica contra Iudaeos 2,27. JS 2,1217—1221; PL 83,535B—536C. Tł. EPC 151—153.

Sententiarum libri 1,22,7. JS 2,1222; PL 83,589B—590A.

De ecclesiasticis officiis 1,15. JS 2,1223—1227; PL 83,752A—753C.

De ecclesiasticis officiis 1,18. JS 2,1228—1237; PL 83,754B—757B.

Bibliografia

Geiselman J.R., *Die Abendmahlslehre am der Wende der christlichen Spätantike zum Frühmittelalter. Isidor von Sevilla und das Sakrament der Eucharistie*, München 1933.

Kordel M., *Liturgia mozarabska (hiszpańsko-wizygocka) w dziele „De ecclesiasticis officiis” św. Izydora z Sewilli*, Kraków 1935, 51—100.

Sofroniusz z Jerozolimy († 639)

Laudes in SS. Cyrum et Ioannem 31. JS 2,1338—1343; PG 87,3,3520D—3524C.

Laudes in SS. Cyrum et Ioannem 36. JS 2,1244—1251; PG 87,3,3552D—3557C.

Laudes in SS. Cyrum et Ioannem 37. JS 2,1252n.; PG 87,3,3561C—3564A.

Laudes in SS. Cyrum et Ioannem 38. JS 2,1254—1257; PG 87,3,3565C—3568B. 3569BC.

Laudes in SS. Cyrum et Ioannem 39. JS 2,1258—1260; PG 87,3,3572D—3576B.

Anacreontica 8. JS 2,1261—1267; PG 87,3,3772—3776A.

Maksym Wyznawca († 662)

Teksty

Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam” 3,I. JS 2,1268; PG 4,136A.

Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,II. JS 2,1269; PG 4,136D—137A.
Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,III,1. JS 2,1270n.; PG 4,137AC.
Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,III,2. JS 2,1273; PG 4,137CD.
Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,III,4. JS 2,1274; PG 4,140A.
Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,III,12. JS 2,1275; PG 4,149BC.
Scholia in „Hierarchiam ecclesiasticam“ 3,III,14. JS 2,1276; PG 4,152C.
Quaestiones et dubia 41. JS 2,1277; PG 90,820A.
Mystagogia 21. JS 2,1278; PG 91,697A.
Mystagogia 24. JS 2,1279—1283; PG 91,701D—705A.712AB.713A.

Bibliografia

Bornert R., *Les commentaires byzantins de la divine liturgie du VIIe au XVe s.*, „Archives de l'Orient Chrétien“ 9(1966) 125—180.
Bornert R., *Explication de la liturgie et interpretation de l'Ecriture chez Maxime le Confesseur*, StPatr 10, TU 107,1970, 323—327.
Dalmais H.I., *Place de la Mystagogie de S. Maxime le Confesseur dans la théologie liturgique byzantine*, StPatr 5, TU 80, 1962, 277—283.
Dalmais H.I., *Théologie de l'Eglise et mystère liturgique dans la Mystagogie de S. Maxime*, StPatr 13, TU 116, 1975, 145—153.
Petrides S., *Traité liturgiques de S. Maxime et de S. Germain traduits par Anastase le Bibliothécaire*, ROC 10(1905) 309—313.350—363.

Anastazy Synaita (początek VIII w. ?)

Viae dux (Hogedes) 13. JS 2,1284n.; PG 89,208D—209A.
Viae dux (Hogedes) 23. JS 2,1286n.; PG 89,297AD.
Quaestiones et responsiones 7. JS 2,1288n.; PG 89,385C—389D (+ frg. św. Jana Chryzostoma i św. Bazylego — JS 1,914nn., 940—944 i 617).
Quaestiones et responsiones 22. JS 2,1290; PG 89,536CD.
Quaestiones et responsiones 98. JS 2,1291n.; PG 89,752AC.
Quaestiones et responsiones 100. JS 2,1293—1295; PG 89,753BD.
Quaestiones et responsiones 113. JS 2,1296; PG 89,765AB.
Homilia de SS. Synaxi. JS 2,1297—1311; PG 89,825—849.

German z Konstantynopola († 733)

Homilia in SS. Mariae zonam. JS 2,1312; PG 98,381C.
Historia mystica Ecclesiae Catholicae. Kilka recenzji: N.Borgia, „Roma e Oriente“ 2(1911) 144—156.219—228.286—296.246—254; F.E.Brightman, JTS 9(1918) 248—267.387—397; N.Krasnoselčev, *Notices sur quelques manuscrits de la Bibliothèque Vaticane*, Kazan 1885, 323—375. Por. ClavisG 3,8023.

Bibliografia

Por. św. Maksym Wyznawca: prace R.Bornet i S.Petrides.

Andrzej z Krety († 740)

Triodion in hebdomadam Sanctam. JS 2,1313—1320; PG 97,1416AD.1417B—1420C.

Canon in Pentecosten. JS 2,1321n.; PG 97,1425C.1429AB.

Jan Damasceński († 749)

De fide orthodoxa 4,13. JS 2,1323—1340; PG 94,1136B—1153C. Tł. Wwa 1969, 215—222; EPC 99—108.

De imaginibus 3,26. JS 2,1341; PG 94,1348AB.

Frgm. in Mt. JS 2,1342; PG 96,1409CD — frg. *De fide orthodoxa.* JS 2,1335.1337n.

Comment. in 1 Corinth. 10,1—4. JS 2,1343; PG 95,654AB = Jan Chryzostom JS 1,856.

Comment. in 1 Corinth. 10,16. JS 2,1344n.; PG 95,648C—649B = Jan Chryzostom JS 1,859nn.862.

Comment. in 1 Corinth. 11,20nn. JS 2,1346; PG 95,660BD = Jan Chryzostom JS 1,876nn.

Comment. in 1 Corinth. 11,23—27. JS 2,1347; PG 95,660D—661B = Jan Chryzostom JS 1,879.882.884.

Comment. in 1 Corinth. 11,28nn. JS 2,1348; PG 95,661BC = Jan Chryzostom JS 1,892—894.

Orationes. JS 2,1349n.; PG 96,816C—817B. Tł. EPC 426n.

Inne późne teksty eucharystyczne

Acta marty. Pers.: Mar Simon et socii. JS 2,1352; O.Braun, BKV², 1915, 41n.

Ps.Chryzostomus, *Epist. ad Caesarium.* JS 2,1354; PG 52,758. Por.ClavisG 2,4530.

Ps.Chryzostomus, *De Melchisedech* 3. JS 2,1355; PG 56,260n. Por.ClavisG 2,4555.

Ps.Chryzostomus, *InPascha* 6. JS 2,1356—1368; PG 59,735—743. Por.ClavisG 2,4611.

Ps.Eusebius Alexandrinus, *Sermo* 5. JS 2,1369; PG 86,34BC. Por.ClavisG 2, 5514.

Ps. Augustinus (V—VI?), *De unitate Patris et Spiritus Sancti.* JS 2, 1373—1382; PL 125,607D—609A,609D—610.

Ps.Augustinus, *Sermo* 37,1 Mai. JS 2,1383; PLS 2,1137.

Ps.Augustinus, *Sermo* 81,2 Mai. JS 2,1384; PLS 2,1194; PL 95,1330D—1331A.

Ps.Augustinus, *Sermo* 372,2,2. JS 2,1385; PL 39,1662.

Ps. Vigilius Thaps., *Dialog. contra Arianos* 2,13. JS 2,1397; PL 62,177A.

Vitae Patrum 8,9. JS 2,1398; PL 73,1101 (*Hist.Lausiaca* 9 Or).

Ps.Ambrosius, *De Dominica resurrectione.* JS 2,1399; RBén 54(1942) 14; PL 17,672CD.

Chronicon Paschale (VII w.). JS 2,1417n.; PG 92,175D—178A.

Ps.ioannes Damascenus, *De his qui in fide dormierunt* 15. JS 2,1419; PG 95,261B—262. Por.ClavisG 3,8112.

Ps. ioannes Damascenus, *De azymis* 1. JS 2,1420—1425; PG 95,389B—394A. Por. ClavisG 3,8116.

Ps. Iohannes Damascenus, *De corpore et sanguine Domini*. JS 2,1426—1428; PG 95,401A—404B.

Ps. Iohannes Damascenus, *De immaculato corpore*. JS 2,1429—1439; PG 95,405A—412A.

De 42 mansionibus filiorum Israel 10. JS 2,1440; PG 17,20B.

4 fragmenty koptyjskie. Wyd. J. Quecke, „Muséon“ 79(1966) 103—111.315. 113—131.315; *Studia Papyrologica* 8(1969) 43—53; Wyd. K. Zengraff, OC 41(1957) 67—75; 43(1959) 76—102.

M. Richard, *Le florilège eucharistique du Codex d'Ochrid Musée National 86*, w: *Charisterion eis Anastasion K. Orlandon*, 3, Athenai 1966, 47—55 = M. Richard, *Opera minora* 1, Turnhout 1976, nr. 6.

II. Wprowadzenie bibliograficzne

1. Podstawowe opracowania słownikowe i podręcznikowe (pomijamy podręczniki historii i dogmatów)

Bareille G., *Eucharistie d'après les Pères*, DThC 5,1939, 1121—1183.

Betz J., *Eucharistie*, LThK 3,1959, 1142—1147.

Betz J., *Eucharistie*, HTG 1,1962, 336—355.

Betz J., w: *Mysterium Salutis* 8, Brescia 1975, 259—284.

Betz J., *Eucharistie in der Schrift und Patristik, Handbuch der Dogmengeschichte* IV, 4a, Freiburg 1979.

Bour R.S., *Eucharistie d'après les monuments de l'antiquité chrétienne*, DThC 5,1939,1183—1210.

Brillant M. (red.), *Eucharistia. Encyclopédie populaire sur l'Eucharistie*, Paris 1947.

Cabrol F., *La messe dans la liturgie*, DThC 10,1929, 1346—1403.

Coppens J., *Eucharistie*, DBS 2, 1934, 1146—1215.

Gaudel A., *Le sacrifice de la Messe dans l'Eglise Latine du IVe. jusqu'à la veille de la Reforme*, DTC 10,1928, 964—1085.

Granat W., *Dogmatyka katolicka* 7,1, Lublin 1961, 155—452.

Grass H., *Abendmahl*, RGG 1, 1957, 21—34.

Hamman A., *Eucharistie*, DSAM 4, 1961, 1565—1586.

Jugie M., *Messe. La Messe en Orient du IVe au IXe s.*, DThC 10, 1929, 1311—1346.

Kretschmar G., *Abendmahl*, TRE 1,1977, 59—89.

Lebreton J., *Eucharistie, Dictionnaire apologétique de la foi catholique*, I, Paris 1910, 1567—1576.

Leclercq H., *Messe*, DACL 11, 1933, 513—774.

Laclercq H., Cabrol F., *Eucharistie*, DACL 5, 1922, 681—692.

Longpré E., *Eucharistie et expérience mystique*, DSAM 4, 1961, 1586—1621.

Loofs F., *Abendmahl, Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Gotha 1896³, 38—68.

Pannenberg W., *Abendmahl, Evangelisches Kirchenlexikon* 1, 1962², 6—11.

Piolanti A. (red.), *Eucaristia*, Roma 1957.

- Piolanti A. (red.), *Eucaristia nella teologia dogmatica*, ECat 5, 1950, 740—771.
 Ruch C., *Messe d'après les Pères. Jusqu'à S. Cyprien*, DThC 10, 1028, 864—964.
 Salaville S., *Epiclèse eucharistique*, DThC 5, 1939, 194—300.
 Tyrawa J., *Eucharystia. Dzieje problematyki*, EK 4, 1983, 1241—1250.

2. Opracowania ogólne

- Adam A., *Ein vergessener Aspekt des frühchristlichen Herrenmahles*, ThLZ 88(1963) 9—20 = *Sprache und Dogma*, Gütersloh 1969, 9—23.
 Altan A., *Linee fondamentali della teologia eucaristica nella tradizione orientale*, SD 47(1967) 355—382.
 Andersen A., *Das Abendmahl in den zwei ersten Jahrhunderten nach Christus*, Giessen 1906².
 Andrzejewski R., *Zbawczy realizm Eucharystii w nauce Ojców Kościoła*, AK nr 447 (1983) 179—187.
 Arnauld A., Nicole P., *Perpetuité de la foi de l'Eglise touchant l'Eucharistie*, 1—3, Paris, 1669—1674.
 Arnold F.X., Fischer B. (hrsg.), *Die Messe in den Glaubensverkündigung. Kerygmatische Fragen*, „Franziskanische Studien“, Freiburg 1953².
 Astori A., *L'Eucaristia nei primi tre secoli della Chiesa*, Milano 1935.
 Audet J.P., *Esquisse historique du genre littéraire de la „bénédiction“ juive et de l'„eucharistie“ chrétienne*, RB 65(1958) 371—399.
 Batiffol P., *L'Eucharistie. La présence réel et la Transsubstantiation*, Paris 1930⁷ (używany w bibliografii wydania z 1913).
 Baur J.C., *Die Lehre vom Abendmahl (nach Dr L.J. Rückert, Das Abendmahl 1856)*, ThJbC (T) 16(1857) 533—576.
 Baus K., *Die eucharistische Glaubensverkündigung der alten Kirche in ihren Grundzügen*, w: F.X. Arnold, B. Fischer, *Die Messe in der Glaubensverkündigung*, Freiburg 1953², 55—70.
 Beguinot F.A., *La très sainte Eucharistie. Exposition de la foi des douzes premiers siècles de l'Eglise sur le dogme de la présence réelle d'après les écrits des Pères*, 1—2, Paris 1903.
 Bellarmin R., *Disputationes de controversiis fidei adversus huius temporis haereticos*, t. 6, *De Eucharistia et sacrificio Missae libri sex*, Venetiae 1724.
 Berkans H., *Céne et Croix dans la pensée patristique de IVe e Ve siècle (diss.)*, Roma 1957.
 Berrouard M.F., *Uwagi do traktatów 26 i 27 Komentarza do Ewangelii św. Jana św. Augustyna*, BibAug 72, 1988, 811—834.
 Berrouard M.F., *Etre sacramentel de l'Eucharistie selon St. Augustin, Commentaire de Jean VI, 60—63 dans le Tractatus XXVII, 1—6 et 11—12 in Ioannis Evangelium*, NRT 109(1977) 702—721.
 Betz J., *Die Prospora in der patristischen Theologie*, w: *Opfer Christi und Opfer der Kirche*, hrsg. B. Neunheuser, Düsseldorf 1960, 99—116.
 Betz J., *Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Väter*, 1—2, Freiburg 1955—1964².
 Bieda I., *Eucharystia*, SWP 480—490.

- Bieszek K., *Cześć Eucharystii w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa*, „Mysterium Christi“ 8(1936/37) 161—168.
- Bilczewski J., *Obrazy eucharystyczne w katakumbach rzymskich*, w: *Bóg—Miłość*, Lwów 1913, 141—162 = *Listy pasterskie*, 2, Lwów 1922, 295—312.
- Bilczewski J., *O chlebie i winie w Eucharystii używanym*, PP 14(1897), t. 54, 325—343, t. 55, 38—52.
- Bock P., *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, ZKTh 32(1908) 776—782.
- Bock P., *Die Brotbitte der Vaterunser*, Paderborn 1911, 67—144.
- Bock P., *Nachträgliches zur Brotbitte der Vaterunser*, ZKTh 36 (1912) 654—664.
- Boileau N., *De adoratione Eucharistiae*, Parisiis 1685.
- Borowski A., *Praktyka Komunii św. w pierwszych wiekach Kościoła*, AK 4, 1912, t. 8, 128—138. 222—231.
- Botte B., *Problèmes de l'anamnèse*, JEH 5(1954) 16—24.
- Brackmann H.G., *Die angebliche eucharistischen Mahlzeiten des 4. und 3. Jh.*, RQAK 65(1970) 82—94.
- Brove P., *De frequenti communione in Ecclesia occidentali usque ad annum c.1000*, Romae 1932.
- Camelot T., *L'Eucharistie dans l'école d'Alexandrie*, Div 1/1(1957) 71—92.
- Caro Sanchez J.M., *Eucharistia y historia de la Salvación. Estudio sobre la plegaria eucaristica oriental*, Madrid 1983.
- Casel O., *Das christliche Kultusmysterium*, Regensburg 1948³.
- Congar Y., *Les deux formes du pain de vie dans l'Évangile et la tradition*, w: *Parole de Dieu et sacerdoce*, Mélanges Mgr Weber, Paris 1962, 21—58.
- Convivium Dominicum. *Studi sull'Eucaristia nei Padri della Chiesa Antica*, dir. E. Rapisarda, Catania 1959 (cytowane: Convivium).
- Corblet J., *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de l'Eucharistie*, 1—2, Paris 1885n.
- Corblet J., *Óltarz chrześcijański. Studium archeologiczno-liturgiczne*, Warszawa 1898.
- Corblet J., *O naczyniach i sprzętach eucharystycznych. Studium archeologiczno-liturgiczne*, Warszawa 1893.
- Cordemoy de, *La methode dont les Pères se sont servis en traitant des mystères*, Paris 1683.
- Cullmann O., *Urchristentum und Gottesdienst*, Zürich 1956³.
- Darrel, *A Treatise of the Real Presence*, London 1721.
- Depowski J., *Malowidła (sceny) eucharystyczne na pomnikach rzymskich pierwszych trzech wieków*, Kraków 1934.
- Dinker E., *Signum Crucis*, Tübingen 1967.
- Dollar G.W., *The Lord's Supper in the Second Century*, BSc 117(1960) 144—154.
- Dollar G.W., *The Lord's Supper in the Third Century*, tamże 117(1960) 249—257.
- Dollar G.W., *Views of the Lord's Supper in the Fourth and Fifth Centuries*, tamże 117(1960) 342—349.
- Döllinger J.J.I., *Die Eucharistie in den drei ersten Jahrhunderten*, Regensburg 1826.
- Doronzo E., *Originis et evolutionis doctrinae de „re et sacramento“ brevis delineatio*, RUO 4(1934) 213*—228*.

- Dufort J.M., *Le symbolisme eucharistique aux origines de l'Eglise*, Bruxelles—Montréal 1969.
- Duguet, *Traité dogmatique sur l'Eucharistie*, Paris 1727.
- Düring W., *Die Deutung der Brotbitte des Vaterunser bei den latinischen Vätern bis Hieronymus*, LJ 22(1972) 49—61.
- Ehlert W., *Abendmahl und Kirchengemeinschaft in der alten Kirche hauptsächlich des Ostens*, Berlin 1954.
- Eucharistie. *Das Sagorsker Gespräch über das Abendmahl und die Verwandlung der Welt*. Hrsg. vom Kirchlichen Aussenamt der EKD, Witten 1974.
- L'Eucharistie des premiers chrétiens*, Paris 1976.
- Fernandez Rodriguez S., *Soterologia eucaristica de la liturgia hispana*, Stud Legion 21(1980) 49—98.
- Filthaut T., *Die Kontroverse über die Mysterienlehre*, Warendort 1947.
- Frank K.S., *Amt und Eucharistie in der alten Kirche*, w: Bläser, S. Frank, *Amt und Eucharistie in der alten Kirche*, Paderborn 1973, 51—67.
- Frank K.S., *Maleachi 1,11 ff. in der frühen Väterdeutung. Ein Beitrag zu Opferterminologie und Opferverständnis in der Alten Kirche*, ThPh 53(1978) 70—78.
- Gebert, *Theologia vetus et nova circa praesentiam Christi*, Freiburg 1756.
- Geiselman J.R., *Zur frühmittelalterlichen Lehre von Sakrament der Eucharistie*, Rottenburg 1935.
- Gerken A., *Kann sich die Eucharistie ändern?*, ZKTh 97(1975) 415—429.
- Gerken A., *Teologia Eucharystii*, Warszawa 1977.
- Goguel M., *L'Eucharistie, des origines à Justin martyr*, Paris 1910.
- Goppelt L., *Typos*, Darmstadt 1969.
- Gore C., *Dissertation on Subject Connected with the Incarnation*, London 1907³.
- Gore C., *The Body of Christ. An Inquiry into the Institution and Doctrine of the Holy Communion*, London 1901.
- Grillmeier A., *Die theologische und sprachliche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalkedon*, Konzil von Chalkedon 1, Würzburg 1954, 5—202.
- Grillmeier A., *Mit Ihm und in Ihm*, Freiburg 1975.
- Grillmeier A., *Ho kyriakos antropos*, Traditio 33(1977) 1—63.
- Grillmeier A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*, 1, Freiburg 1982.
- Hahn F., *Die alt. Motive in der urchristlichen Abendmahlsüberlieferung*, EvTh 27(1967) 334—374.
- [Hebda] E., *Życie eucharystyczne w pierwszych wiekach Kościoła*, „Głos Karmelu“ 20(1951) 49—55.
- Hehn, *Die Einsetzung des hl. Abendmahls als Beweis für die Gottheit Christi*, Würzburg 1900.
- Hein K., *Eucharist and Excommunication. A Study in early Christian Doctrine*, Bern 1973.
- Hoffmann J., *Das Abendmahl im Urchristentum*, Berlin 1903.
- Houssiau A., *Incarnation et Communion selon les Pères grecs*, „Irénikon“ 45(1972) 457—458.
- Hryniewicz W., *U źródeł eklezjologii eucharystycznej*, CT 52(1982), z. 2, 69—83.

- Köhler, *Historische Abhandlung über die Worte des Erlösers im letzten Abendmahl*, Mainz 1813.
- Kopp C., *Glaube und Sakramente der koptischen Kirche*, OrChr 20/1, nr 75.
- Korpusiński T., *Liturgia w życiu pierwotnego Kościoła*, AK 71(1979), t. 92, z. 2, 213—227.
- Kwieciński A., *Agapy starochrześcijańskie*, „Głos Kapłański“ 11(1937) 357—362. 412—422. 464—472; 12(1938) 24—30.
- Lachello G., *L'Eucaristia nei primi tre Concilii di Toledo*, Roma 1938.
- Laporte J., *La doctrine eucharistique chez Philon d'Alexandrie*, Paris 1972.
- Lebeau P., *Le vin nouveau du Royaume*, Bruxelles 1966.
- Lebeau P., *La signification ecclésiologique de la coupe eucharistique d'après les Pères*, StPatr 10, TU 107, 1970, 366—373.
- Lebreton J., *Le dogme de la transsubstantiation et la christologie ancienne du Ve siècle*, w: *Report of the XIX Eucharistic Congress*, London 1909, 326—346.
- Lehenhofer H., *Panis noster cottidianus. Mahl und Brotgenuss im Einfluss auf die eucharistische Speise in den alten Kirche* (Diss.), Wien 1972.
- Lemaire A., *Ministères et Eucharistie aux origines de l'Eglise*, „Spiritus“ 18(1977) 386—398.
- Loofs F., *Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte*, Tübingen 1959⁶.
- Loretz H., *Die katholische Abendmahlslehre im Lichte der vier ersten Jahrhunderte der christlichen Kirche, Stimmen aus der morgen- und abendländ. Kirche*, Chur 1879.
- Macdonald A.J., *The Formulation of Sacramental Doctrine (The Greek and Latin Fathers)*, w: A.J. Macdonald (red.), *The Evangelical Doctrine of Holy Communion*, Cambridge 1933.
- Madec G., *Panis angelorum (selon les Pères de l'Eglise, surtout S. Augustin)*, w: *Forma Futuri. Studi in onore del Card. M. Pellegrino*, Torino 1976, 818—829.
- Maliński M., *Historia Eucharystii od pierwszej gminy do Soboru Trydenckiego*, „Znak“ 28(1976) 173—193.
- Małunowiczówna L., *Zarys historyczny udziału wiernych w ofierze eucharystycznej*. 1. Okres starożytny, HD 39(1970) 223—229. 293—296.
- Manna S., *Il ruolo della fede unica condizione dell'unica Eucaristia in S. Giovanni Crisostomo*, „Nicolaus“ 9(1981) 291—302.
- Margański B., *Praefatio precis eucharisticae (in luce Patrum et Scriptorum Ecclesiae considerata)*, Roma 1971.
- Michell G.A., *Eucharistic Consecration in the Early Church*, London 1948.
- Milburn R.L.P., *Symbolism and Realism in Post-Nicene Representation of the Eucharist*, JEH 8(1957) 1—16.
- Mokrzycki B., *Z dziejów liturgii mszalnej: Czasy Ojców Apostolskich*, CT 48(1978), fasc. 4, 117—126.
- Mokrzycki B., *Czasy pierwszych apologetów i polemistów (II — III w.)*, CT 49 (1979), fasc. 2, 99—108.
- Nikolasch F., *Das Lamm als Christussymbol in den Schriften der Väter*, Wien 1963.
- Onatibia I., *Eucaristía y Trinidad en la Iglesia prenicena*, w: *Semanas de estudios Trinitarios 7(1973—1974) 51—91 = Estudios Trinitarios 7(1973) 25—63*.

- Ozorowski E., *Uwarunkowania i kierunki rozwoju nauki o Eucharystii w starożytności*, PN 9—33.
- Ozorowski E., *Eucharystia w nauce i praktyce Kościoła katolickiego*, Poznań 1990.
- Pasierb J., *Ołtarz chrześcijański: historia i symbolika*, STV 6(1969), nr 2, 17—28.
- Pétré H., *Les leçons du Panem nostrum quotidianum*, RSR 40(1952) 63—79.
- Preuss H., *Die Geschichte der Abendmahlsfrömmigkeit in Zeugnissen und Berichten*, Gütersloh 1949.
- Pro Mundi vita. Franziskanische Studien zum Eucharistischen Weltkongress 1960*, München 1960.
- Pusey E.P., *The Doctrine of the Real Presence as Contained in the Fathers from the Death of S. John Evangelist to the Fourth General Council*, Oxford — London 1855.
- Quasten J., *Monumenta Eucharistica et liturgica vetustissima*, FlPatr 7,1—7, Bonn 1935—1937.
- Rauschen G., *Eucharistie und Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche*, Freiburg 1908, 1910².
- Regler, *Die Eucharistie nach Schrift und Tradition*, Bamberg 1845.
- Renaudot E., *La pépetuité de la foi de l'Eglise touchant l'Eucharistie IV — V s.*, Paris 1711—1713.
- Réveille J., *Les origines de l'Eucharistie*, Paris 1898.
- Rothensee, *Die Abendmahlslehre durch katholische und nikhatholische Zeugnisse alter und neuer Zeit beleuchtet*, Mainz 1830.
- Sasse H. (red.), *Vom Sakrament des Altars. Lutheranische Beiträge zur Frage des hl. Abendmahls*, Leipzig 1941.
- Sasse H., *Das Abendmahl in der katholischen Messe*, w: *Vom Sakrament des Altars*, Leipzig 1941, 79—94.
- Schäfer K.T., *Antidotum*, RAC 1(1950) 457—461.
- Schermann T., *Eucharistia und eucharistein in ihrem Bedeutungswandel bis 200 n. Chr.*, „Philologus“ 69(1910) 375—410.
- Schweiwiler A., *Die Elemente der Eucharistie in den ersten drei Jahrhunderten*, Mainz 1903.
- Seraphim H.C., *Von der Darbringung des Leibes Christi in der Messe. Studien zur Auslegungsgeschichte des römischen Messkanons (Diss.)*, München 1970.
- Siedlecki E., *Patristic Synthesis of John VI*, 54—55, Mundelein 1957.
- Simonis W., *Ecclesia visibilis et invisibilis. Untersuchungen zur Ekklesiologie und Sakramentenlehre in der afrikanischen Tradition von Cyprian bis Augustinus*, Frankfurt a/M 1970.
- Siotes M., *Theia eucharistía. Hai peri tes Theias Eucharistias plerophoriai tes kaines Diathekes hypo to phos ekklesiastikes hermeneias*, „Epistemonike epeteris tes theologikes scholes tou panepistemiou Thessalonikes“ 2(1957) 153—223.
- Solano J., *Textos eucharísticos primitivos*, 1—2, Madrid 1952—1954, 1978², (cyt. w skrócie JS, następnie tom i nr tekstu).
- Starowieyski M., *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, TP 31(1977) nr 24.
- Starowieyski M., *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, EPC 9—30.

- Steitz E., *Die Abendmahlslehre der griechischen Kirche in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, „Jahrbücher für deutsche Theologie“ 9(1864) 409—481; 10(1865) 64—152. 399—463; 11(1866) 193—253; 12(1867) 211—286.
- Stramondo G., *Miracoli eucaristici nell'antico cristianesimo*, w: *Convivium* 179—205.
- Struckman A., *Die Gegenwart Christi in der hl. Eucharistie nach den Schriftlichen Quellen der vornizänischen Zeit*, Wien 1905.
- Szlagowski A., *Ciało Chrystusowe a ciała zmartwychwstanie*, w: *Pamiętnik eucharystyczny. Sprawozdanie z obrad sekcji polskiej XIII Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego w Wiedniu*, Poznań 1913, 51—94.
- Taille M. de la, *Mysterium fidei*, Paris 1931³.
- Tanghe A., *L'Eucharistie pour rémissions des péchés*, „Irénikon“ 34 (1961) 165—181.
- Tillard J.M.R., *L'Eucharistie et le Saint Esprit*, NRT^h 90(1968) 363—387.
- Tillard J.M.R., *L'Eucharistie. Pâque de l'Eglise*, Paris 1964.
- Valentia, *De reali Christi praesentia in Eucharistia et de transsubstantiatione*, Ingolstadt 1587.
- Vokes F.E., *Eucharistia*, „Hermathema“ 92(1958) 31—44.
- Vona C., *La quarta petitio dell'Orazione dominica*, w: *Convivium* 215—255.
- Watterich, *Die Gegenwart des Herrn im heiligen Abendmahl*, Heidelberg 1900.
- Werner M., *Die Entstehung des christlichen Dogmas*, Tübingen 1954².
- Wiseman N.P.S., *Lectures on the Real Presence of Jesus Christ in the Blessed Eucharist*, London 1842.
- Zezioulas J.D., *He henotes tes Ekklesias en te Theia Eucharistia kai to episkopo kata tous treis protus aionas*, Athenai 1965.

3. Eucharystia jako ofiara

- Bellarmin R., *Disputationes de controversiis fidei adversus huius temporis haereticos*, t. 4. *De Eucharistia et sacrificio missae libri sex*, Venetiae 1724.
- Bernareggi A., *S. Abroggio ed il Sacrificio Eucaristico*, „Ambrosius“ 16(1940) 133—142. 145—155; 17(1941) 14.
- Betz J., *Messopfer*, LThK 7, 1962, 343—350.
- Blum G.G., *Amt und Opfer in den Alten Kirche*, „Oecumenica“ 1(1966) 9—60.
- Brinktrine J., *Die Messopferbegriff in den ersten zwei Jahrhunderten*, Freiburg 1918.
- Camp U. van, *De habitudine Missae ad sacrificium crucis apud commentatores Latinos*, Kanzenze 1962.
- Daly R.J., *Sacrifice in Origen*, StPatr 11, TU 108, 1972, 125—129.
- Daly R.J., *Early Christian Influences on Origen's Concept of Sacrifice*, w: „Origeniana“, Bari 1975, 327—332.
- Daly R.J., *The Origins of the Christian Doctrine of Sacrifice*, Philadelphia 1978.
- Daly R.J., *Christian Sacrifice: The Judeo-Christian Background before Origen*, Washington 1978.
- Dugmore C.W., *Sacrament and Sacrifice in the Early Fathers*, JEH 2 (1951) 24—37.
- Frankovich L.F., *Augustines Theory of Eucharistic Sacrifice*, Milwaukee 1976.

- Gamber K., *Sacrificium Missae: zum Opferverständnis und zur Liturgie der Frühkirche*, Regensburg 1980.
- Goossens W., *Les origines de l'Eucharistie Sacrament et Sacrifice*, Gembloux — Paris 1931.
- Höfling J.W.F., *Die Lehre der ältesten Kirche vom Opfer im Leben und Cultus der Christen*, Erlangen 1851.
- Jungmann J.A., *Oblatio und sacrificium in der Geschichte der Eucharistieverständnisses*, ZKTh 92(1970) 342—350.
- Kilmartin E.J., *Sacrificium Laudis: Contents and Function of Early Eucharistic Prayers*, ThS 35(1974) 268—287.
- Kirchgässner A., *Das Opfer Christi im Lichte archaischer Opfervorstellungen*, LJ 10(1960) 75—90.
- Kreuger A.F., *Synthesis of Sacrifice According to S. Augustin*, Mundelein 1950.
- Lécuyer J., *Le sacrifice de la nouvelle Alliance*, Le Puy 1962.
- Lepin M., *L'idée du sacrifice de la Messe d'après les théologiens depuis l'origine jusqu'à nos jours*, Paris 1926.
- Moll H., *Die Lehre von der Eucharistie als Opfer*, Köln — Bonn 1975.
- Neunheuser B. (red.), *Opfer Christi und Opfer der Kirche. Die Lehre vom Messopfer als Mysteriengedächtnis in der Theologie der Gegenwart*, Düsseldorf 1960.
- Packer J.J., *Eucharistic Sacrifice*, London 1962.
- Ramos-Lissón D., *Relación entre el sacrificio Eucarístico y el sacrificio de la Cruz según „Liber Mozarabicus Sacramentorum“*, ScrTh 4(1972) 499—521.
- Ramos-Lissón D., *Tipologías sacrificiales-eucarísticas del Antiguo Testamento en la Epístola 63 de San Cipriano*, Aug 22(1982) 187—197.
- Renz F.S., *Opfercharakter der Eucharistie nach der Lehre der Väter und Kirchenschriftsteller der ersten drei Jahrhunderten*, Paderborn 1892.
- Renz F.S., *Die Geschichte des Messopferbegriffs*, 1—2, Freising 1901n.
- Rordorf W., *Le sacrifice eucharistique*, ThZ 25(1969) 335—353.
- Watteville J. de, *Le sacrifice dans les textes eucharistiques des premiers siècles*, Neuchâtel 1966.
- Wiedland F., *Der vorirenäische Opferbegriff*, München 1909.
- Young F.M., *The Use of Sacrificial Ideas in the Greek Christian Writings from NT to John Chrysostome*, Cambridge 1966/1967.

4. Liturgia

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

- Afanasieff N., *L'Assemblée eucharistique unique dans l'Eglise ancienne*, „Kleonomía“ 6(1974) 1—36.
- Agnello G., *Motivi eucaristici nella iconografia paleocristiana della Sicilia*, w: *Convivium* 15—34.
- Agulles Estrada J., *Reflexiones sobre la celebración de la Eucaristía a la luz de la tradición patristica*, TeolEsp 14(1970) 99—108.
- Barlea O., *La proskomidie, L'offrande dans le rite byzantin, son écho sur la communion*, w: „Acta philos. et theol.“, Roma, Soc. Acad. Daco-Rom“, 1964, 9—66.

- Batiffol 349—370.
- Baumstark A., *Die Messe im Morgenland*, Kempten 1921².
- Baumstark A., *Vom geschichtlichen Werden der Liturgie*, Freiburg 1923.
- Baumstark A., *Liturgie comparée*, Chevetogne 1953³.
- Beckmenn J., *Quellen zur Geschichte des christlichen Gottesdienstes*, Gütersloh 1956.
- Berger R., *Die Wendung „offerre pro“ in der römischen Liturgie*, Münster 1956.
- Betz J., *Der Abendmahlskelch im Judenchristentum*, in: *Festschrift Karl Adam*, Düsseldorf 1952, 109—137.
- Betz J., *Die Eucharistie in der Didache*, ALW 11(1969) 10—39.
- Beumer J., *Die ältesten Zeugnisse für die römische Eucharistiefeier bei Ambrosius von Mailand*, ZKTh 95(1973) 311—324.
- Bilczewski J., *Eucharystya w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych*, Kraków 1898.
- Bishop E., *Liturgia historica*, Oxford 1918.
- Bogler T. (hrsg.), *Eucharistiefeiern in der Christenheit*, Maria Laach 1960.
- Bouyer L., *Eucharistie, théologie et spiritualité de la prière eucharistique*, Tournai 1966.
- Bouyer L., *The Different Forms of Eucharistic Prayer and their Genealogy*, StPatr 8, TU 93, 1966, 156—170.
- Brinktrine J., *Die Sakramentale Form der Eucharistie nach der Lehre der abend- und morgenländischen Väter*, ThG 43(1953) 411—425.
- Brinktrine J., *Msza święta*, Warszawa 1957.
- Capelle B., *L'autorité de la liturgie chez les Pères*, RTAM 21(1954) 5—22.
- Casel O., *Die Liturgie als Mysterienfeier*, Freiburg 1923⁵.
- Casel O., *Die Mysteriengedächtnis der Messliturgie im Lichte der Tradition*, JLV 6(1926) 113—204.
- Casel O., *Mysteriengegenwart*, JLV 8(1928) 145—224.
- Casel O., *Neue Zeugnisse für das Kultmysterium*, JLV 13(1935) 99—171.
- Casel O., *Das christliche Opfermysterium. Beitrag zur Morphologie und Theologie des eucharistischen Hochgebetes*, Graz 1968.
- Celad G., *Experiencia de la comunión en la Iglesia antigua*, CTom 107(1908) 519—556.
- Dalmais I.H., *Liturgies d'Orient*, Paris 1980.
- Dalmais I.H., *Die nichtbyzantinischen orientalischen Liturgien*, w: E. von Ivánka, J. Tyciak, P. Wierzt, *Handbuch der Ostkirche*, Düsseldorf 1971, 386—414.
- Daniélou J., *Bible et Liturgie*, Paris 1950.
- Daniélou J., *La catèchese eucharistique chez les Pères de l'Eglise*, w: *La Messe et sa catèchese*, Paris 1947, 33—72.
- Dekkers E., *Tertullian en de geschiedenis der Liturgie*, Brüssel — Amsterdam 1947.
- Denis M., Boulet R., *Eucharistie ou la Messe dans ses variétés, son histoire et ses origines*, Paris 1953.
- Dibelius M., *Die Mahlgebete der Didache*, ZNW 37(1938) 32—41 = *Botschaft und Geschichte*, Tübingen 1956, 117—127.
- Dix G., *The Shape of the Liturgy*, London 1949⁴.

- Dölger F.J., *Ichthus. Der heilige Fisch in den antiken Religionen und im Christentum*, Münster 1922.
- Dölger F.J., *Sacramentum infanticidii*, ACh 4(1934) 188—228.
- Dölger F.J., *Die Eucharistie als Reiseschutz*, ACh 6(1936) 232—247.
- Duchesne L., *Origines du culte chrétien*, Paris 1920^s.
- Eberding H., *Das chalcedonische Christusbild und die Liturgien der monophysitischen Kirchengemeinschaften, Konzil von Chalkedon, 2*, Würzburg 1954, 697—733.
- Eichmeyer K., *Die Feier der Eucharistie bei den Kirchenvätern, „Quatember“ 27*(1962—1963) 112—117.
- Engemann J., *Fisch*, RAC 7, 1969, 959—1097.
- Eucharisties d'Orient et d'Occident*, 1—2, Paris 1970.
- Falsini R., *La „transformazione del corpo e del sangue di Cristo“. Antica formula eucaristica nella liturgia e letteratura*, SFr 52(1955) 307—359.
- Fiala V.E., *Ist die Messe urkirchlich?*, ErA 47(1971) 5—11. 126—132. 197—204.
- Fitzgerald C., *De sacrificio caelesti secundum A. Ambrosium*, Mundelein 1944.
- Franke P., *Zur Frage frühchristlicher liturgischer Malzeiten in Aquileia*, ALW 14(1972) 139—155.
- Frankland W.B., *The Early Eucharist (A.D.30—1802)*, London 1902.
- Gamber K., *Die Eucharistiegebet in den frühen nordafikanischen Liturgie, „Liturgica“ 3*(1966) 51—65.
- Gamber K., *Domus Ecclesiae*, Regensburg 1968.
- Gamber K., *Sacrificium Laudis. Zur Geschichte des frühchristlichen Eucharistiegebets*, Regensburg 1973.
- Gamber K., *Die Messliturgie in Nordafrika zur Zeit des hl. Augustinus*, w: K. Gamber, *Liturgie und Kirchenbau*, Regensburg 1976, 28—45.
- Gamber K., *Zur Liturgie des Ambrosius von Mailand*, ZKG 88 (1977) 309—329.
- Gamber K., *Sakramentarstudien und andere Arbeiten zu frühen Liturgie*, Regensburg 1978.
- Gamber K., *Sacrificium Missae: zum Opferverständnis und zur Liturgie der Frühkirche*, Regensburg 1980.
- Gavin F., *The Jewish Antecedents of the Christian Sacraments*, London 1928.
- Gavin F., *The Eucharists in East and in West: Liturgy and Worship*, w: W.Kl. Lowther Clarke, C. Harris, *Liturgy and Worship*, London 1932, 78—129.
- Giamberardini G., *La consecrazione eucaristica nella Chiesa Copta*, Le Caire 1957.
- Godart J., *Aux origines de la célébration eucharistique*, QLP 46(1965) 8—15. 104—121.
- Godart J., *Traditions anciennes de la grand prière eucharistique. La tradition syrienne orientale*, QLP 48(1967) 9—36.
- Goenaga J.A., *Confirmación — Eucharistia. La aportación del pasado a un problema presente*, EE 48(1973) 93—97.
- González Galindo A., *Día del Señor y celebración del Mistero eucarístico... Teología de la Misa dominical y su obligatoriedad desde las orígenes del Cristianismo a Cesareo de Arlés*, Vitoria 1974.
- Górski T., *La terminologie de la Messe chez S. Gregoire le Grand*, w: *Miscellanea...*, J. Czuj, Warszawa 1980, 110—127.

- Guerra M., *El sacerdocio y el ministro de la eucaristia en las primeras comunidades cristianas*, w: *Teologia del sacerdocio* 9, Burgos 1977, 41—48.
- Gy P.M., *Eucharistie et ecclesia dans le premier vocabulaire de la liturgie chrétienne*, *MaisDieu* 130(1977) 19—34.
- Hadot J., *Les repas communautaire dans l'Eglise primitive*, w: *Le christianisme populaire, les dossiers de l'histoire*, Paris 1976, 25—60.
- Hamman A., *La Messe. Liturgies et textes patristiques*, Paris 1964 = *L'Eucharistie dans l'antiquité chrétienne*, b.m.w. 1981.
- Hamman A., *La Messe et la catéchèse chez les Pères de l'Eglise*, *CD* 181(1968) 455—466.
- Hamman A., *Prières eucharistiques des premiers siècles à nos jours*, b.m.w. 1969.
- Hamman A., *La prière*, v. 2: *Les trois premiers siècles*, Paris 1963.
- Hamman A., *Valeur et signification des renseignements liturgiques de Justin*, *StPatr* 13, TU 116, 1975, 364—374.
- Hammerich H., *Der tägliche Empfang der Eucharistie in 3. Jh*, *ZKG* 84(1973) 93—95.
- Hammerschidt E., *Probleme der orientalischen Liturgiewissenschaft*, *OKS* 10(1961) 28—47.
- Hammerschidt E., *Das liturgische Formkriterium. Ein Prinzip in der Erforschung der orientalischen Liturgien*, *StPatr* 5, TU 80, 1962, 50—68.
- Hanssens J.M., *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, 2/3: *De Missa rituum orientalium*, Roma 1930—1932.
- Hanson R.P.C., *The Liberty of the Bishop to Improvise Prayer in the Eucharist*, *VigCh* 15(1961) 173—176.
- Hanson R.P.C., *Eucharistic Offering in the Pre-Nicene Fathers*, *ProclAcad* 76(1976) 75—95.
- Hanson R.P.C., *Eucharistic Offering in the Early Church*, Bramcote 1979.
- Harnack T., *Die christliche Gemeindegottesdienst in apostolischen und altkatholischen Zeitalter*, Erlangen 1853 = Amsterdam 1969.
- Hayek M., *Liturgie maronite. Histoire et textes eucharistiques*, Tours 1964.
- Hitchcock F.R.M., *The Holy Communion in the „De Mysteriis“ and the „De Sacramentis“*, *CQR* 137(1943-1944) 21—36.
- Hitchcock F.R.M., *The Holy Communion in Ambrose of Milan*, *CQR* 137(1945) 127—153.
- Hozakowski W., *Dzieje Mszy świętej*, Poznań 1933.
- Hruby K., *Le „Birkat ha-mazon“ La prière d'action de grace après le repas*, w: *Mélange liturgiques*, Bernard Botte, Louvain 1972, 205—222.
- Hubert Ph., *La Messe. Histoire du culte eucharistique en Occident*, 1—2, Paris 1965.
- Jastrzębowska E., *Untersuchungen zum christlichen Totenmahl aufgrund der Monumente des 3. und 4. Jahrhunderts unter der Basilika des Hl. Sebastian in Rom*, Frankfurt a.M. 1981.
- Jungmann J.A., *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, Münster 1925.
- Jungmann J.A., *Missarum Sollemnia*, 1—2, Wien 1962⁵.
- Jungmann J.A., *Le canon romain et les autres formes de la grande prière eucharistique*, *MaisDieu* 87(1966) 62—77.

- Jungmann J.A., *Heiliges Wort. Die rituelle Behandlung der Konsekrationsworte in den Liturgien*, w: *Miscel.lit. in onore Card. Lercaro*, Roma 1966, 307—319.
- Jungmann J.A., *Von der „Eucharistia“ zur „Messe“*, ZKTh 89(1967) 29—40.
- Jungmann J.A., *The Mass*, Collegeville 1976.
- Kilmartin E., *The Eucharistic Cup in the Primitive Liturgy*, CBQ 24(1962) 32—43.
- Kilmartin E., *Sacrificium Laudis: Contents and Function of Early Eucharistic Prayers*, ThS 35(1974) 268—287.
- Kilpatrick G.D., *Anamnesis*, LitRev 5(1975) 35—40.
- Kirchgässner A., *Abendmahl und Totenmahl*, LjB 11(1961) 34—38.
- Klausner T., *Studien zur Entstehungsgeschichte der christlichen Kunst*, JAC 1(1958) 20—55; 2(1959) 115—145; 3(1960) 112—133; 4(1961) 128—145; 5(1962) 113—124; 6(1963) 71—100; 7(1964) 67—76; 8—9(1965—1966) 126—170; 10(1967) 82—120.
- Kottje R., *Das Aufkommen der Täglichen Eucharistiefeyer in der Weltkirche und die Zölibatforderung*, ZKG 82(1971) 218—228.
- Kovalevsky E., *La canon eucharistique de l'ancien rite des Gaules*, Paris 1957.
- Kretschmar G., *Die frühe Geschichte der Jerusalemer Liturgie*, JLH 2(1956) 22—46.
- Kretschmar G., *Die Eucharistie im liturgischen Vollzug und in der kirchlichen Lehre*, w: *Eucharistie, das Sagorsker Gespräch....*, Witten 1974, 77—119.
- Kretschmar G., *Die Bedeutung der Liturgiegeschichte für die Frage nach der Kontinuität des Judenchristentums in nachapostolischer Zeit*, w: *Aspects du Judéochristianisme* (Colloque de Strassbourg 23—25.IV.1964), Paris 1965, 113—137.
- Kretschmar G., *Die Geschichte des Taufgottesdienst in der alten Kirche*, „Liturgia“ 5(1970) 1—348.
- Kunze G., *Lehre, Gottesdienst, Kirchbau in ihren gegenseitigen Beziehungen I*, Göttingen 1949.
- Legrand H.M., *La présidence de l'Eucharistie selon la tradition ancienne*, „Spiritus“ 18(1977) 409—431.
- Lemaire A., *Ministères et Eucharistie aux origines de l'Eglise*, „Spiritus“ 18(1977) 386—398.
- Lies L., *Eulogia — Überlegungen zur formales Sinngestalt der Eucharistie*, ZKTh 100(1978) 69—97.
- Lietzmann H., *Messe und Herrenmahl*, Berlin 1967⁴.
- Ligier L., *The Origin of the Eucharistic Prayer. From the Last Supper to the Eucharist*, „Studies and Texts. Philip W. Lows, Institute of Advanced Judaic Studies“ 9(1973) 161—185.
- Luft A., *Kościół pierwszych chrześcijan*, EPC 52—70.
- Malak H., *Die Rolle der eucharistischen göttlichen Liturgie im Leben der koptischen Kirche gestern und heute*, „Kyrios“ 12(1972) 159—183.
- Maldonado L., *La plegaria Eucarística. Estudio de teología bíblica y litúrgica sobre la Misa*, Madrid 1967.
- Mateos J., *Evolution historique de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, POC 15(1965) 333-351; 16(1966) 3—18.133—161; 17(1967) 141—176; 18(1968) 305—325; 20(1970) 97—122.

- Meester P. de, *The Bizantine Liturgy*, ECQ 3(1938)19—25. 63—71. 131—137. 189—192.
- Meslin M., *Convivialité ou Communion sacramentale? Repas mithraïque et Eucharistie chrétienne*, w: *Paganisme, Judaïsme, Christianisme, Mélange* M. Simon, Paris 1978, 295—306.
- Metzger M., *La place des liturgies à l'autel*, RSR 45(1971) 113—145.
- Miazek J., *Msza św. w liturgiach zachodnich*, PN 223—255.
- Miazek J., *Msza święta pierwszych chrześcijan*, EPC 31—51.
- Montminy J.P., *L'offrande sacrificielle dans l'anamnèse des liturgies anciennes*, RSPPhTh 50(1966) 385—406.
- Mokrzycki B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, 407—525.
- Morino C.G., *Catechesi eucaristica in Sant'Ambroggio*, PalClero 51(1972) 327—342.
- Mould D.D.C., *St. Columban and the Mass*, IER 5 ser. 97(1962) 296.302.
- Mycielski L., *Modlitwy Ostatniej Wieczery i ich wpływ na powstanie modlitw eucharystycznych Kościoła*, RBiL 21(1968) 345—351.
- Nowowiejski A.J., *Msza w okresie przednicejskim*, Lwów 1922.
- Nowowiejski A.J., *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, 1—4, Warszawa 1916.
- Onasch K., *Der Funktionalismus der orthodoxen Liturgie*, JLV 6 (1961) 1—48.
- Padberg R., *Von Gottesdienstlichen Leben in den Briefen des Ignatius von Antiochien*, ThG 53(1963) 337—347.
- Paprocki H., *Wstęp do WM*, 15—37.
- Paverd F. van de, *Zur Geschichte der Messliturgie in Antiocheia und Konstantinopel gegen Ende des vierten Jh. Analyse der Quellen bei Johannes Chrysostomus*, Roma 1970.
- Peradze G., *Les monuments liturgiques prébyzantins en langue géorgienne*, „Muséon“ 45(1932) 255—272.
- Prümm C., *I pasti culturali nell'antichità e l'Eucaristia*, Div 1/2 (1957) 291—332.
- Quasten J., *Mysterium tremendum. Eucharistische Frömmigkeitsauffassungen des 4. Jh.*, w: *Vom christlichen Mysterium... Festschr. Odo Casel*, hrg. A. Mayer, J. Quasten, B. Neunheuser, Düsseldorf 1951, 66—75.
- Raes A., *Introductio in liturgiam orientalem*, Roma 1947.
- Raes A., *La liturgie chrétienne en Orient. Son cadre architectural*, QLP 43(1962) 101—114.
- Rahmani I.E., *Les liturgies orientales et occidentales étudiées séparément et comparées entre elles*, Beyrouth 1929.
- Salaville S., *Liturgies orientales. La Messe*, 1—2, Paris 1942.
- Sanchez A., *Canon Romano. Fuentes paralelos literarios y comprobantes arqueologicas*, Salamanca 1974.
- Santagada O.D., *Dom Odo Casel*, ALW 10(1967) 7—77.
- Saxer V., *Vie liturgique et quotidienne à Carthage vers le milieu du 3e siècle*, Città del Vaticano 1969.
- Schenk W., *Liturgia sakramentów świętych*, t. 1, Lublin 1962, 90—123.
- Schmitz J., *Gottesdienst im altchristlichen Mailand...zur Zeit des Bischofs Ambrosius*, Bonn 1973.

- Schultz H.J., *Die byzantinische Liturgie*, Freiburg 1964.
- Schultz H.J., *Liturgie, Tagzeiten und Kirchenjahr des byzantinischen Ritus*, w: E. von Ivánka, J. Tyciak, P. Wiertz, *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Düsseldorf 1971, 332—385.
- Schultz H.J., *Ökumenische Glaubenseinheit aus eucharistischen Überlieferung*, Paderborn 1976.
- Schulz H.J., *Das frühchristlich altkirchliche Eucharistiegebet: Überlieferungskontinuität Glaubenszeugnis*, *InterkirchZeitschr* 70(1980) 139—153.
- Schweitzer E., *Fragen der Liturgie in Nordafrika zur Zeit Cyprians*, *ALW* 12(1970) 69—84.
- Stephers M.H., *The Formation and Influence of the Antiochene Liturgy*, *DOP* 15(1961) 23—44.
- Strawley J.H., *The Early History of the Liturgy*, Cambridge 1949⁴.
- Steuart R., *The Development of Christian Worship*, London 1953.
- Stuiber A., *Apophoreton*, *JAC* 3(1960) 155—159.
- Stuiber A., *Eulogia*, *RAC* (1966) 900—928.
- Talley T.J., *The Eucharistic Prayer of the Ancient Church According to Recent Research: Result and Reflexions*, *StLit* 11(1976) 138—158.
- Talley T.J., *Von der Berakah zur Eucharistia. Das eucharistische Hochgebet der alten Kirche in neuerer Forschung*, *LJ* 26(1976) 93—115.
- Tarby A., *La prière eucharistique de l'Eglise de Jérusalem*, Paris 1972.
- Tyciak J., *Gegenwart des Heils in den östlichen Liturgien*, Freiburg 1968.
- Tyciak J., *Heilige Theophanie. Kultgedanken des Morgenlandes*, Trier 1959.
- Underhill E., *Eucharistic Prayer from the Ancient Liturgies*, London 1964.
- Vorgrimmler H., *Die Eucharistiefeier der Ostkirche im byzantinischen Ritus*, Graz 1962.
- Vööbus A., *Liturgical Traditions in the Didache*, Stockholm 1968.
- Vööbus A., *Regarding the Background of the Liturgical Traditions of the Didache: The Question of Literary Relation between Didache IX, 4 and the Fourth Gospel*, *VigCh* 23(1969) 81—87.
- Wagner P., *Heilsgegenwart. Das Hilfwerk Christi und die Virtus Divina in den Sakramenten unter bes. Berücksichtigung und Taufe*, Münster 1958.
- Wainwright G., *The Baptismal Eucharist Before Nicea*, „*Studia Liturgica*“ 1965, 9—36.
- Walz J.B., *Die heilige Eucharistie als Kommunionssakrament und Opfer im Lichte unseres heiligen Glauben*, Mönchengladbach 1975.
- Wetter G.P., *Altchristlichen Liturgien. 1. Das christliche Mysterium, 2. Das christliche Opfer*, Göttingen 1921n.
- Wierusz-Kowalski J., *Liturgika*, Warszawa 1956².
- Żarnowiecki L., *Kielich w Kościele Rzymsko-Katolickim pod względem historycznym, liturgicznym, estetycznym i praktycznym*, Warszawa 1907.
- Żurek A., *Liturgia eucharystyczna jako sakramentalne uczestnictwo w liturgii niebiańskiej*, *PN* 213—220.

a) Epikleza

(uzupełnienie do bibliografii zawartej w artykule: K. Staniecki, *Epikleza*, EK 4, 1983, 1028—1032)

Atcheley C.G.C.F., *On the Epiclesis of the Eucharistic Liturgy and the Consecration on the Front*, Oxford 1935.

Codrington W.H., *The Haevenly Altar and the Epiclesis in Egypt*, JTS 39(1938) 141—150.

Dalmais H.I., *L'Esprit Saint et le mystère du salut dans les épicleses syriennes*, „Istina“ 18(1973) 147—154 = *L'Esprit Saint dans la liturgie*, Roma 1977, 55—64.

Dinesen E., *Die Epiklese im Rahmen der altkirchlichen Liturgien*, StTh 16(1962) 42—107.

Dix G., *The Origin of the Epiclesis*, „Traditio“ 28(1936) 125—137. 187—202.

Hadji Burmester O.H.E., *A Comparativ Study of the Form of the Words of Institution and the Epiclesis in the Anaphorae of the Ethiopic Church*, ECQ 13(1959) 13—42.

Jong J.P. de, *Der ursprüngliche Sinn von Epiklese und Mischungsritus nach der Eucharistielehre des hl. Irenäus*, ALW 9(1956) 28—47.

Jong J.P. de, *La connexion entre le rite de la consignation et l'epiclèse dans S. Ephrem*, w: StPatr 2, TU 64, 1957, 29—34.

Laager J., *Epicklesis*, RAC 5, 1961, 577—579.

Madey J., *Die Rolle des Heiliges Geistes in der Eucharistiefieber. Im Anschluss an die göttliche Liturgie des heiligen J. Chrysostomus*, „Catholica“ 28(1974) 227—234.

Richardson C.C., *A Note on the Epiclesis in Hippolytus and the Testament Domini*, RTAM 15(1948) 357—359.

Salaville S., *L'epiclèse africaine*, EO 39(1941—1942) 268—282.

Siman E.P., *L'expérience de l'Esprit par l'Eglise d'après la tradition syrienne d'Antioche*, Paris 1971.

Siman E.P., *Dimension pneumatique de l'Euchristie d'après la tradition syrienne d'Antioche*, w: *Experience of the Spirit*, New York 1976, 97—114.

Smit G.C., *Epiclèse et théologie des sacraments*, MSR 15(1958) 95—136.

Spinks B.D., *The Consecratory Epiclesis in the Anaphora of St. James*, StLit 11(1976) 18—38.

b) Anafory

Obszerna bibliografia wydań i opracowań dotycząca anafor (szczególnie rosyjskich) wraz z polskim przekładem znajduje się w WM. Tu podajemy tylko jej uzupełnienie. Podręczne wydanie tekstów lub przekładów anafor: A. Hänggi, I. Pahl, *Prex eucharistica*, Fribourg 1968 (wstępy i bibliografia). Anafory syryjskie wydaje Papieski Instytut Wschodni w Rzymie — od roku 1939 ukazały się trzy tomy w siedmiu zeszytach: zawierają tekst syryjski i przekład łaćniński.

Bibliografia ogólna

Baumstark A., *Anaphora*, RAC 1, 1950, 418—427.

Cabrol F., *L'Anaphore*, DACL 1, 1907, 1898—1919.

Frere W.H., *The Anaphora or a Great Eucharistic Prayer*, London 1938.

Hadji Burmester O.H.E., *A Comparativ Study of the Form of the Words of Institution and the Epiclesis in the Anaphorae of the Ethiopic Church*, ECQ 13(1969) 11—42.

- Hammerschmidt E., *Zur Bibliographic äthiopischer Anaphoren*, OKS 5(1956) 385—390.
- Hammerschmidt E., *Studies in the Ethiopic Anaphoras*, Berlin 1961.
- Klinger J., *O liturgii Prezdeosvascennych Darov*, „Cerkovnyj Vestnik“ 12(1965), 2.3,20—23.
- Klinger J., *Anafora*, EK 1, 1973, 475n.
- Lamy T., *Dissertatio de Syrorum fide et disciplina in re Eucharistica*, Lovanii 1859.
- Ligier L., *Autour du sacrifice eucharistique. Anaphores orientales et anamnèse juive de Kippur*, NRT 28(1960) 40—55.
- Ligier L., *Anaphores orientales et prière juive*, POC 13(1963) 3—20. 99—113.
- Ligier L., *De la Cène de Jésus à l'anaphore de l'Eglise*, MaisDieu 87(1966) 7—49.
- Ligier L., *Célébration divine et anamnèse dans la première partie de l'anaphore ou canon de la messe orientale*, Gr 48(1967) 225—252.
- Macomber W.F., *The Kacmarčik Codex. A 14th Century Greek-Arabic Manuscript of the Coptic Mass*, „Muséon“ 88(1975) 391—395.
- Mokrzycki B., *Różnicowanie się liturgii w „złotym okresie“ twórczości eucharystycznej: Liturgia egipska. Anafora z Euchologion Serapiona*, CT 49(1979), fasc. 4, 109—119.
- Spinks B.D., *Eucharistic Offerings in the East Syrian Anaphoras*, OCP 50(1984) 347—371.
- Trembelas P., *L'audition de l'anaphore eucharistique par le peuple*, w: *L'Eglise et les Eglises 2*, Chevetogne 1955, 207—220.
- Vogel C., *Anaphores eucharistiques préconstantiniennes. Formes non traditionnelles*, Aug 20(1980) 401—410.

Bibliografia szczegółowa (według anafor)

- Botte B., *Problèmes de l'anaphore syrienne des Apôtres ADDAI ET MARI*, OrSyr 10(1965) 89—106.
- Engberding H., *Zur anaphorischen Fürbittgebet der ostsyrischen Liturgie der Apostel Addai und Mar(j)*, OC 41(1957) 102—124.
- Galvin R.J., *Addai und Mari Revisited: The State of the Question*, EL 87(1973) 383—414.
- Ratcliff E.C., *The Original Form of the Anaphora of Addai and Mari*, JTS 30(1928) 23—32.
- Sanchez Caro J.M., *La Anáfora de Addai y Mari y la Anáfora maronita de Šarrar. Intento de reconstrucción de la fuente primitiva común*, OCP 43(1977) 41—69.
- Vavanikunnel G., *Die eucharistische Katechese der Anaphora der Apostel Mar Addai und Mar Mari in der syro-malabarischen Kirche gestern und heute*, Würzburg 1976.
- Curtone E.J., *Anaphora of the APOSTELS: Implication of the Mar Esa'ya Tesxt*, ThS 34(1973) 624—642.
- Raes A., *Le récit de l'institution eucharistique dans l'anaphore chaldéenne et malabare des Apôtres*, OCP 10(1944) 216—226.

- Bobrinskoy B., *Liturgie et Ecclesiologie trinitaire de S. BASILE*, VC 22, 1969, 1—32, = w: *Eucharisties d'Orient et d'Occident*, 2, Paris 1970, 197—240.
- Engberding H., *Das anaphorische Fürbittgebet der Basiliusliturgie*, OC 47(1963) 16—52; 49(1965) 18—37.
- Engberding H., *Die euche tes proskomides der byzantinischen Basiliusliturgie*, „Muséon“ 79(1966) 287—313.
- Engberding H., *Das anaphorische Fürbittgebet der syrischen Basiliusliturgie*, OC 50(1966) 13—18.
- Engberding H., *Das anaphorische Fürbittgebet der älteren Basiliusliturgie*, OC 51(1967) 29—50.
- Ferrari G., *La dimensione teologica nella liturgia di S. Basilio*, „Nicolaus“ 8(1980) 138—144.
- Lubatschewskij M.J., *Das hl. Basilius Kampf gegen den Arianismus. Ein Beitrag zur Textgeschichte der Basiliusliturgie*, ZKTh 66 (1942) 20—38.
- Macomber W.F., *The Greek Text of the Coptic Mass and of the Anaphores of Basil and of Gregory According the Kacmarčik Codex*, OCP 43(1977) 308—334.
- Mitchell L.L., *The Alexandrian Anaphora of St. Basil of Caesarea: Ancient Source of „A Common Eucharistic Prayer“*, ATR 58(1976) 194—216.
- Moraitou D., *He archaiotera morfe ton leiturgion tou M. Basileiou kai tou Chrysostomou*, „Epistemonike epeteris tes theologikes scholes tou paneptomiou Thessalonikes“ 2(1957) 1—38.
- Pitt E.W., *The Origin of the Anaphora of the Liturgy of St. Basil*, JEH 12(1961) 1—13.
- Samir K., *La version arabe de Basile alexandrin, Codex Kacmarčik*, OCP 44(1978) 342—390.
- Khoury-Sarkis G., *La liturgie syrienne. Anaphora des DOUZE APÔTRES*, Paris 1950.
- Engberding H., *Das anaphorische Fürbittgebet der byzantinischen CHRYSOSTOMUSLITURGIE*, OCP 46(1962) 33—60.
- Khoury-Sarkis G., *La liturgie de S. Jean Chrysostome et son origine syrienne*, Fontanay-le-Compte 1962.
- Mateos J., *Evolution historique de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, POC 15(1965) 333—351; 16(1966) 3—18. 133—161; 17(1967) 141—176; 18(1968) 305—325; 20(1970) 97—122.
- Moraitou D., por. wyżej: anafora św. Bazylego.
- Uspenskij N., por. wyżej: anafora św. Bazylego.
- Botte B., *Fragments d'une anaphore attribué à S. EPIPHANE*, „Muséon“ 73(1960) 311—315.
- Hammerschmidt E., *Koptisch-bohairische Texte zur ägyptischen GREGORIOS-ANAPHORA*, OC 44(1960) 88—111.
- Macomber W.F., por. wyżej: anafora św. Bazylego.

Sanchez Caro J.M., *Historia del la salvación y Eucharistia en la anáfora alejandrina de san Gregorio Nacianceno*, „Salmaticensis“ 24(1977) 49—82.

Khouri-Sarkis G., *Anaphore syriaque de S. JACQUES*, OrSyr 4(1959) 220—228.

Spinks B.D., *The Consecratory Epiclesis in the Anaphora of St. James*, „Studia Liturgica“ 11(1976) 19—39.

Rodopoulou R., *He anaphora tes leitourgias tou hagiou KLEMENTOS*, Thessaloniki 1959.

Burmester K.H.S., *An Offertory — Consecratory Prayer in the Greek and Coptic Liturgy of ST. MARK*, BullArchCopte 17(1964) 23—33.

Cocquin R.G., *Anaphore alexandrine de S. Marc*, „Muséon“ 82(1969) 307—357 = w: *Eucharisties d'Orient et d'Occident*, 2, Paris 1970, 51—82.

Cuming G.J., *The Anaphora of St. Mark. A Study in Development*, „Muséon“ 95(1982) 115—129.

Macomber W.F., *The Anaphora of St. Mark According to the Kacmarčik Codex*, OCP 45(1979) 75—98.

Rodopoulou R., *He anaphora tes leitourgias tou hagiou Markou*, Gregorios ho Palamas 42(1959) 42—50. 123—127. 297—304; 43(1960) 172—176. 224—229. 307—316.

Schwarzmann H., *Zum Begriff der Eucharistia in der griechischen Markusliturgie*, w: Festschrift F. Tilmann, Düsseldorf 1950, 468—476.

EUCHARISTIE DANS LE CHRISTIANISME ANCIEN — UNE BIBLIOGRAPHIE

*La bibliographie suivante est divisée en deux parties. Dans la première on trouve une liste des auteurs chrétiens dans l'ordre chronologique jusqu'au VIIIe siècle qui parlent de l'Eucharistie, avec une indication des lieux dans leur oeuvres; cette liste est faite généralement d'après le recueil de Jesus Solano, *Textos eucaristicos primitivos*, Madrid 1978² (BAC vol. 88 et 118), complétée et corrigée, avec une mention des traductions polonaises. Chez chaque auteur on donne une bibliographie des travaux sur son enseignement concernant l'Eucharistie. La seconde partie contient une bibliographie sur l'Eucharistie dans l'antiquité chrétienne, c'est à dire: des articles dans les dictionnaires et dans les manuels, sans énumérer les *Histoires des dogmes* [1]; des oeuvres générales [2]; des oeuvres sur l'Eucharistie comme sacrifice [3] et des oeuvres sur la liturgie [4]. Cette dernière partie est divisée comme suit: problèmes généraux [A] et particuliers [B], c'est à dire: l'epiclèse (complétant l'article de K. Staniecki dans *Encyklopedia Katolicka*, vol. 4, Lublin 1983, 1028—1932) [a] et les anaphores [b] en général et selon les anaphores. Dans cette bibliographie, préparée en 1985, on souligne particulièrement les travaux polonais.*